

**LAPSI OMAN ELÄMÄNSÄ ASIANTUNTIJANA LASTENSUOJELUN
ALKU- JA TILANNEARVIOSSA**

PAULA HURTTIA
Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Sosiaalityön pro gradu – tutkielma
Lokakuu 2008

TAMPEREEN YLIOPISTO
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

HURTTIA PAULA: Lapsi oman elämänsä asiantuntijana lastensuojelun alku- ja tilannearviossa

Pro gradu -tutkielma, 108 s., 14 liites.

Ohjaaja: Kyösti Raunio

Sosiaalityö

Lokakuu 2008

Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena on selvittää lasten ja vanhempien näkemyksiä lastensuojelun alku- ja tilannearviosta, joka on menetelmä lastensuojelulain (417/2007) mukaisen lastensuojelutarpeen selvityksen tekemiseen. Tutkimuskunnassa käytössä oleva lastensuojelun alku- ja tilannearvio perustuu Heikki Waris – instituutin Kohtaavaa Lastensuojelua – hankkeessa kehitettyyn lastensuojelun tilannearvion käsikirjaan. Lastensuojelun alku- ja tilannearvio muodostuu lapsen omista tapaamisista sosiaalityöntekijöiden kanssa, vanhempien tapaamisista ja perheen yhteisistä aloitus- ja yhteenvetotapaamisista. Lastensuojelun alku- ja tilannearvion keskeisiä tavoitteita ovat lapsikeskeisyys ja lapsen osallisuus.

Lähestyn lapsen osallisuutta lastensuojelun alku- ja tilannearviossa oikeudellisesta näkökulmasta liittämällä siihen lasten omat kokemukset osallisuudestaan ja vanhempien näkemykset lasten aktiivisesta ja osallistuvasta roolista erillisenä vanhempien omasta asiakkuudesta. Pohdin lisäksi haasteita, joita lapsen kohtaaminen ammattilaiselle asettaa. Tutkielmani kuuluu yhteiskuntatieteellisten lapsuustutkimusten joukkoon, ja teen tutkielmaani tapaustutkimuksellisella otteella. Tutkielman tekoani ovat määrittäneet paljon tutkimuksen eettisyyteen liittyvät tekijät, koska lapsiin kohdistuvassa tutkimuksessa on mielestäni syytä kiinnittää erityistä huomiota eettisiin ratkaisuihin.

Keräsin aineistoni palautelomakkeiden avulla, jotka annettiin lasten ja vanhempien täytettäväksi aineistonkeruun aikana lastensuojelun alku- ja tilannearvion päätyttyä. Aineistoni jäi melko pieneksi, mutta lasten näkemyksistä oli mahdollista nostaa esille ”kultajyviä”, eli asioita, jotka tekivät lasten mielestä tapaamisista mukavia, ja toisaalta asioita, jotka saivat lasten mielen kurjaksi tapaamisten aikana. Nämä pienet, sosiaalityön arjessa jopa merkitykseltömiltä tuntuvat asiat, kuten pelien pelaaminen, ovat lasten kannalta suuria. Sosiaalityöntekijän kiinnostus lapsen asioita, kuten leluja ja harrastuksia, kohtaan nousi myös tärkeäksi asiaksi lasten palautteissa. Kurjina asioina lapset kokivat liiallisen ”jauhamisen” samoista asioista ja sen, jos heistä tuntui, ettei heidän mielipidettensä kuultu. Lapsen ollessa oikeutettu osallisuuteensa, mikä on mielestäni tärkein asia keskusteltaessa lapsen osallisuudesta, sosiaalityöntekijän tehtävänä on muodostaa lapsen asiakkuudesta hänen ikä- ja kehitystasonsa mukainen prosessi. Lapsista lähes 80 % koki lastensuojelun alku- ja tilannearviosta olleen ainakin jossain määrin apua, ja kaikki vanhemmat kokivat siitä olleen ainakin jonkin verran apua. Lasten omat kuin myös vanhempien näkemykset lasten osallisuudesta kannustavat kehittämään lastensuojelun työmenetelmiä avoimempaan ja asiakkaita enemmän osallistavaan suuntaan.

Avainsanat: lapsen osallisuus, lapsen oikeus, lapsikeskeisyys, lapsen etu, lastensuojelun alku- ja tilannearvio, lastensuojelulaki, yhteiskunnallinen lapsuustutkimus.

UNIVERSITY OF TAMPERE
Department of Social Policy and Social Work

HURTTIA, PAULA: Child as an expert on his or her own life in child protection social work assessment

Master's Thesis, 108 p., Appendix, 14 p.

Supervisor: Kyösti Raunio

Social Work

October 2008

The aim of this Master's Thesis is to research children's and parents' opinions about, and experiences with, a process of assessment in child protection social work in Finland. This particular assessment is done according to the Child Protection Law (417/2007) and its aim is to assess whether or not a child needs protective services. The process - which is in use in a town where this study is done - was originally developed in a project called "Kohtaavaa Lastensuojelua". Assessment includes the child's own meetings with the social worker, parents' meetings and meetings with the whole family at the beginning and at the end of the process. The main goal of this assessment is to keep the child in focus throughout the procedure.

In this thesis I will talk about a child's position in social work from the law's point of view and compare it to a child's own experiences as well as parent's opinions about the child being a separate client from themselves. I also talk about challenges that social workers need to deal with when they work with a child, because it differs greatly from working with adults. This thesis is part of the sociological study of childhood and is done from a case study point of view. The ethical aspects concerning research have heavily defined the way my thesis was written, because I think that these issues need to be considered carefully when any research is done concerning children.

I collected my empirical data from questionnaires that had been given to those children and parents whose assessment process ended during the data collecting period. My data ended up being quite small though adequate enough to point out some things which make the assessment meetings nice for the child and on the other hand things that make the child feel miserable or frustrated. Little things, such as playing games, are important to children though they may seem meaningless to social workers. Children also feel happy when social workers are interested in their toys and activities. Children felt sad, when social workers kept on "going on and on" about certain things and when they felt that nobody heard their opinion. I think that when a child has a right to be a part of social work and to be a client on his or her own, a social worker's duty is to make the interaction the right kind considering how old the child is. Eighty percent (80 %) of the children thought that the assessment process helped their situation at least a bit and all the parents thought that it helped at least on some level. The mainly positive feedback the children and the parents gave about children being clients on their own encourages the development of methods that involve more interaction with children and parents.

Keywords: childrens' participation, childrens' rights, child-tailored process, childrens' interest, assessment in child protection social work, child protection law, sociological study of childhood.

- Hyvää päivää, sanoi kettu.
- Hyvää päivää, vastasi kohteliaasti pikku prinssi, joka kääntyi katsomaan, mutta ei nähnyt ketään.
- Minä olen täällä, sanoi ääni omenapuun alta...
- Kuka sinä olet? Pikku prinssi kysyi.
- Minä olen kettu, sanoi kettu.
- Tule leikkimään kanssani, pikku prinssi ehdotti.
- En voi leikkiä kanssasi, kettu vastasi. Minua ei ole kesytetty.
- Mitä tarkoittaa "kesytetty"?
- Se on aivan liian unohdettu käsite, sanoi kettu. Kesyttää on sama kuin "solmia siteitä..." Nyt sinä et ole minulle vielä muuta kuin aivan samanlainen pieni poika kuin satatuhatta muuta pikku poikaa. Enkä minä tarvitse sinua. Sen enempiä kuin sinäkään tarvitset minua. Minä olen kettu, samanlainen kuin satatuhatta muuta. Mutta jos sinä kesytät minut, niin me tarvitsemme toinen toisiamme. Mutta jos sinä kesyttäisit minut, tulisi elämäni aurinkoiseksi. Oppisin tuntemaan askelten äänen, joka olisi erilainen kuin kaikki muut. Muut askeleet saavat minut ryömimään maan sisään. Sinun askeleesi kutsuisivat minua kuten ihana soitto. Ole hyvä... Kesytä minut! Se sanoi.
- Kyllähän minä mielelläni, pikku prinssi vastasi, mutta minulla ei ole paljon aikaa. Minun täytyy löytää ystäviä ja oppia tuntemaan paljon asioita.
- Ei voi tuntea kuin sen, minkä on itse kesyttänyt, kettu sanoi. Ihmisillä ei ole enää aikaa tuntea mitään.
- Mitä minun tulee tehdä? Pikku prinssi kysyi.
- Sinun täytyy olla hyvin kärsivällinen, kettu vastasi. Ensin istuudut ruohikkuun, noin, vähän etäälle minusta. Minä tarkastelen sinua, etkä puhu mitään. Väärinkäsitykset johtuvat aina sanoista. Mutta päivä päivältä voit istua lähemmäksi...
- Niinpä pikku prinssi kesytti ketun. Ja kun eronhetki lähestyi, sanoi kettu:
- Voi...! Kuinka tulenkaan itsemään.
- Se on oma syysi, sanoi pikku prinssi, en minä halunnut sinulle mitään pahaa, mutta itsehän pyysit, että kesyttäisin sinut...
- Aivan niin, sanoi kettu.
- Mutta silloinhan et voittanut mitään!
- Voitinpas, sanoi kettu. Hyvästi. Nyt saat salaisuuteni. Se on hyvin yksinkertainen: Ainoastaan sydämellään näkee hyvin. Tärkeimpiä asioita ei näe silmillä. Ihmiset ovat unohtaneet tämän totuuden, sanoi kettu. Mutta älä sinä unohda sitä. Sinun on aina vastattava siitä, mitä olet kesyttänyt.

Katkelma kirjasta Pikku prinssi. (De Saint-Exupéry 1984)

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
2 KESKEISET KÄSITTEET	4
2.1 Lapsikeskeisyys lastensuojelun sosiaalityössä	4
2.2 Lapsen etu.....	6
3 LASTENSUOJELUN OIKEUDELLINEN KEHYS.....	9
3.1 Lastensuojelun oikeudellistuminen.....	9
3.2 Perus- ja ihmisoikeudet ja niiden rajoittaminen	11
3.3 Lapsikeskeisyyden kannalta keskeiset oikeudelliset säädökset.....	13
3.3.1 Lapsen oikeuksien sopimus	14
3.3.2 Muut lapsen kannalta tärkeät kansainväliset sopimukset.....	16
3.3.3 Lastensuojelulaki ja sen kehitys lapsen osallisuuden näkökulmasta	17
3.3.4 Muut kansalliset lapsilait	22
4 LAPSI LASTENSUOJELUN ASIAKKAANA.....	24
4.1 Lastensuojelun asiakasryhmät	25
4.2 Lapsen kohtaaminen ja osallisuus.....	26
4.3 Lapsi oman elämänsä asiantuntijana.....	29
4.4 Lapsi huomioon myös muussa auttamistyössä	31
4.5 Lapsi haastaa sosiaalityön jatkuvaan muutokseen	34
5 LASTENSUOJELUTARPEEN ARVIOINTI	36
5.1 Englantilainen malli lastensuojelun asiakkaiden elämäntilanteen arviointiin.....	36
5.2 Lastensuojelulain mukainen lastensuojelutarpeen selvitys	39
5.3 Lastensuojelun alku- ja tilannearvio ja sen tavoitteet	41
5.4 Lastensuojelun alku- ja tilannearvio tutkimuskunnassa.....	43
5.4.1 Lastensuojelun alku- ja tilannearvioprosessi	44
5.4.2 Sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä lastensuojelun alku- ja tilannearviosta.....	47
6 LAPSIKESKEISEN TUTKIELMAN TOTEUTTAMINEN	50
6.1 Tutkimuskysymykset	52
6.2 Yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus.....	53
6.3 Asiakkaiden kokemukset tapaustutkimuksena ja tutkielman etiikka.....	56
6.4 Aineiston kerääminen.....	58
6.5 Aineiston analyysi.....	61
6.6 Tutkielman reliabiliteetti ja validiteetti	62

7 LASTEN NÄKEMYKSET LASTENSUOJELUN ALKU- JA TILANNEARVIOSTA .64	
7.1 Lasten näkemykset alku- ja tilannearvioon johtaneista syistä.....	64
7.2 Alku- ja tilannearvion tapaamiset ja työmenetelmät lasten näkökulmasta	65
7.2.1 Lasten mielipide arvioon kuuluvista tapaamisista	65
7.2.2 Lasten mielipide tapaamisten sisällöstä ja menetelmistä	70
7.3 Lasten tunne autetuksi tulemisesta – oliko tästä kuitenkaan mitään hyötyä?	72
7.4 Marian ja Santerin näkemykset lastensuojelun alku- ja tilannearviosta	74
7.5 Asioita, jotka tekevät alku- ja tilannearviosta lasten kannalta mielekkään.....	76
8 VANHEMPIEN NÄKEMYKSET LASTENSUOJELUN ALKU- JA TILANNEARVIOSTA	78
8.1 Lasten omat tapaamiset vanhempien näkökulmasta	78
8.2 Avun saaminen ja kuulluksi tuleminen vanhempien mielestä.....	79
8.3 Kolmen vanhemman näkemykset alku- ja tilannearvioprosessista	81
8.4 Vanhemmat omien kokemustensa asiantuntijoina.....	84
9 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	86
9.1 Lapsi tietoisesti työskentelyn tarkoituksesta	86
9.2 Lapsen asema oman elämänsä asiantuntijana aikuisten hallitsemassa lastensuojelussa...	87
9.3 Aikaa ja aitoa kiinnostusta.....	90
9.4 Haasteena lastensuojelun työskentelyyn kielteisesti suhtautuvat lapset ja vanhemmat...	93
9.5 Lapsen oikeus olla osallisena omassa lastensuojelun asiakkuudessaan.....	95
9.6 Alku- ja tilannearviosta suunnitelmalliseen muutostyöhön	96
9.7 Lapsi tutkimuskohteena – tutkimuksen arviointia	98
LÄHTEET	101
LIITTEET	109
Liite 1. Tutkimuskunnassa käytössä oleva runko lastensuojelun alku- ja tilannearvion yhteenvetoraportin kirjoittamiselle.....	109
Liite 2. Lasten palautelomake	110
Liite 3. Vanhempien palautelomake	116

1 JOHDANTO

Viimeisten vuosien aikana lapsi on noussut lastensuojelussa suureen arvoon ja tapahtumien keskiöön. Aikaisemmin lastensuojelun sosiaalityö on ollut pitkälti lapsen vanhempien kanssa työskentelyä. ”Ammattilaisen ja lapsen kohtaamista sosiaalityössä määrittää ajatus siitä, että lapsi tietää jotain, jota kukaan muu ei voi tietää”, kirjoittaa Hurtig (2006, 167) artikkelissaan. Lapsi on nostettu oman elämänsä asiantuntijaksi, jonka kokemuksia ja ajatuksia ei voi selvittää muutoin kuin kysymällä häneltä itseltään. Miltä tämä ammattilaisen ja lapsen kohtaaminen lapsista tuntuu ja onko heidän keskinäiselle kohtaamiselleen tarvetta? Nämä kysymykset johdattivat minut perehtymään lapsen osallisuuteen lastensuojelussa ja tekemään tätä pro gradu – tutkielmaa.

Uusi lastensuojelulaki (417/2007) astui voimaan 1.1.2008, ja sen myötä lastensuojelun käytäntöihin on tullut joitakin merkittäviä muutoksia, mm. vastentahtoisten huostaanottojen päätöksenteko on siirtynyt hallinto-oikeuksiin. Oman tutkielmani kannalta merkittäviä uudistuksia ovat lapsen osallisuuteen liittyvät menettelysäännökset sekä 27 §: n mukainen lastensuojelutarpeen selvitys, joka tehdään lastensuojeluasian vireilletulon johdosta, ja jolla selvitetään lapsen tilannetta. Mielestäni on syytä selvittää, mitä lapset ja heidän vanhempansa ajattelevat lapsen uudesta aktiivisesta roolista lastensuojelun työskentelyssä ottaen huomioon, että lastensuojelulaissa ja muissa relevanteissa säädöksissä, joita käsittelen myöhemmin, korostetaan lapsen oikeutta olla osallisena omassa asiassaan.

Lapsen osallisuus ja mielipiteen selvittäminen eroaa lapsen juridisesta, hallintolain (434/2003) mukaisesta kuulemisesta. Näiden kahden käsitteen ero on oleellinen tutkielmassani. Tarkoitukseni on tarkastella ensimmäisenä mainittua lapsen mielipiteen selvittämistä ja osallisuutta, eikä lapsen kuulemistä, vaikkakin sivuan tutkielmassani myös sitä, onhan se osaltaan lapsen osallisuutta lastensuojelun päätöksenteossa. Pääpaino on kuitenkin lapsen osallisuudessa arkisessa lastensuojelutyössä, eikä hallintolain mukaan suoritettussa kuulemisessa.

Lapsen kohtaaminen ja hänen kanssaan työskentely vaatii sosiaalityöntekijältä erilaisia valmiuksia kuin aikuisten kanssa työskentely. Osa sosiaalityöntekijöistä kokeekin lapsen kanssa työskentelyn haasteellisena ja toivoo siihen koulutusta. On totta, että lapsen

kohtaaminen vaatii erityistä herkistymistä lapsen maailmalle (kts. mm. Eskonen 2005), ja riittävästi aikaa siihen, että lapsen kertomiin asioihin on mahdollista pysähtyä. Lapselle pitää toisaalta antaa myös lupa siihen, ettei hänen ole pakko puhua mitään jos ei halua, vaikka sosiaalityöntekijän kannalta se tuntuukin turhauttavalta. On kuitenkin muistettava, että vaikka lapsi on lastensuojelun ensisijainen asiakas, hänen ei ole tarkoitus olla tasavertainen sosiaalityöntekijän kanssa. Forsbergin (2000, 77) mukaan on hyvä puhua lapsen ja sosiaalityöntekijän reflektiivisestä kumppanuudesta, koska työntekijällä on aina enemmän valtaa määrittellä työskentelyä kuin lapsella.

Lähdin tutkielmassani palautelomakkeiden avulla selvittämään, mitä mieltä lapset ovat lastensuojelun alku- ja tilannearviosta ja heidän osallisuudestaan siinä. Empiirisen aineistoni toisen puolen muodostavat vanhempien näkemykset lasten osallisuudesta ja lastensuojelun alku- ja tilannearviosta työskentelytapana. Vaikka tutkielmani pääpaino on lasten kokemuksissa, halusin selvittää myös vanhempien mielipiteitä lapsen osallisuuteen, koska vanhempien suhtautuminen lastensuojelun työskentelyyn vaikuttaa sen onnistumiseen ja lapsen asemaan työskentelyssä. Tein tutkielmani yhteiskuntatieteellisen lapsuustutkimuksen näkökulmasta käsin tavoitteenani korostaa lapsen omaa kokemusmaailmaa ja subjektiivutta. Tutkielmassa painottuu vahvasti myös juridinen näkökulma, koska lapsen osallisuudesta säädetään useissa säädöksissä, jotka on tärkeää huomioida keskusteltaessa lapsen asemasta lastensuojelun sosiaalityössä.

Lasten kokemuksia selvittäviä tutkimuksia on tehty kansainvälisestikin niukasti. Kirmasen (1999, 197–198) mukaan tutkimusperinnettä voi syyttää siitä, että lapsia on vähätelty, eikä heitä ole pidetty luotettavina kertomaan omasta elämästään. Lasten kokemuksiin paneutuvien tutkimusten vähäisyys asettaa omat mahdollisuutensa ja haasteensa tutkimuksen tekoon. Tutkimusprosessin aikana nämä haasteet saivat minut epäilemään tutkielmani onnistumista, mutta jatkoin prosessia itsepäisesti vakuuttuneena siitä, että lapsilla on tärkeitä mielipiteitä lastensuojelusta, ja ne saa selville vain kysymällä heiltä itseltään. Päänvaivaa minulle aiheuttivat mm. kysymykset, jotka liittyivät siihen, miten analysoida lasten kokemuksia ja tuoda ne esiin tulkitsematta niitä liikaa. Kaikenlainen tutkimus on lähtökohtaisesti aikuisen tutkijan rakentamaa ja johtamaa, joten lasten mielipiteiden käsittely vaatii mukautumista lasten maailmaan ja heidän tapaansa kuvata asioita. Liiallinen tulkitseminen vie helposti huomion pois lasten alkuperäisistä mielipiteistä ja voi johtaa aivan vääränlaisiin johtopäätöksiin. Onnistuin mielestäni kuitenkin tavoittamaan lasten kokemukset ja mielipiteet niin hyvin, kuin

se palautelomakkeen avulla on mahdollista, ja tuomaan esiin myös vanhempien näkemyksiä lastensuojelun alku- ja tilannearviosta.

Kiinnostuin lastensuojelun alku- ja tilannearviosta työmenetelmänä jo vuonna 2005, jolloin ensimmäisen kerran tutustuin siihen harjoittelussani sosiaalitoimistossa. Nyt tätä tutkielmaa viimeistellessäni olen toiminut lastensuojelun sosiaalityöntekijänä yhteensä lähes kaksi vuotta. Vuonna 2006 valmistui kandidaatin tutkielmani, jonka tein yhdessä Nina Ojalan kanssa, ja siinä selvitimme sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä lastensuojelun alku- ja tilannearvion soveltamisesta. Haastattelemamme sosiaalityöntekijät nimesivät alku- ja tilannearvion tavoitteiksi lapsikeskeisyyden ja asiakaslähtöisyyden, ja ne toteutuivat kyseessä olevassa työmallissa heidän mielestään melko hyvin. Nyt jatkan alku- ja tilannearvion tarkastelua asiakkaiden näkökulmasta, koska haluan selvittää, kuinka nämä työmallin kehittäjien ja myös sosiaalityöntekijöiden nimeävät tavoitteet ovat heidän näkökulmastansa toteutuneet.

Tutkielmani teoriaosuudessa avaan aiheeni kannalta keskeisiä käsitteitä, esittelen lapsen osallisuuden oikeudellista taustaa lastensuojelussa, sekä lapsen ja asiantuntijan kohtaamisen erityisiä piirteitä. Käsittelen myös lastensuojelun alku- ja tilannearviota ja tutkielmani toteuttamiseen liittyviä tekijöitä. Tämän jälkeen käyn kahdessa analyysiluvussa läpi lasten ja vanhempien näkemyksiä lastensuojelun alku- ja tilannearviosta, jonka jälkeen siirryn pohtimaan tutkielmani johtopäätöksiä ja onnistumista.

2 KESKEISET KÄSITTEET

Tässä tutkielmassa keskeisiä käsitteitä ovat lapsikeskeisyys ja lapsen etu. Ne kulkevat keskeisenä teemana koko tutkielman ajan ja haluan tarkentaa, mitä tarkoitan näillä kahdella hyvin monitulkintaisella käsitteellä.

2.1 Lapsikeskeisyys lastensuojelun sosiaalityössä

Lapsikeskeisyys on tärkeä ja tällä hetkellä myös ajankohtainen käsite lastensuojelun sosiaalityössä. Arjessa lapsen ääni kuitenkin usein unohtuu. Hällman, Nousiainen ja Saurama (2006, 3) toteavat, että ”aikuiskeskeisessä maailmanmenossamme lapsen kuunteleminen häntä itseäänkin koskevissa asioissa usein unohtuu”. Muistetaanko perheissä kysyä lapsilta, mitä he haluaisivat syödä, kun suunnitellaan iltaruokaa? Muistaako sosiaalityöntekijä kysyä lapselta, mitä mieltä hän on perhetyön aloittamisesta? Sekä lastensuojelutyössä että perheiden arjessa on tärkeää pysähtyä kuuntelemaan, mitä lapsella on sanottavana.

Lapsikeskeisyyttä on lastensuojelun sosiaalityön tutkimuksen piirissä määritetty suorana lapsen kanssa työskentelynä, jossa korostuvat lapsen omat kokemukset ja jossa myös lapsen vanhempien kanssa työskennellessä lapsi säilyy keskiössä. Lapsella on oikeus olla arvostettuna ja aktiivisesti osallisena omien asioidensa käsittelyssä lastensuojelun työkäytännöissä. Lapsikeskeisen työn tavoitteena on suojella, tukea, vahvistaa ja eheyttää lasta. Lapsi tulee nähdä oman elämänsä, tunteidensa ja kokemustensa asiantuntijana, jolta saatuun kokemustietoon on suhtauduttava vakavasti. (Muukkonen & Tulensalo 2004, 2.) Kuten Oranen (2006, 4) toteaa, lapsikeskeisyys määrittyy lapsen aktiivisen toimijuuden kunnioittamiseksi ja mahdollistamiseksi sekä pyrkimykseksi tarkastella asioita lapsen näkökulmasta.

Lapsikeskeinen työskentely perustuu vastavuoroiseen vuorovaikutukseen ja lapsen yksilölliseen huomioon ottamiseen. Vastavuoroisuuteen liittyy tiedon välittyminen aikuiselta lapselle ja päinvastoin. Työntekijä ja lapsi ovat molemmat antavana ja saavana osapuolena. (Möller 2005, 86–87.) Tähän liittyy nykyisin myös lapsen lastensuojelulakiin perustuva oikeus saada tietää omista asioistaan, eli sosiaalityöntekijällä on velvoite kertoa lapselle hänen omaan asiakkuuteensa liittyviä asioita. Tiedon kerääminen lapselta ei olekaan lapsikeskeisyyden ainoa tai oleellisin tarkoitus, vaan lapsen kanssa työskentely voi olla lapselle merkityksellistä

silloinkin, kun työntekijästä tuntuu, ettei hän saa lapselta tarvitsemaansa tietoa. Lasta ei siis tavata tiedonkeräämisen takia, vaan lapsen tapaamisen tulisi jo sinällään interventiona olla sellainen, että siitä koituisi lapselle jotain hyvää. (Emt.; Muukkonen & Tulensalo 2004, 68.) Lapsikeskeisellä työotteella on siis tarkoituksena vahvistaa lapsen asemaa ja osallisuutta, eikä pitää lasta kuulusteltavana sosiaalityöntekijän piinapenkissä.

Lapsikeskeisyyttä joskus jopa pidetään lapsen edun vastaisena käsitteenä. Väitettä on perusteltu sillä, että lapsikeskeisyys tarkoittaa lapsen todellisen kasvuympäristön eli perheen unohtamista työskentelyssä (kts. myös Rätty 2007). Nätkin (2006, 30) toteaa äitien päihdeongelmaa koskevassa artikkelissaan, että lastensuojelu ei ole kuluneina vuosikymmeninä tukenut lapsen suhdetta perheeseensä, vaan se on keskittynyt lapsen pelastamiseen ”pois pahasta perheestä” huostaanoton keinoin. Väitteet pakottavat pohtimaan, mikä on lapsen ja hänen huoltajiensa asema työskentelyssä, ja löytämään tasapainon perheen asiakkuuksissa lapsen ja hänen huoltajiensa kesken. Lasta ei ole kuitenkaan syytä työntää syrjään. Kuten Oranenkin (2006, 4) korostaa, lastensuojelun työntekijän tehtävä on katsoa tilannetta perheessä lapsen kannalta, sekä arvioida lapsen turvallisuuden ja huolenpidon toteutumista.

Käsitteitä lapsikeskeisyys ja lapsilähtöisyys käytetään usein rinnakkain eikä niiden eroja tai yhtäläisyyksiä useinkaan erotella. Tässä tutkielmassa käytän käsitettä lapsikeskeisyys. Muukkonen ja Tulensalon (2006, 12–13) mukaan lapsilähtöisyydessä lapsen ja aikuisen suhde on tasaveroinen lapsen osallistuessa ja tehdessä päätöksiä samalla tavoin kuin aikuinen, kun taas lapsikeskeisyys käsittää piirteitä sekä aikuis-, että lapsikeskeisyydestä. Lapsi nähdään aktiiviseksi ja hänen kiinnostuksen kohteensa ovat työskentelyssä etusijalla, mutta työskentelyä määrittävät kuitenkin aikuisen asettamat rajat. Kuten Muukkonen ja Tulensalo (emt.) toteavat, sosiaalityön arjessa realiteetti on se, että aikuinen sosiaalityöntekijä aina määrittää työskentelyn tapaa ja suuntaa, sen vähentämättä kuitenkaan lapsen arvoa ja osallisuuden mahdollisuutta.

Lapsikeskeisyys ja lapsikeskeiset työmenetelmät liittyvät läheisesti toisiinsa käytännön lastensuojelun sosiaalityössä. Sosiaalityöntekijän ja lapsen tapaamisen ei ole tarkoitus muodostua lapsen mielestä piinaavaksi kuulusteluksi, ja sen tähden erilaiset välineet ovat hyvä keino työskennellä lasten kanssa. Lapsen tulisi tapaamisissa saada valita haluaako hän puhua vai ilmaista itseään mieluummin jollakin muulla tavoin. Erilaisia lapsikeskeisiä työmenetelmiä ja -apuvälineitä on paljon. Esimerkiksi Pesäpuu ry on kehittänyt monenlaisia välineitä lasten kanssa työskentelyyn, käytetyimpiä ja tunnetuimpia niistä ovat nallekortit,

vahvuuskortit ja valovoimapeli. Muita välineitä työskentelyn avuksi ovat mm. elämän tärkeät asiat -kortit, erilaiset väittämäkortit, vanhemmuuden roolikartta, verkostokartta (jonka esimerkiksi lapsi itse piirtää), erilaiset asteikot ja janat. Lapsikeskeisten työmenetelmien ja -välineiden avulla on tarkoitus keskustella vaikeistakin asioista lapsen ehdoilla ja lapselle sopivien ilmaisukeinojen kautta. Tässä tutkielmassa lastensuojelun alku- ja tilannearviota tarkastellaan lapsikeskeisyyteen pyrkivänä lastensuojelun sosiaalityön työmenetelmänä, jossa sovelletaan mm. edellä mainittuja välineitä.

2.2 Lapsen etu

Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa ja lastensuojelua toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle:

1. tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet;
2. mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon;
3. taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen;
4. turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden;
5. itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen;
6. mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan; sekä
7. kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen.

(Lsl 417/2007 4 §)

Yllä olevan pykälän mukaan lastensuojelun tarvetta arvioitaessa on ensisijaisesti huomioitava lapsen etu, ja se pyrkii myös antamaan sisällön lapsen etu – käsitteelle. Lapsen edun määrittäminen on hankalaa, eikä sitä ole aikaisemmin tehty lain tasolla. Viisi ensimmäistä alakohtaa koskevat lapsenhuoltolain (361/1983) 1 §:ssä mainittuja seikkoja, viimeisin puolestaan juontaa suoraan perustuslaista. Kuudes kohta eli lapsen mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen korostaa lastensuojelulain (417/2007) hengen mukaisesti lapsen osallisuutta omassa asiassaan. Hallituksen esitys lastensuojelulaiksi (HE 252/2006, 113)

korostaa, että kaikilla säännöksessä mainituilla tekijöillä tulisi olla merkitystä lapsen etua arvioitaessa.

Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 3. artiklassa veloitetaan ottamaan ensisijaisesti huomioon lapsen etu kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelinten toimissa, jotka koskevat lapsia. Lapsen edun toteutumisessa on kysymys aina myös perusoikeuksien toteutumisesta. Perusoikeussäätely, johon liittyvät myös kansainväliset lapsia koskevat sopimukset, takaa lapselle oikeusaseman itsenäisenä yksilönä. (Räty 2007, 25–26.) Nieminen (1990) kiteyttää lapsen edun toteutumisen viittaamalla nimenomaan perusoikeussäätelyyn. Hänen ajatuksensa on, että lapsen etu toteutuu parhaiten silloin, kun lapsen perusoikeudet huomioidaan, ja ne tulevat riittävällä tavalla turvattuina. Tästä syystä lapsen perusoikeuksien rajoitusten tulee olla mahdollisimman vähäisiä. (Nieminen 1990; ref. Räty 2007, 26–27.)

Rädyn (2007, 25) mukaan lapsen etua määriteltäessä arvio voi perustua joko lapsikeskeiseen arviointiin tai arvioon, joka pohjautuu lapsen elämiseen perheessä. Perhekeskeisessä arvioinnissa lähdetään toisaalta vanhempien oikeuksista ja toisaalta velvollisuuksista toteuttaa lapsen etua. Lapsikeskeinen arviointi perustuu lapsen näkökulmasta tehtävään arvioon. Lapsen tosiasialliset perhesuhteet on luonnollisesti otettava huomioon lapsen etua arvioitaessa, ja on kiistatonta, että näillä olosuhteilla on merkitystä lapsen edun toteutumisessa. Arviointi ei voi kuitenkaan lähteä vanhempien tarpeista, vaikkakin ne on riittävästi huomioitava. Toisaalta, jos lähtökohtana on pelkästään lapsen tarpeista lähtevä lapsen edun määrittely unohtaen hänen elämäntilanteensa perheenjäsenenä, voidaan ajautua lapsen kannalta hänen etunsa vastaiseen lopputulokseen. On siis löydettävä kussakin tilanteessa sellainen ratkaisu, joka turvaa lapselle hyvän hoidon ja kasvatuksen sekä lapsen oikeudet vanhempiinsa. (Emt.)

Lapsen etua määriteltäessä on kiinnitettävä huomiota lapsen omiin mielipiteisiin. Lapsen etua ei ole mahdollista toteuttaa, jos lapsen mielipidettä ei ole selvitetty tai jos lapsella itsellään ei ole riittävästi tietoa eri toimenpidevaihtoehdoista mielipiteensä pohjaksi. Lapsen etua toteutettaessa on siten aina riittävästi selvitettävä hänen mielipiteensä ja varmistettava lapsen tiedollinen valmius esittää omat käsityksensä asiasta. (Oranen 2006, 27.) Lapsen mielipiteiden ja hänen oman kokemusmaailmansa selvittämiseen liittyy läheisesti se, että lastensuojelulain (417/2007) mukaisesti sosiaalityöntekijä tapaa lasta henkilökohtaisesti lastensuojelutarpeen selvityksen ja sen jälkeen mahdollisesti jatkuvan lastensuojeluasiakkuuden aikana.

Rädyn (2007, 26) mukaan lastensuojelussa on tosiasiaa kyse ennusteen tekemisestä siitä, miten viranomaisten käytettävissä olevat ratkaisuvaihtoehdot vaikuttavat lapsen edun toteutumiseen nyt ja tulevaisuudessa. Sosiaalityöntekijän tehtävä on ratkaista, mikä on lapsen edun kannalta paras vaihtoehto pitkällä aikavälillä. Vaikeissa päätöksentekotilanteissa ennustajan kristallipallo olisi äärimmäisen hyvä työväline sosiaalityöntekijöille, jotka joutuvat tekemään suuria ratkaisuja lapsen edun nimissä tietämättä kuitenkaan, onko ratkaisu lapsen kannalta sittenkään varmasti oikea. Taskinen (2007, 53) puhuikin lastensuojelun riskianalyysistä, jossa punnitaan uhkia ja vahvuuksia arvioitaessa eri tekijöiden yhteisvaikutusta lapsen edun kannalta.

Lapsen etu ja sen toteutuminen ovat keskeisiä arviointiperusteita kaikissa lastensuojelulain mukaisissa lastensuojelutoimenpiteissä. Lapsen etua on kuitenkin mahdotonta määritellä yksiselitteisesti tai tyhjentävästi, vaikka nykyinen lastensuojelulaki (417/2007) on asettanut viitekehyksen lapsen edun arvioimiselle. Kysymys on aina yksilökohtaisesta kokonais-harkinnasta, johon vaikuttavat lapsen ikä, kehitystaso ja elämäntilanne, jossa lapsi juuri sillä hetkellä elää. (Räty 2007, 25–26.) Myös lapsen omat voimavarat ja vahvuudet voivat vaikuttaa hänen etunsa toteutumiseen. Esimerkkinä lapsen yksilöllisestä edun toteutumisesta toimivat tilanteet, joissa monilapsisesta perheestä otetaan vain yksi lapsi huostaan. Yhden lapsen etu on päästä perheestä sijaishuoltoonpaikkaan, muiden lasten etu on jäädä kotiin. Kuulostaa kummalliselta, mutta kyseisiin ratkaisuihin on usein päädytty ja perusteena on lasten edun mukainen toiminta.

Lastensuojelulain (417/2007) 24 §:n mukaan sosiaalityöntekijällä on viran puolesta vastuu lapsen edun turvaamisesta. Sosiaalityöntekijällä on ollut aina vuoden 1983 lastensuojelulaista (683/1983) lähtien velvollisuus valvoa lapsen etua. Vuoden 2007 lastensuojelulain uudistuksen jälkeen lapsen edun turvaamisen merkitys on kasvanut. Voimassa olevan lastensuojelulain (417/2007) 22 §:n mukaan sosiaalityöntekijä velvoitetaan hankkimaan lapselle edunvalvoja tilanteissa, joissa huoltaja ei kykene valvomaan lapsen etua. Näin ollen sosiaalityöntekijä varmistaa lapsen edun puolueettoman valvonnan esimerkiksi tilanteissa, joissa lapsen ja huoltajan etu on ristiriidassa. Aikaisempi, vuoden 1983 lastensuojelulaki (683/1983) ei suoranaisesti velvoittanut edunvalvojan järjestämiseen, vaan sosiaalityöntekijän velvollisuutena oli valvoa lapsen edun toteutumista. Periaatteessa sosiaalityöntekijän vastuu ei ole lisääntynyt lakimuutoksen mukaan, uudistus on ainoastaan konkretisoinut tapaa, jolla lapsen etua tulee valvoa.

3 LASTENSUOJELUN OIKEUDELLINEN KEHYS

Lainsäädännöllä on keskeinen asema lastensuojelun sosiaalityössä. Oikeudellinen sääntely ohjaa työskentelyä ja asettaa sille reunaehdot. Siitä syystä oikeudellisen kehyksen tunteminen lastensuojelutyössä on erittäin tärkeää.

3.1 Lastensuojelun oikeudellistuminen

Talan (1988, 165) mukaan oikeudellistuminen eli juridisoituminen tarkoittaa yksinkertaisimmillaan jonkin yhteiskunnallisen asian, ilmiön tai alueen tuleamista tai muuttamista oikeudelliseksi, saattamista oikeudellisen sääntelyn piiriin ja oikeudellisen ratkaisutoiminnan kohteeksi. Sinkon (2004, 56–58) mukaan keskusteltaessa lastensuojelun juridisoitumisesta on huomioitava, että lastensuojelu on ollut aina oikeudellisen sääntelyn piirissä. Suomessa säädettiin ensimmäinen lastensuojelulaki jo vuonna 1936, mikä on tosin myöhään verrattuna muihin Pohjoismaihin. Sosiaalityön oikeudellistumisen alku käytännöllisesti paikantuu kuitenkin hänen mielestään vasta 1990-luvun loppupuolelle, jolloin juridiikkaan alettiin kiinnittää enemmän huomiota lastensuojelutyössä. Mielestäni oikeudellistumisen korostuminen viimeisen kymmenen vuoden aikana liittyy vahvasti myös siihen, että lastensuojelun asiakkaat, lähinnä vanhemmat, ovat tulleet tietoisiksi omista oikeuksistaan ja osaavat vaatia niitä.

Lastensuojelun oikeudellistumisen taustalta löytyy yhtenä merkittävänä tekijänä oikeusvaltioajattelu, siihen läheisesti liittyvät perus- ja ihmisoikeudet sekä yksilön oikeusturva eli oikeus valittaa häneen kohdistuneista toimenpiteistä ja päätöksistä. Oikeusvaltion keskeisenä määritelmänä on laillisuusvaatimus, jonka mukaan kaikki julkinen vallankäyttö sekä sen oikeutus ja hyväksyttävyyys perustuu lakiin ja nimenomaan lakien demokraattiseen alkuperään. Viranomaisten kaikkien toimien tulee siis perustua lakiin. Oikeusvaltion toinen keskeinen määritelmä on yksilön vähimmäisoikeudet ja niihin liittyvä yksityisen autonomian alue, joka on suojattu valtion puuttumiselta. Perus- ja ihmisoikeuksien merkitys viranomaistoiminnassa ja keskustelu niiden uudistustarpeista nousivat Suomessa esille vasta 1970–1980-luvuilla. Merkittävä uudistus Suomessa on vuonna 1995 toteutettu perusoikeusuudistus, jolloin perusoikeusjärjestelmä nykyaikaistettiin ja asetettiin sopusointuun kansainvälisten normien ja sopimusten kanssa. (Sinko 2004, 21–37.)

Oikeudellistuminen korostaa vahvasti vanhempien oikeuksien turvaamista, vaikka lastensuojelussa on ensisijaisesti kyse lapsen kasvun ja kehityksen turvaamisesta. Jos oikeusturvan nimissä tarkastellaan lastensuojelun raskaampia toimia, kuten huostaanottoa, mielivaltaisina ja yksinomaan vanhempien vapauspiirin rikkomisena ja unohdetaan lapsi ja hänen oikeutensa, on vaarana huomaamaton liukuminen pois lastensuojelun ydinkysymyksistä ja päätehtävästä eli lapsen suojelusta. Tämä kehityssuunta ei ole lapsen eikä yhteiskunnan etu, ja siitä syystä on tärkeää huomioida, että lapsella on oikeuksia vanhempiaan vastaan, ja ne takaavat lapselle kaikissa oloissa minimihuolenpidon yhteiskunnan taholta (Archard 1993; ref. Sinko 2004, 91–93). Nämä lapsen oikeudet vanhempiansa vastaan sitovat lapsen julkiseen elinpiiriin pelkän perheen sijasta ja oikeuttavat lastensuojelun interventiot (Sinko 2004, 115–119).

Lastensuojelun oikeudellistuminen pakottaa sosiaalityön kiinnittämään huomiota lapseen ja lapsen oikeuksiin, koska oikeudellistumisen myötä vanhempien oikeudet painottuvat. Vanhemmat ovat tietoisia oikeuksistaan, osaavat vaatia niitä ja esimerkiksi voivat ottaa lastensuojeluneuvotteluun oman asianajajansa. Sosiaalityöntekijä ja mahdollisesti sosiaalityöntekijän hankkima lapsen edunvalvoja huolehtivat lapsen oikeuksien toteutumisesta. Sosiaalityöntekijöiden on syytä keskittyä lapseen, koska yleisellä tasolla lausutut periaatteet lapsen edusta eivät riitä perustelemaan päätöksiä, vaan päätöksen teon pohjaksi tarvitaan tietoa kyseessä olevan lapsen elämäntilanteesta, voinnista ja lapsen omasta mielipiteestä. Oikeudellistuminen puolestaan pitää huolen vanhempien oikeuksista, koska heillä on oman oikeusturvansa nimissä oikeus valittaa lastensuojelun päätöksistä ja toimenpiteistä. (Sinko 2004, 104–105.)

Sosiaalityön päätöksenteko vaatii entistä paremmin perusteltua ja avoimempaa ääneen lausuttua tietämistä, johon sisältyy ymmärrys niistä epävarmuuksista ja ristiriitaisuuksista, joista lastensuojelun arki väistämättä muodostuu. Lastensuojelussa käytetään sille delegoitua laillista valtaa, ja sosiaalityön on kyettävä perustelemaan vallankäyttönsä. Usein kyse on vaikeista ja satuttavista asioista, joita ei voida kaunistella eikä peitellä, jos toimitaan oikeusvaltioperiaatteen mukaan ja oikeudenmukaisesti kaikkia asiakkaita, ennen kaikkea lasta, kohtaan. (Emt., 141–142.)

Usein sosiaalityön ongelmien oikeudellistumisen taustalla on ajatus siitä, että on olemassa yksi ja ainoa oikea tapa ratkaista jokin oikeusongelma. Näin ei kuitenkaan välttämättä ole, pikemminkin päinvastoin. Yllättävän usein jokin ongelma voidaan ratkaista monella vaihtoehtoisella tavalla, tästä esimerkkinä korkeimpien oikeuksien äänestysratkaisut. Korkeimmassa hallinto-oikeudessakaan ei ole kyetty yksimielisesti ratkaisemaan lastensuojelullisia asioita, joista asianosainen on sinne valittanut. Selitys on yksinkertainen: laki ei ole niin kuin se kirjoitetaan – laki on niin kuin sitä tulkitaan. (Mahkonen 2007, 17.) Sosiaalityölle jää lain puitteissa laajaa harkintavalttaa, ja näin ollen sosiaalityöntekijät joutuvat päivittäin tulkitsemaan ja soveltamaan lainsäädäntöä. Lainsäädännöstä tulisi löytää arkisen työn keskellä lapsen edun mukainen ratkaisu.

3.2 Perus- ja ihmisoikeudet ja niiden rajoittaminen

Käsitteet perusoikeus ja ihmisoikeus sekoitetaan usein keskenään. Perusoikeudet vahvistetaan kansallisessa valtiosäännössä ja ihmisoikeudet vastaavasti kansainvälisissä sopimuksissa. Vaikka pohja on erilainen, näillä perustavaa laatua olevilla oikeuksilla on läheisiä liittymäkohtia ja vuorovaikutusta keskenään, sillä ihmisoikeudet määrittävät kansainvälisesti perusoikeuksille tavoitellun tason. Kuten myös Sinko (2004, 21–37) aiemmin toteaa, perusoikeusjärjestelmämme vastaa kansainvälisiä sopimusvelvoitteita ja menee osin pidemmällekin korostaen oikeuskulttuurimme erityispiirteitä. (Hallberg 1999, 37.) Siitä huolimatta Suomi saa ajoittain palautetta ihmisoikeussopimusten vastaisesta toiminnasta mm. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelta.

Perustuslain 10 § mukaan jokaisen yksityiselämä on turvattu. Samoin Euroopan ihmisoikeussopimus sekä kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia käsittelevä kansainvälinen yleissopimus (ns. KP-sopimus) käsittelevät perhe-elämän suojaa. Ihmisoikeussopimuksen 8. artiklan 1. kappaleen mukaan jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä kohdistuvaa kunnioitusta. KP-sopimuksen 17. artiklan 1. kappaleen mukaan kenenkään yksityiselämään, perheeseen tai kotiin ei saa mielivaltaisesti tai laittomasti puuttua. Näiden säännösten perusteella jokaiselle ihmiselle on taattu oma elinpiirinsä, johon viranomaisilla ei ole oikeutta sekaantua muutoin kuin tarkkojen rajoitussäännösten perusteella.

Viljasen (1999, 159) mukaan perusoikeuksien rajoittaminen tarkoittaa perusoikeussäännöksen soveltamisalan piirissä olevan oikeuden kaventamista tai perusoikeussäännöksen suojaamaan yksilön oikeusasemaan puuttumista julkisen vallan toimesta. Perusoikeusrajoitusten tulee täyttää samanaikaisesti seuraavat yleiset rajoitusedellytykset:

1. Lailla säätämisen vaatimus: rajoitusten tulee perustua eduskuntalakiin
2. Täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimus: rajoitusten on oltava tarkkarajaisia ja riittävän täsmällisesti määriteltyjä.
3. Hyväksyttävyyysvaatimus: rajoitusperusteiden tulee olla perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttäviä ja painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatimia.
4. Ydinalueen koskemattomuuden vaatimus: tavallisella lailla ei voida säätää perusoikeuden ytimeen ulottuvaa rajoitusta.
5. Suhteellisuusvaatimus: rajoitusten tulee olla välttämättömiä tavoitteen saavuttamiseksi sekä laajuudeltaan oikeassa suhteessa perusoikeuksien suojaamaan oikeushyvään ja rajoituksen taustalla olevaan yhteiskunnallisen intressin painoarvoon.
6. Oikeusturvavaatimus: perusoikeutta rajoitettaessa on huolehdittava riittävästä oikeusturvajärjestelyistä.
7. Ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisen vaatimus: rajoitukset eivät saa olla ristiriidassa Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa. (Emt., 163–164.)

Perusoikeusrajoitusten tulee siis täyttää useita edellytyksiä samanaikaisesti, jotta ne olisivat perustuslain mukaisesti säädetty. Ihmisoikeussopimukset eivät puolestaan yleensä määritä säädöstasoa, jolla ihmisoikeuksia voidaan kansallisesti rajoittaa. Niitä voidaan kuitenkin rajoittaa tietyissä tilanteissa. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8. artiklan 2. kappaleen mukaan viranomaiset saavat puuttua yksityis- ja perhe-elämän suojaan vain silloin, kun laki sen sallii ja se on välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen ja yleisen turvallisuuden tai maan taloudellisen hyvinvoinnin vuoksi, epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalien suojaamiseksi tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien suojaamiseksi. Edellytykset ihmisoikeuksien rajoittamiselle ovat väljiä verrattuna perusoikeuksien rajoittamiselle, ja rajoituksia voidaan tehdä Viljasen (1999, 166) mukaan myös eduskuntalakia alemman tasoilla säännöksillä ja vakiintuneella tuomioistuinkäytännöllä.

Perus- ja ihmisoikeuksien ehdottomuus luo kiinnostavia jännitteitä lastensuojeluun jos asiaa tarkastelee ainoastaan perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta, eikä oikeusjärjestyksen mukaan

hyväksytyistä perus- ja ihmisoikeuksien rajoitusten näkökulmasta. Perusoikeusjärjestelmien taustalla on perheideologia, joka vaikuttaa perheen sisäisiin asioihin puuttumista siten, että viranomaiset eivät puutu helposti perheen sisäisiin asioihin (Nieminen 1990; ref. Sinko 2004, 55). Tämä taas voi vaikuttaa siihen, millainen lapsen asema todellisuudessa on. Sinko (2004, 61) kärjistäen toteaaakin, että lastensuojelun ja oikeuden keskinäistä suhdetta pohtineessa keskustelussa ja etenkin lastensuojeluun kohdistuneessa kritiikissä on korostunut valtion ja sosiaaliviranomaisten rooli ihmisoikeuksien loukkaajana liittyen juuri siihen, että sosiaaliviranomaiset puuttuvat perheiden yksityisyyteen.

Pellonpään (2005, 457–458) mukaan lastensuojelulakiin perustuva tahdonvastainen huostaanotto merkitsee ihmisoikeussopimuksen 8. artiklan mukaista puuttumista perhe-elämään. Pellonpää kuitenkin korostaa, että kunkin tapauksen olosuhteista riippuu, onko puuttuminen hyväksyttävissä kyseisen artiklan 2. kappaleen mukaisesti eli lähinnä tarkoituksella suojata terveyttä tai moraalialia ja toisten (eli lasten itsensä) oikeuksia ja vapauksia. Ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että huostaanottoon liittyvä menettely ja oikeussuojakeinot ovat keskeisiä arvioitaessa, ovatko viranomaiset ylittäneet sille 8. artiklan 2. kohdan nojalla kuuluvan harkintavallan. Ihmisoikeustuomioistuin on korostanut kansallisen harkintamarginaalin olevan laaja huostaanottopäätöksen ja siihen liittyvän menettelyn suhteen, kun taas loukkaus voidaan todeta helpommin päätöksen täytäntöönpanotapaan liittyvien seikkojen perusteella. (Emt.) Ihmisoikeussopimuksien tulkinnassa ja oikeuksien rajoitustilanteissa on aina huomioitava lapsen etu, joka vaikuttaa yksittäisen tilanteen arviointiin. Lapsen etua käsitellään tarkemmin lapsen oikeuksien sopimuksessa, josta tarkemmin seuraavassa luvussa.

3.3 Lapsikeskeisyyden kannalta keskeiset oikeudelliset säädökset

Kuluneina vuosikymmeninä lainsäädännön tavoitteena on ollut lapsen aseman parantaminen. Käytännössä tähän on pyritty kansallisella tasolla erilaisilla lakiuudistuksilla, joissa lapsi on pyritty huomioimaan entistä paremmin. Myös useat kansainväliset sopimukset velvoittavat lapsen erityiseen huomioimiseen ja asettavat reunaehdot viranomaistoiminnalle. Suomen lainsäädännössä on kansainvälisesti katsoen turvattu lapsen oikeudet hyvin näillä kansainvälisillä sopimuksilla ja ns. kansallisilla lapsilaeilla.

3.3.1 Lapsen oikeuksien sopimus

Lapsikeskeisyyden taustalla on ajatus siitä, että lasten oikeudet ovat ensisijaisesti ihmisoikeuksia. Lasten kanssa tehtävälle työlle voidaan löytää monta oikeutusta aina perustuslaista lähtien, mutta laajimman kehityksen sille antaa Yhdistyneiden Kansakuntien eli YK:n lapsen oikeuksien sopimus (SopS 60/1991), joka on Suomessa lain tasoinen asiakirja. Sopimuksella on laajaa kansainvälistä velvoittavuutta, ja Suomi on ratifioinut sen varauksetta vuonna 1991. (Oranen 2001, 28; 2006, 5.)

Lapsen oikeuksien sopimus vaikuttaa olevan Suomessa ihmisille vieras käsite, vaikka se säätelee laajasti yksinomaan lapsen oikeuksia ja asemaa. Lapsen oikeuksien sopimus kuvailee, mitä lapsen oikeudet ovat tai mitä niiden pitäisi olla. Lasten oikeuksien sopimuksen yhteydessä puhutaan useasti kolmesta ”P”-stä: Protection (lapsen oikeus suojeluun ja huolenpitoon), Provision (lapsen oikeus osuuteen yhteiskunnan voimavaroista) ja Participation (lapsen osallistumisoikeus itseään koskevissa asioissa). Tämä kolmen P:n yhdistelmä on yleisesti ottaen yhtä kuin lapsen etu, eli kun nämä P-oikeudet toteutuvat, toteutuu lapsen etu kodissa ja valtion tasolla. (Mahkonen 2007, 84; 88.) Sopimuksen 3. artiklan mukaisesti sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten ja lainsäädäntöelinten toimissa on huomioitava ensisijaisesti lapsen etu.

Lapsen oikeuksien sopimuksessa on neljä peruseriaatetta liittyen lapsen asemaan. Yksi niistä on lapsen osallisuuden oikeus, ja sen mukaan lapsella on oikeus ilmaista omat näkemyksensä kaikissa häntä koskevissa asioissa. Sopimuksen 12. artiklan mukaisesti sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat mielipiteensä, oikeuden ilmaista näkemyksensä kaikissa häntä koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lapsella on puolestaan oikeus vapaasti ilmaista mielipiteensä 13. artiklan mukaisesti, ja tämä oikeus sisältää lapsen oikeuden vastaanottaa, hakea ja levittää kaikenlaisia tietoja ja ajatuksia. Lapsen oikeuksien sopimuksen kolme muuta peruseriaatetta lapsen osallisuuden lisäksi ovat lapsen edun ensisijaisuus, lapsen oikeus elämään ja kehittymiseen sekä syrjintäkielto.

Sopimuksen 9. artikla takaa, ettei lasta eroteta vanhemmistaan heidän tahtonsa vastaisesti paitsi, kun toimivaltaiset viranomaiset, joiden päätökset voidaan saattaa tuomioistuinten tutkittaviksi, toteavat soveltuvien lakien ja menettelytapojen mukaisesti sen olevan lapsen edun mukaista. (SopS 60/1991.) Lapsella, joka on tilapäisesti tai pysyvästi vailla perheen turvaa, tai jonka edun mukaista ei ole antaa hänen olla perheensä luona, on oikeus valtion erityiseen suojeluun ja tukeen 20. artiklan mukaisesti. Tällöin sopimusvaltioiden tulee taata lapselle vaihtoehtoinen hoito kansallisen lainsäädäntönsä mukaisesti. Näin ollen huostaanotto asianmukaisesti valmisteltuna ja lastensuojelulain edellytysten täytyessä on lapsen oikeuksien sopimuksen mukainen interventio.

YK:n yleissopimusta lapsen oikeuksista on pidettävä ennen kaikkea lapsuuden suojelun instrumenttina. Sopimus ei salli yksilövalitusten tekemistä, joten yksittäisten lasten suojelu on sopimukseen vedoten mahdotonta. Sen sijaan jäsenvaltiot ovat velvoitettuja raportoimaan YK:n lapsen oikeuksien komitealle joka viides vuosi niistä toimenpiteistä, joihin on ryhdytty sisällöllisten sopimusvelvoitteiden pohjalta. (Mahkonen 2007, 48–49.) Suomi on antanut komitealle kolme määräaikaisraporttia ja niiden pohjalta komitea on antanut Suomelle loppupäätelmät vuosina 1996, 2000 ja 2005. Kaikissa päätelmissä komitean huolenaiheena on ollut lasten tasa-arvoinen pääsy palveluihin ja palvelujen laatu asuinkunnasta riippumatta. Vuosina 2000 ja 2005 komitea on myös kiinnittänyt huomiota lapsen edun periaatteen soveltamisen puutteisiin ja korostanut, että lapsen etua tulisi arvioida niin yksittäisen lapsen kuin hallinnon ja lainsäädännön tasolla. Muita komitean huolenaiheita ovat olleet mm. puutteet lapsen mielipiteen kuulemisessa oikeudenkäyntien yhteydessä, josta Suomi on saanut kaksi kertaa huomautuksen, sekä lapsiin kohdistuva väkivalta ja seksuaalirikokset, jotka ovat yhtenä suurimpana esteenä lapsen oikeuksien täysimääräiselle toteutumiselle. (HE 252/2006, 42–43.)

Lapsen oikeuksien sopimuksessa huomio siis kohdistuu yleisellä tasolla lapsuuteen ja lapsuuden ajan turvaamiseen. Yksittäisen lapsen tilanteeseen on mahdotonta puuttua sopimukseen vedoten. Lasten suojelusta säädetään puolestaan useissa kymmenissä muissa säädöksissä. Lapsen oikeuksien sopimuksessa mainitaan toistakymmentä lasten suojelua vaativaa osa-aluetta, joihin on vastineensa Suomen kansallisessa lainsäädännössä. (Mahkonen 2007, 48–49.)

3.3.2 Muut lapsen kannalta tärkeät kansainväliset sopimukset

Euroopan ihmisoikeussopimus, johon Suomi liittyi vuonna 1990, on myös keskeinen asiakirja lastensuojelun kannalta. Sopimus on osaltaan näyttänyt tietä vuonna 2000 toteutetulle perusoikeusuudistukselle. Euroopan ihmisoikeussopimuksen toteutumista sopimusvaltioissa turvaa valitusmenettely, eli epäillyt ihmisoikeusrikkomukset voidaan saattaa joko yksilön tai valtion vireille panemina Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käsiteltäviksi. Sen tuomiot ovat jäsenvaltioita sitovia. (HE 252/2006, 44.)

Euroopan ihmisoikeussopimus korostaa henkilöiden oikeuksia mm. epäinhimillistä kohtelua, vapaudenriistoa ja yksityiselämään puuttumista vastaan. Lastensuojelu näyttäytyy usein näiden oikeuksien rikkojana. Lastensuojelun kannalta erittäin merkittäväksi on noussut ihmisoikeussopimuksen 8. artikla, joka käsittelee perhe-elämän suojaa. Ihmisoikeustuomioistuin on yksittäistapauksissa jättänyt huostaanoton edellytysten täyttymisen arvioinnin kansallisten viranomaisten tehtäväksi. (HE 252/2006, 43–44.) Kyseistä artiklaa ja siihen liittyviä kansallisia perusoikeusrajoituksia olen käsitellyt jo aiemmin tässä tutkielmassa.

Muita merkityksellisiä kansainvälisiä sopimuksia ovat myös YK:ssa laaditut taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus eli niin kutsuttu TSS-sopimus (SopS 61/1976) sekä kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 8/1976). Sopimuksissa korostetaan mm. perheelle annettavaa yhteiskunnan suojelua ja apua sekä jokaisen oikeutta vapauteen, turvallisuuteen ja yksityiselämän suojaan, joihin ei saa mielivaltaisesti puuttua. (HE 252/2006, 45.) TSS-sopimuksen ratifioineet sopimusvaltiot ovat velvoitettuja esittämään selvityksiä suoritetuista toimenpiteistä ja saavutetusta edistyksestä Yhdistyneille Kansakunnille. Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen lisäpöytäkirjan perusteella puolestaan yksityinen henkilö voi tehdä ilmoituksen ihmisoikeuskomitealle.

Uudistettuun Euroopan sosiaaliseen peruskirjaan (SopS 80/2002) sisältyy myös lasten oikeuksiin liittyviä säännöksiä. Siihen sisältyy mm. lasten oikeutta taloudelliseen, sosiaaliseen ja oikeudelliseen tukeen koskeva 17. artikla, joka sisältää lastensuojelua koskevia velvoitteita. Artiklan mukaisesti sopimusvaltioiden tulee ryhtyä toimiin, joiden tarkoituksena on taata valtion taholta suojele ja tuki lapsille, jotka ovat väliaikaisesti tai pysyvästi ilman perheensä

tukea. Peruskirja ei määritä yksilölle välittömiä oikeuksia eikä sen valvonnassa tunneta yksilövalitusta. Sopimusvaltiot laativat määräajoin raportteja sosiaalisen peruskirjan täytäntöönpanosta ja soveltamisesta. (HE 252/2006, 45–46.)

Edellä mainitut kansainväliset sopimukset määrittävät suuria, perustavanlaatuisia linjauksia lapsen asemalle ja oikeuksille yhteiskunnassa perheen ja valtion tasolla. Kansallinen lainsäädäntö pyrkii täsmentämään sopimusten linjauksia, ja ennen kaikkea kansallisen lainsäädännön tulee olla sopusoinnussa kansainvälisten sopimusvelvoitteiden kanssa. Suomessa lainsäädäntöä on uudistettu sitä mukaa, kun kansainvälisiä sopimuksia on ratifioitu eli saatettu voimaan.

3.3.3 Lastensuojelulaki ja sen kehitys lapsen osallisuuden näkökulmasta

Lastensuojelulaki on luonnollisesti keskeisin säädös, joka säätelee lastensuojelutyötä. Tässä kohtaa tarkastelen lastensuojelulain muutostarpeita ja kehitystä lapsen osallisuuden näkökulmasta. Lastensuojelulaissa säädetään nykyisin lapsen oikeuksista lapsen oikeuksien sopimuksen sisältämien velvoitteiden mukaisesti, mutta aiemmin tilanne on ollut toinen (HE 252/2006, 68).

Ensimmäinen lastensuojelulaki säädettiin vuonna 1936. Tässä laissa ei ole lainkaan näkyvissä lapsen osallisuutta omassa asiassaan. Lastensuojelulain (52/1936) mukaan lasta ei tarvinnut virallisesti kuulla edes huostaanottoasiassa, vaan ainoastaan hänen vanhempiaan tai muita lapsen hoidosta vastanneita henkilöitä kuultiin. Vuoden 1936 lastensuojelulaki oli siis selkeästi aikuis- ja vanhempikeskeinen. Lain pääpaino oli erityisissä suojelutoimenpiteissä, kuten huostaanotossa, ja lain kohteena olivat lähinnä orvot, hylätyt ja pahatapaiset lapset.

Järjestyksessään toinen lastensuojelulaki (683/1983) säädettiin vuonna 1983, ja verrattuna vuoden 1936 lakiin uusi laki lähti liikkeelle aivan eri lähtökohdasta kuin aikaisempi laki. Uusi laki huomioi lapsen erityisen aseman yhteiskunnassa, jota aikaisempi lastensuojelulaki (52/1936) ei tehnyt. 1 §:n mukaan lapsella on oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä etusija erityiseen suojeluun. Lastensuojelulaki (683/1983) osa niin sanottua lapsipakettia, koska samaan aikaan lastensuojelulain kanssa säädettiin laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983).

Lakien lähtökohtana oli se, että lapsella on oikeus saada hyvä huolto. Ensisijaisesti vanhempien tulee huolehtia lapsen huollosta, ja jos he eivät selviä yksin tehtävästään, tulee heitä tukea lastensuojelun avohuollon tukitoimin ja viimesijaisesti ottaa lapsi huostaan, jos hyvää huoltoa ei voi muutoin taata.

Vuonna 1983 säädetty lastensuojelulaki (683/1983) otti aikaansa nähden hyvin lapsen oikeudet huomioon. Laissa painotettiin lapsen asemaa ja lapsen edun ensisijaisuutta. Keskeinen pykälä lapsen mielipiteen selvittämisestä oli mielestäni 10 §, jonka mukaan lapsen etua selvitettäessä on otettava huomioon lapsen omat toivomukset ja mielipide. Tämä tarkoittaa lapsen osallisuutta omassa asiassaan ja lapsen mielipiteen huomioimista erillisenä yli 12-vuotiaan lapsen virallisesta kuulemisesta, joka suoritetaan hallintolain (434/2003) mukaisesti. Lastensuojelulaissa (683/1983) säädettiin tosin myös tästä lapsen hallintolain mukaisesta kuulemisesta, tosin vasta vuonna 1990 tehdyn uudistuksen myötä. Vuonna 1990 tehtyihin muutoksiin on vaikuttanut lasten oikeuksien sopimus, ja uudistuksella korostettiin pääasiassa lapsen ja vanhempien oikeusturvanäkökohtia.

Lastensuojelulain (683/1983) 26 §:n mukaisesti sijaishuollossa olevalle lapselle on selvitettävä hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti sosiaalilautakunnan omasta aloitteesta, miksi hänet on otettu huostaan ja kerrottava toimista, joihin hänen asiassaan on ryhdytty tai aiotaan ryhtyä. Huomion arvoista mielestäni on se, että laissa veloitettiin pitämään ainoastaan sijaishuollossa olevaa lasta ajan tasalla omista asioistaan, lastensuojelun avohuollon asiakkaalla ei ollut lain tasolla vastaavaa oikeutta.

Vuonna 1983 säädetty lastensuojelulaki (683/1983) oli puitelainomainen eli jätti sosiaalityöntekijälle laaja-alaista harkintavaltaa sen suhteen, kuinka käytännössä menetellään. Lain yleisluontoisuuden vuoksi lain tavoitteet eivät kaikilta osin toteutuneet, eikä sillä käytännössä kyetty turvaamaan lapsen ja vanhempien oikeuksien toteutumista (HE 252/2006, 68). Lapsen osallisuus ei toteutunut niin hyvin kuin laki olisi sallinut. Työkäytännöt kääntyivät aikuiskeskeisiksi, ja Sinkon (2007, 12; 2001, 130) mukaan 1990-luvulla lastensuojelussa oli nähtävissä vanhempikeskeisyyttä, jolloin lapsi jäi lastensuojelutyössä pimentoon. Myös Oranen (2006, 13) on ollut huolissaan siitä, miten aikuisten kanssa yhteisymmärrykseen pyrkivä työskentelytapa huomioi lapsen omakohtaisen kokemuksen tai edes havaitsee lapsen kaltoin kohtelun.

Lapsen näkymättömyys ja kuulumattomuus lastensuojelussa sekä lainsäädännön että käytännön työn tasolla on ollut viimeisen kymmenen vuoden aikana keskeinen huolenaihe (Reinikainen 2007, 14). Toisaalta vuonna 1983 säädetyn lastensuojelulain (683/1983) voimassaoloaikana tapahtui merkittäviä yhteisöllisiä muutoksia lasten ja nuorten elämässä, heidän oirehtimisessaan ja teknologiassa, perherakenteissa, vanhemmuudessa sekä lastensuojelun ammatillisissa käytännöissä, jotka aiheuttivat lastensuojelulain uudistuspaineita (Mahkonen 2007, 26). Kuten Araneva (2001, 108; 126) on todennut, muuttuva yhteiskunta loi paineita lastensuojelulain uudistamiseen, koska lastensuojelulaki ja sen käytännön toteutus eivät vastanneet nyky-yhteiskunnan tarpeita.

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti tammikuussa 2005 lastensuojelulain kokonaisuudistustyöryhmän, jonka tehtävänä oli laatia ehdotus uudeksi lastensuojelulaiksi. Työryhmä sai tehtävänsä päätökseen keväällä 2006, jonka jälkeen aloitettiin kesällä 2006 välittömästi lainvalmistelu sosiaali- ja terveysministeriössä. Hallituksen esitys uudeksi lastensuojelulaiksi annettiin syksyllä 2006 ja eduskunta hyväksyi uuden lastensuojelulain 13.2.2007. Uusi lastensuojelulaki (417/2007) astui voimaan 1.1.2008. Lastensuojelulain uudistuksessa on ollut pääosin kyse säännösten selkiyttämisestä, ajanmukaistamisesta ja täydentämisestä. Tästä syystä säännösmäärä on kasvanut. Kun vuoden 1983 lastensuojelulaissa oli vuoden 2006 lopussa kaikkiaan 63 pykälää, uudessa laissa niitä on yli 30 enemmän. (Mahkonen 2007, 27.)

Voimassa olevan lastensuojelulain (417/2007) yleisiin säännöksiin sisältyy lastensuojelua ohjaavia periaatteita, joissa huomioidaan lastensuojelun kannalta merkitykselliset perus- ja ihmisoikeudet. Lapsen mielipiteen selvittämistä, kuulemista ja puhevallan käyttöä koskevia säännöksiä on selkiytetty, minkä tavoitteena on parantaa lapsen osallisuutta, ja hallituksen esityksen lastensuojelulaiksi (HE 252/2006, 79) mukaan säännöksillä on pyritty turvaamaan lapsen ikätason ja kypsyyden mukainen vaikutusmahdollisuus häntä itseään koskevissa lastensuojeluasioissa. Säännöksien tavoitteena on, ettei lapselle kuuluvista oikeuksista olisi enää epäselvyyttä, ja että ne pystyttäisiin toteuttamaan täysimääräisesti myös käytännössä. Hallituksen esityksessä korostetaan, että kaikissa lastensuojelutoimenpiteissä olisi selvitettävä lapsen mielipiteet ja toivomukset riippumatta lapsen iästä, ja lapsen näkemykset tulisi ottaa huomioon lapsen kypsyyden edellyttämällä tavalla. (Emt.)

Lastensuojelulain (417/2007) neljännen luvun nimi on kuvaavasti lapsen osallisuus. Luvussa säädelään lapsen mielipiteen selvittämisestä, kuulemisesta, puhevallan käytöstä ja

edunvalvonnasta. Voimassa olevassa lastensuojelulaisissa on siis kokonainen luku, joka käsittelee lapsen osallisuutta. Myös lain muissa luvuissa säädelään lapsen osallisuudesta. Tässä kohtaa haluan tarkentaa lapsen mielipiteen selvittämisen ja hallintolain (434/2003) mukaisen kuulemisen eroa, etteivät nämä kaksi lastensuojelulain 4. luvussa olevaa käsitettä mene sekaisin.

Mielipiteen selvittäminen on arkista työskentelyä lapsen kanssa, ja sen tavoitteena on osallistaa lasta omassa lastensuojelun asiakkuudessaan sekä kuulla hänen ajatuksiaan ja kokemuksiaan. Mielipiteen selvittäminen ei välttämättä tarkoita sitä, että työntekijä kysyy lapsen mielipidettä jostain asiasta ja lapsi ilmoittaa sen. Kyse on kokonaisvaltaisesta prosessista, johon sisältyy keskustelun ohella tai sen sijasta lapsen havainnointia, lapsen kanssa toimimista ja sekä lapsen ja hänen kannaltaan merkityksellisten ihmisten välisen vuorovaikutuksen seuraamista. (Oranen 2007.) Kuuleminen puolestaan liittyy lähinnä lastensuojelun päätöksentekoon, ja silloin asianosaisille on varattava tilaisuus tutustua kaikkiin asiaan liittyviin asiakirjoihin. Esimerkiksi ennen huostaanottopäätöksentekoa asianosaisille (12 vuotta täyttänyt lapsi, hänen huoltajansa ja mahdolliset muut lapsesta huolta pitäneet henkilöt) on varattava hallintolain (434/2003) 34 §:n mukaisesti tilaisuus tutustua asiakirjoihin ja lausua mielipiteensä asiasta.

Lastensuojelulain (417/2007) 5 §:n mukaan lapselle on turvattava oikeus saada tietoa häntä koskevassa asiassa ja mahdollisuus esittää siitä mielipiteensä. Lapselle ei saa kuitenkaan antaa tietoja, jotka vaarantavat hänen kehitystään tai ovat vastoin lapsen etua kuten lastensuojelulain 20 § määrittää. Lapsen mielipiteeseen ja toivomuksiin on kiinnitettävä erityistä huomiota. Hallituksen esityksen (HE 252/2006, 114) mukaan 5 §:llä korostetaan lapsen perus- ja ihmisoikeutena turvattun osallistumisoikeuden toteutumista lastensuojelussa riippumatta lapsen iästä. Mielipiteen selvittämisen ohella lapselle tulisi turvata mahdollisuus saada riittävästi tietoa omasta lastensuojeluasiastaan näkemystensä pohjaksi. Lapsen tulisi voida ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla keskustella esimerkiksi niistä asioista, joista lastensuojelun asiakkuus johtuu. Lapsen tulee voida muodostaa käsityksensä vapaasti siten, että hän ymmärtää sen, mistä on kysymys ja mitkä ovat ajateltavissa olevat vaihtoehdot. Kyse on siten lapsen aidon mielipiteen selvittämisestä. (Emt.)

Tällä hetkellä voimassa olevan lastensuojelulain (417/2007) 20 § käsittelee tarkemmin lapsen osallisuutta omassa asiassaan. Hallituksen esityksen (HE 252/2006, 126) mukaan lapsen mielipidettä selvitettäessä on varmistuttava siitä, että lapsi voi aidosti ja vapaasti ilmaista

käsityksensä, ja lapsella tulee olla myös oikeus olla ilmaisematta mitään käsitystä kyseessä olevasta asiasta. On huomioitava, että lapsella voi olla esimerkiksi suhteessa vanhempiinsa lojaliteettiristiriitoja, jotka voivat vaikuttaa hänen mielipiteeseensä tai siihen, ettei hän halua tuoda mielipidettään esiin. Lain 20 §:ään on asetettu dokumentointivelvoite lapsen mielipiteen selvittämisen tavasta ja pääasiallisesta sisällöstä lapsen asiakaskirjoihin. Kirjaamisvelvoite mielestäni tehostaa lapsen mielipiteen selvittämistä ja edesauttaa lapsen osallisuutta asiassaan. Lapsen mielipiteen selvittämistä ei voimassaolevan lastensuojelulain puitteissa saa jättää tekemättä. Selvitys voidaan jättää tekemättä vain, jos se vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä, tai jos se on muutoin ilmeisen perusteltua.

Lastensuojelulain (417/2007) 29 §:n mukaan lapsen oman sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän tulee tavata lapsi riittävän usein henkilökohtaisesti. Aikaisemmin lain tasolla ei ole velvoitettu lapsen tapaamiseen, vaikkakin vuonna 1984 voimaan astuneessa lastensuojelulaissa (683/1983) on säädetty lapsen mielipiteen selvittämisestä. Hallituksen esityksen (HE 252/2006, 71) mukaan lapsen tapaaminen on ainoa tapa, jolla sosiaalityöntekijä kykenee selvittämään lapsen mielipiteen ja valvomaan lapsen etua ja siten täyttämään lain vaatimukset. Koska lapsen tapaaminen nähdään ensiarvoisen tärkeänä, samassa pykälässä on säädetty lastensuojelun työntekijän oikeudesta tavata lapsi myös ilman huoltajan suostumusta, jos sen nähdään olevan lapsen edun mukaista.

Muita muutoksia lastensuojelulain uudistuksessa ovat mm. lastensuojelutarpeen selvitys, johon palaan edempänä, vastentahtoisen huostaanoton päätöksenteon siirtyminen hallinto-oikeudelle ja kiireellinen sijoitus, joka on korvannut lastensuojelulain (683/1983) mukaisen kiireellisen huostaanoton. Hallituksen esityksen (HE 252/2006, 89) mukaan kiireellisen huostaanoton nimen muuttaminen kiireelliseksi sijoitukseksi korostaa sen sisällöllisiä ja menettelyllisiä eroavaisuuksia suhteessa huostaanottoon. Huomion arvoista on, että kiireellisen sijoituksen oikeudelliset vaikutukset eivät ole muuttuneet nimen muutoksen myötä. Tässä työssäni on mahdotonta käsitellä kaikkia lastensuojelulain uudistuksen tuomia muutoksia, joten päädyin ainoastaan käsittelemään laajemmin muutoksia, jotka ovat keskeisiä juuri lapsen oman osallisuuden osalta.

Voimassa oleva lastensuojelulaki (417/2007) korostaa lapsen asianosaisuutta kaikissa lastensuojeluprosessin vaiheissa. Sekä laista että sen taustateksteistä, kuten hallituksen esityksestä (HE 252/2006), käy selvästi ilmi, että tavoitteena on varmistaa lapsen todellinen

osallistuminen omien asioidensa hoitoon. Lastensuojelun lain tasoinen säätely on kulkenut pitkän tien vuodesta 1936 vuoteen 2008. Nyt lain tasolla on säännöksiä täsmentämällä ja lisäämällä pyritty määrittelemään menettelytapoja, jotka turvaisivat lapsen ja vanhempien oikeuksien toteutumisen sekä mahdollistaisivat lastensuojelun tehokkaamman toiminnan lapsen edun selvittämiseksi ja turvaamiseksi. Tällä hetkellä uusi lastensuojelulaki on ollut voimassa ainoastaan alle vuoden, eli vielä on mahdotonta ottaa kantaa siihen, minkälaisia muutoksia se on aiheuttanut käytännön lastensuojelutyössä.

3.3.4 Muut kansalliset lapsilait

Perustuslain tasolla määritellään yksilöiden, siis myös lasten, perusoikeudet. Perusoikeudella tarkoitetaan perustuslaissa säädettyä yksilölle kuuluvaa oikeutta. Lastensuojelun kannalta tärkeitä perustuslain säännöksiä ovat yhdenvertaisuus (6 §), oikeus elämään, henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen (7 §), yksityiselämän suoja (10 §) ja sivistykselliset oikeudet (16 §). Erityisen tärkeä on mielestäni 6 §, jonka mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Samassa pykälässä myös todetaan, että kaikki ihmiset ovat iästä riippumatta yhdenvertaisia lain edessä. Jo perustuslain tasolla siis säädellään lapsen oikeuksista vaikuttaa omaan elämäänsä ja siitä, että lapsen oikeudet ovat lain edessä tasavertaiset täysi-ikäisten oikeuksiin nähden. Samalla lapsen perustuslain tasolla säädetty oikeus henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen turvaa hänen oikeutensa ristiriitatilanteissa vanhempiaan vastaan esimerkiksi perheväkivaltilanteissa.

Vertailun vuoksi otan sille lain lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) (ns. lapsenhuoltolaki), joka säätelee lapsen oikeuksia huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa, kuten jo aikaisemmin toin esille. Laki on säädetty vuonna 1983, se on astunut voimaan vuonna 1984, ja se käsittelee mm. lapsen mielipiteen selvittämistä ja kuulemista. Lapsenhuoltolain 11 §:n mukaan lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti ja lapsen kehitystaso huomioiden siten, ettei siitä aiheudu haittaa lapsen ja vanhempien väliselle suhteelle. Kyseinen pykälä on siis jo ennen vuonna 2008 voimaan astunutta lastensuojelulakia velvoittanut lapsen mielipiteiden selvittämiseen ja lapsen osallisuuteen omassa asiassaan huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvissä asioissa, lastensuojelutyötä kyseinen laki ei luonnollisestikaan velvoittanut, mikä on saattanut hämmentää sosiaalityöntekijöitä, jotka

hoitivat sekä lastensuojelun että lastenvalvojan tehtäviä. Kuulemisesta säätelee lapsenhuoltolain 15 §, jonka mukaan lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti tuomioistuimessa, jos se on painavista syistä välttämätöntä asian ratkaisemisen kannalta. Kuuleminen voi tapahtua vain, jos lapsi suostuu kuulemiseen ja on ilmeistä, että siitä ei aiheudu lapselle haittaa.

Myös laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista säätelee lapsen osallisuudesta omassa asiassaan. Laki on astunut voimaan vuonna 2000. Lain 10 § säätelee alaikäisen asiakkaan mielipiteen selvittämistä ja huomioimista, hänen etunsa mukaista toimintaa ja edunvalvojan määräämistä alaikäiselle, jos huoltaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua. Edunvalvojan määräämistä lapselle säätelee myös voimassa oleva lastensuojelulaki (417/2007).

Aivan kuten Oranen (2001, 28) ja Sinko (2001, 130) toteavat, nähtävissä on lapsikeskeistä sosiaalityötä tavoitteleva suuntaus, johon myös lainsäädäntö velvoittaa. Suomen kansallinen lainsäädäntö perustuslaista lähtien korostaa lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti lapsen osallisuuden oikeutta, ja siitä syystä onkin tarpeellista kehittää sellaisia työskentelyn tapoja, jotka vahvistavat lapsen asemaa asianosaisena ja turvaavat lapselle tasavertaisen kohtelun. Tasavertaisuuden tulisi yltää siihen, että lapsella on oikeus saada kaikki ne palvelut ja tukimuodot, jotka hän tarvitsee lastensuojelutarpeen selvityksen perusteella. (Oranen 2006, 5.) Lapsella on oikeus olla osallisena ja aktiivisena vaikuttajana häntä koskevissa asioissa. Se, kuinka lapsen osallisuus saadaan toteutumaan käytännössä, on haasteellinen tehtävä sosiaalityön ammattilaisille.

4 LAPSI LASTENSUOJELUN ASIAKKAANA

Lapsen osallisuus on siis aikaisemmasta päätellen yksi kaikkea viranomaistoimintaa määrittävä perusoikeus. Lapsen lastensuojelun asiakkuus näyttäytyy kuitenkin erilaisena kuin aikuisten asiakkuus. Joskus on vaikeaa ajatella lasta asiakkaana, koska lapset eivät asioi muissakaan virastoissa huoltajistaan erillisenä asiakkaana. Möller (2006, 19) kysyykin artikkelissaan, millaiseen asiakkuuteen lapsella on mahdollisuus. Lapsen asema lastensuojelun asiakkaana eroaa aikuisen asiakkuudesta sillä tavoin, että tullakseen nähdyksi ja kuulluksi vanhemmistaan ja sisaruksistaan erillisenä, lastensuojelun tukea tarvitsevana ihmisenä, lapsen pitää osata ilmaista hätänsä. Oireettomat, hiljaiset lapset jäävät helposti auttamisen ulkopuolelle. Tästä syystä onkin tärkeää, että jo lastensuojelutarpeen selvittelyvaiheessa työskentelyyn otetaan mukaan kaikki perheen lapset eikä vain se lapsi, jota lastensuojeluilmoitus erityisesti koskee. (Emt.)

Siltanen (1987, 59–60) tuo esiin, että lastensuojeluprosessi lähtee usein liikkeelle lapsen oireilusta eli lapsi on se aihe, josta puhutaan ja se kohde, jonka asioita järjestellään. Tämä lähtökohta on lapsen kannalta erittäin huono, koska tällöin lapsi tuntee itsensä syylliseksi perheen lastensuojelun asiakkuuteen. Siltanen (emt.) mukaan syyllisyyskysymystä pitäisi käsitellä lapsen kanssa perusteellisemmin, jotta siitä ei muodostuisi hänelle taakkaa. Hänen näkemyksensä ovat yli 20 vuotta vanhoja, mutta mielestäni edelleen ajankohtaisia. Lapsi tuntee usein etenkin lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheessa syyllisyyttä siitä, että hänen perheensä on ”joutunut” lastensuojelun piiriin. Lapsen kanssa työskenneltäessä onkin aiheellista käydä läpi asiakkuuden syy ja käsitellä lapsen kanssa hänen mahdolliset syyllisyydentunteensa.

Lasten osallisuus sosiaalityössä on vuosien varrella joka tapauksessa lisääntynyt, ja lastensuojelutyössä heidän mielipiteitään pyritään selvittämään arvioitaessa perheen tuen tarvetta. Lapsikeskeisyyden myötä lapsille on rakentunut uudenlainen aktiivinen lastensuojelun asiakkuus, ja kuten Eskonen (2005, 64) väitöskirjassaan huomauttaa, se edellyttää työntekijöiltä valmiutta suhtautua lapsiin vakavasti ja sitä, että he herkistyvät lasten erityisille tavoille kertoa asioista.

Ruotsalaisessa tutkimuksessa (2000) on selvitetty, minkälaisia odotuksia lapset luovat sosiaalityöntekijään. Lapsille on tärkeää, että sosiaalityöntekijä osaa ja jaksaa kuunnella, mitä

lapsella on sanottavana. Hyvä sosiaalityöntekijä antaa lapselle aikaa ajatella ja auttaa pohtimaan erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja. Sosiaalityöntekijä selittää asiat niin, että lapsi voi ne ymmärtää. Hyvä sosiaalityöntekijä on rehellinen ja luotettava sekä sanoo asiat niin kuin ne ovat. Sosiaalityöntekijä ei kerro lapsen luottamuksella kertomia asioita kenellekään ja varmistaa lapsen mielipiteen toimenpiteiden yhteydessä. (Andersson 2000, 182; ref. Hurtig 2006, 167.) Edellisen perusteella lapset asettavat kovia odotuksia sosiaalityöntekijälle. Onko lastensuojelun sosiaalityön mahdollista vastata lasten odotuksiin?

4.1 Lastensuojelun asiakasryhmät

Lastensuojelutilastoista poistettiin 1980-luvulla asiakkuuden syytiedot eli tiedot siitä, miksi perhe on lastensuojelun asiakkaana. Syytietoja pidettiin tulkinnanvaraisina ja perheen yksityisyyttä loukkaavina. Tilastoinnin puuttuessa lastensuojelun tarvetta synnyttävien tekijöiden osalta joudutaan turvautumaan kuntakohtaisiin tiedostoihin ja selvityksiin. Vaikuttaa siltä, että yhä useammin pienten lasten lastensuojelun asiakkuuden syynä on vanhempien päihteiden väärinkäyttö. Myös mielenterveysongelmat ja vanhempien kyvyttömyys kasvatustehtävässään ovat yhä useammin lastensuojelun asiakkuuden syinä, samoin kuin nuoruusikäisten lasten oma päihteiden käyttö. (HE 252/2006, 48–49.)

Stakes toteutti yhteistyössä useiden kuntien, sosiaalialan osaamiskeskuksen ja Tampereen yliopiston kanssa tutkimushankkeen, jossa selvitettiin, keitä ovat lapset ja perheet kasvavien avohuollon asiakasmääriä kuvaavien tilastojen takana. Tutkimus kohdennettiin lastensuojelun avohuollon asiakkaaksi vuonna 2006 tulleisiin lapsiin kolmen maakunnan alueella yhdeksässä kunnassa. (Heino 2007, 4.) Olikin mielenkiintoista selvittää, minkälaisia lapsia on lastensuojelun asiakkaana, koska lasten pahoinvoinnin on todettu lisääntyneen ja lastensuojelun asiakasmäärät ovat kasvaneet.

Lastensuojelun asiakkaiksi tulleista lapsista poikia oli hieman tyttöjä enemmän. Melkein joka kolmas lapsi oli alle 3-vuotias lastensuojelun asiakkuuden alkaessa, toisaalta asiakkuus alkoi usein myös lasten murrosiässä. Lasten perheissä oli lähes yhtä paljon yhden ja kahden vanhemman perheitä, useimmiten perheissä oli kuitenkin yllättäen kaksi aikuista. Lasten vanhemmat olivat kaiken ikäisiä. Lastensuojelun asiakkaiksi tulleet perheet olivat usein köyhiä ja toimeentulotuen piirissä. (Heino 2007, 65.)

Lastensuojelun asiakkuuden syinä oli monia erilaisia asioita. Vanhempien jaksamattomuus oli asia, joka oli läsnä joka kolmannen lapsen tilanteessa. Muita vanhempiin liittyviä tekijöitä olivat perheristiriidat, riittämätön vanhemmuus, lapsen hoidon laiminlyönti, avuttomuus, mielenterveysongelmat ja päihteiden käyttö. Lapsen tai nuoreen liittyvinä tekijöinä esille nousivat ristiriidat vanhempien kanssa, koulunkäyntiin liittyvät vaikeudet, psyykkinen terveys, sairastelevuus, vammaisuus ja kehityksen viivästymät. (Heino 2007, 66.) Toisaalta on myös tärkeää huomioida, kuten Forsberg, Ritala-Koskinen ja Törrönen (2006, 7) toteavat, että lapsia koskettavat ongelmat liittyvät usein vanhempien ongelmiin eivätkä siten eriydy lasta koskettaviksi ongelmiksi ja tule kirjatuiksi lapsen kautta. Tämä saattaa vääristää tilastoja.

Joka tapauksessa lastensuojelun asiakkuuden syyt ovat moninaisia, ja vaikka tietyt ongelmat näyttävät lisääntyneen, ne ovat kuitenkin joka perheen kohdalla omanlaisiansa ja erityisiä. Ongelmien moninaisuuden vuoksi on mielestäni mahdotonta kuvailla tyypillistä lastensuojeluperhettä. Esimerkiksi vanhempien päihdeongelma on yleinen lastensuojelun asiakkuuden syy, mutta se näyttäytyy joka perheessä eri tavalla ja vaikuttaa jokaiseen perheenjäseneseen yksilöllisesti. Jokainen lapsi on siis kohdattava omana erityislaatuisena yksilönään.

4.2 Lapsen kohtaaminen ja osallisuus

Työskentelyn lapsen kanssa tulee aina toteutua lapsen ehdoilla, ja lapsi on aina otettava vakavasti. Joka kerta, kun lapsi ottaa puheeksi omaan elämäänsä liittyviä asioita ja kysymyksiä, työntekijällä tulee olla aikaa käsitellä asiaa lapsen kanssa. Voi nimittäin olla, että tilanne ei toistu. Harva lapsi on niin sinnikäs, että jaksaa ottaa vaikean asian puheeksi monta kertaa toivoen, että joku siihen tarttuu. (Sinko 2007, 13.) Työntekijä ei saa missään tilanteissa painostaa lasta eikä vastuuttaa häntä tehdyistä päätöksistä, vaan lapsen huollon ja hoidon järjestäminen on aina aikuisen vastuulla.

Suomalaisen sosiaalityön tutkimuksen painopisteenä on viime aikoina ollut työntekijän ja lapsen kohtaaminen. Nämä lapsen kohtaamisen taidot puhuttavat myös sosiaalityön käytännöissä. (Forsberg, Ritala-Koskinen & Törrönen 2006, 14.) Lapsen kanssa työskentely ja hänen kohtaamisensa eroaa paljon aikuisten kanssa työskentelystä. Eskosen (2005, 64) mukaan

lasten avoin kuuleminen ja heihin vakavasti suhtautuminen ei ole ammattilaisille helppoa. Perinteisesti lasten kanssa työskentelevillä ammattilaisilla on etuoikeus tietää, mikä lapsille on hyväksi. Herkistyminen sille, mitä lapset ajattelevat omasta elämästään, tarkoittaa sitä, että aikuisammattilaiset ottavat askeleita pois päin perinteisen ammatillisen tietämisen asetelmista. Tämä vaatii ammattilaisilta paljon lapsen osaamiseen ja tietämiseen luottamista sekä sellaista omaa ammatillista toimintaa ohjaavaa ideologiaa, joka mahdollistaa oman tietämisen aseman jakamisen lapsen kanssa. (Emt.)

Sosiaalityön ammattilaiset kohtaavat työssään muita viranomaisia ja lasten vanhempia, jotka kyseenalaistavat lapsen kanssa työskentelyn. Sosiaalityöntekijä joutuu puolustamaan omaa työskentelytapansa ja päätöksiään jatkuvasti sekä lapsen huoltajien että myös yhteistyökumppanien suuntaan. Sosiaalityöntekijän on omattava vahva ammatillinen usko siihen, että työskentely lapsen kanssa on merkityksellistä ja työn tiedontuottamisen kannalta tärkeää, jotta hän jaksaa puolustaa ja luoda uutta lasta osallistavaa ammatillista työkäytäntöä.

Forsbergin (2000, 58) mukaan lapsen tuen tarpeen tunnistamisessa on kysymys toiminnasta, jossa työntekijän tulkinta on keskeisessä asemassa. Tästä johtuen on syytä olla tietoinen arvioinnin mahdollisesta subjektiivisuudesta. Pelkkänä tavoitteena lapsen tuen tarpeen tunnistaminen ammentaa erilaisesta perinteestä kuin lapsikeskeisyys. Tunnistamisen vaade viittaa aikuiseen ja työntekijään, kun taas lapsikeskeisyydessä pidetään oleellisena lapsen toimintatavoille herkistymistä ja lapsen henkilökohtaisen tarinan kuulemista. (Emt.) Näin ollen lapsen tuen tarpeen arviointi lapsikeskeisessä työssä vaatii tasapainoilua ammatillisen osaamisen ja lapsen maailmaan heittäytymisen välillä. Forsbergin (emt.) mukaan lapsen tarinan kuuleminen edellyttää jossain määrin työntekijän ”tietämisen” tyhjentämistä ja antautumista tilanteen ja toiminnan vietäväksi. Se, kuinka lähelle lasta työntekijä arvioinnin aikana tulee, voi vaikuttaa tulkinnan objektiivisuuteen, ja tästä syystä työntekijän on oleellista pohtia omaa asemaansa lapsen tuen tarpeen arvioijana.

Keskusteltaessa kohtaamisesta on tärkeää tarkastella lähemmin lapsen ja työntekijän suhdetta. Forsbergin (2000, 77) mielestä on parempi puhua reflektiivisestä kumppanuudesta lapsen kanssa sen sijaan että puhuttaisiin tasavertaisesta toimijuudesta. Työntekijöillä on kuitenkin aina enemmän valtaa määritellä työskentelyn tapaa ja sen kohdentumista. Ammatilliselle reflektiivisyyden vaatimus tarkoittaa sitä, että aikuisten tulee pohtia ja punnita omia perspektiivejään ja tulkintakehyksiään, joiden kautta he väistämättä tulkitsevat lasten maailmaa.

Reflektiivisessä kumppanuudessa huomioidaan, että kaikki tieto - niin ammattilaisen kuin lapsenkin - on osittaista, jostakin näkökulmasta rakentuvaa. Saatamme vahvistaa lapsen toiseutta kuvittelemalla antavamme lapselle äänen, jonka aikuinen sittemmin esittää ”lapsen nimissä”, joten tiedon rajallisuuden ja tulkinnanvaraisuuden tunnustaminen on tärkeää. (Emt.) Forsbergin ajattelu tuntuu loogiselta sen suhteen, että aikuinen väistämättä tulkitsee lapsen puhetta, ja täysin objektiivisen mielipiteen muodostaminen on mahdotonta. Oman mielipiteen esittäminen lapsen mielipiteenä on kuitenkin vakava rikkomus lapsen oikeuksia vastaan, joten liiallinen lapsen puheiden tulkitseminen on vaarallista.

Sinkon (2001, 140) mielestä osallisuudessa on kyse lapsen aidosta osallistumisesta itseään koskevaan päätöksentekoon. Tällä hän tarkoittaa suurten juridisten päätösten ohella pieniä arkipäivän päätöksiä, joita lastensuojelussa tehdään jatkuvasti. Kyse on lapsen oikeudesta osallistua keskusteluun ja pohdintoihin, ilmaista aidosti mielipiteensä ja toiveensa sekä vaikuttaa tätä kautta päätöksiin. Sosiaalityön nykykielellä sanottuna lapsen osallisuus merkitsee sitä, että lapsi antaa oman panoksensa työskentelyprosessin jaettuun asiantuntijuuteen. (Emt.) Sinkon tarkoittama aito osallisuus vaatii lapsen mukaan ottamista lastensuojelun arkipäiväiseen työhön. Juuri tämänkaltaisen osallisuus on mielestäni sitä, mitä lapsi tarvitsee: olla mukana miettimässä omaa elämäänsä, ongelmia ja ratkaisuja eikä osallisena vain siinä vaiheessa, kun lasta tarvitsee kuulla virallisesti hallintolain (434/2003) mukaisesti. Työntekijän valmistautuminen lapsen kohtaamiseen ja lapsen pitäminen ajan tasalla omista asioistaan vaikuttavat siihen, millaiseksi lapsi lastensuojelun kokee. Työntekijän ajan antaminen lapselle on erittäin tärkeää.

Lapsen asemaa voidaan tarkastella myös auttamisen näkökulmasta. Särkelä (2001, 33) näkee asiakkaan ja työntekijän välisen suhteen auttaja-auttaja-suhteena, jossa asiakas tarvitsee työntekijän tukea selvittääkseen vaikeasta tilanteesta, ja työntekijä tarvitsee asiakkaan apua ymmärtääkseen hänen vaikeaa tilannettaan. Mielestäni sosiaalityöntekijällä on Särkelän ajatusta mukaillen auttaja-auttaja-suhde sekä lapsen huoltajiin että lapseen, joka on ensisijaisesti lastensuojelun asiakas. Työntekijä tarvitsee lapsen ja vanhempien apua kyetäkseen auttamaan lasta ja perhettä.

4.3 Lapsi oman elämänsä asiantuntijana

Erityisesti pienten lasten ajattelun, ymmärryksen ja verbaalisen ilmaisun ei ole katsottu olevan riittävän kehittynyt luotettavan tiedon antamiseen. Erottaako lapsi oikean ja väärän, todellisuuden ja mielikuvitelmat tai oman mielipiteensä vanhempiensa mielipiteestä? Lapsen tieto on sellaista, jota ammattilaisen on vaikea käsitellä. (Möller 2004, 27; 2006, 19–20.) Mitä hyötyä on lapsikeskeisyydestä ja lapsen osallisuudesta, jos ei tiedetä, puhuuko lapsi totta ja toisaalta, jos lapsen kertoma otetaan vakavasti, mitä tiedolla tehdään. Lapsen osallisuuteen vaikuttavat siten myös lapsen kehitystasoon liittyvät tekijät. Lapsen kyky tuottaa luotettavaa tietoa on usein kyseenalaistettu, eikä lapsen kertomaan ole sen tähden kiinnitetty erityistä huomiota. Työntekijät joutuvat arvioimaan lapsen tiedon luotettavuutta päätöksenteon pohjana ja pohtimaan, kuinka ottaa puheeksi lapsen kertomat asiat vanhempien ja muiden asiantuntijoiden kanssa.

Kehityspsykologian (mm. Piaget 1988; Engel 1995; ref. Ritala-Koskinen 2001, 149–151) näkemykset eri-ikäisten lasten kyvystä tuottaa luotettavaa tietoa ja tulkita maailmaa ovat vaikuttaneet sosiaalityöntekijöiden orientaatioon lapsista tutkimuskohteina. Uskoisin, että kehityspsykologia on vaikuttanut myös siihen, että lastensuojelutyössä lapsen osallisuus on sivuutettu vedoten lapsen kyvyttömyyteen ilmaista luotettavasti mielipiteitään ja kokemuksiaan. Tässä tutkielmassa en paneudu kehityspsykologian näkemyksiin lapsen kyvykkyydestä tuottaa tietoa, vaan nojaudun omaan uskomukseeni, että työskentely lapsen kanssa on merkityksellistä huolimatta siitä, kuinka luotettavia lasten kertomat asiat ovat.

Mielestäni lapsen kanssa työskentelyyn ja hänen kertomiinsa asioihin tulee aina suhtautua vakavasti. On totta, että pieni lapsi voi kertoa televisio-ohjelman tapahtumista aivan kuin se olisi tapahtunut hänen omassa elämässään edellisenä päivänä. Nuori voi olla johdateltavissa esimerkiksi vanhempiensa taholta tai ehkä hän ei uskalla kertoa asioistaan, koska pyrkii suojelemaan itseään tai perhettään. Pelkän keskustelun lisäksi lapset ja nuoret viestittävät paljon asioistaan käytöksellään ja olemuksellaan, kuten Hurtig (2006, 173) toteaa. Tästä syytä lasten kanssa työskentelevien tulee kyetä tulkitsemaan lapsen käytöstä, mikä edellyttää tietoa lapsen kehityksestä ja mielen toiminnasta. Sosiaalityöntekijän ei tarvitse kuitenkaan olla psykologi kyetäkseen tulkitsemaan ja ymmärtämään lasta ja hänen käytöstään. Uskon, että kahdenkeskisessä kontaktissa sosiaalityöntekijällä on mahdollisuus saada tuntuma siitä, voiko

lapsi hyvin vai huonosti huolimatta siitä, minkälainen keskustelun sisältö on. Onkin muistettava, että lapsi ei aina kykene sanoittamaan pahaa oloaan, minkä takia erilaiset välineet (esim. pelit ja lelut) työskentelyn apuna ovat ensiarvoisen tärkeitä.

Osa lapsista on mahdotonta tai vaikeaa saada avautumaan oman elämänsä asioista. Se voi johtua siitä, että lapsella on aikaisempia pettymyksen tunteita tilanteista, joissa hän on kertonut asioistaan eikä siitä ole ollut hänen mielestään mitään hyötyä. Lastensuojelun työprosessi saattaa luoda lapselle tilanteesta riippuen turhia toiveita tai pelkoja, ja se voi lisätä lapselle ristiriitoja jo ennestään epäselvään tilanteeseen. (Sinko 2004, 104–105.) Lapsi saattaa ahdistua, jos päätökset perustuvat hänen kertomiinsa asioihin, ja pahimmassa tapauksessa hän voi kokea olevansa syyllinen tapahtuneisiin muutoksiin. Myös Hurtig (2006, 185) tuo esiin sen, että asioiden kertominen voi aiheuttaa lapselle kestävämpään lisätaakan jo ennestään kuormittavaan elämäntilanteeseen. Lapsen näkökulmasta asioiden puheeksi ottamisella voi siis olla myös kielteisiä vaikutuksia. Nämä haasteet on sosiaalityöntekijän otettava tarkoin huomioon ja Hurtigin (2006, 186) mukaan sosiaalityön vastuullisuus syntyykin siitä, että lasten kuunteleminen ja tahdon huomioiminen edellyttää joissakin tilanteissa vakavaa riskienhallintaa. Joissain tilanteissa joudutaan jopa pohtimaan kiireellisen sijoituksen tarvetta, kun lapsi on kertonut työntekijälle asioita, joista vanhempien epäillään suuttuvan lapselle, ja näin ollen lapsen turvallisuus vaarantuu. Lapsen turvallisuuden arvioiminen vaatii monipuolista osaamista, ja ajoittain on vaikeaa olla varma tekeekö oikean ratkaisun.

On väärin ajatella, että sosiaalityöntekijä ainoastaan kerää systemaattisesti tietoa lapselta ja pyrkii perustamaan päätöksensä lapsen kertomiin asioihin. Päinvastoin, vastuu tehdyistä ratkaisuista ja päätöksistä on aina aikuisella, siis sosiaalityöntekijällä. Lasta ei saa vastuuttaa tehdyistä ratkaisuista. Sen sijaan, että lapsi olisi ”tietoautomaattina” lastensuojelun päätöksentekoa varten, tärkeää lapsen kanssa työskentelyssä on työstää tapahtumia, tunteita ja asioita lapsen kanssa. Keskustelun avulla lapselle tarjotaan mahdollisuus sanoittaa ja käsitellä vaikeita asioita. (Hurtig 2006, 182.) Lapsen kanssa työskentely voi siis tuoda helpotusta lapselle, kun hän pääsee purkamaan asioitaan ulkopuolisen henkilön kanssa. Ymmärrettäväksi tämän asian tekee se, kun ajattelee omaa itseään silloin kun on paha mieli. Mikä silloin auttaa? Yleensä meitä aikuisiakin helpottaa, kun saa puhuttua mieltänsä painavista asioista jollekin. Lapsen kanssa työskentelyllä on siis kahtalainen merkitys: toisaalta lapselle annetaan tilaisuus kertoa ja käsitellä omia asioitaan, toisaalta lapsen näkemykset pyritään huomioimaan lastensuojelullisia ratkaisuja tehtäessä.

Uskoisin, että suurin osa lapsista ja nuorista kokee hyvänä asiana sen, että heidän omasta mielipiteestään ollaan kiinnostuneita ja että he saavat olla osallisena omassa asiassaan. Hotari (2007) on selvittänyt pro gradu – tutkielmassaan lastensuojelun avohuollon asiakkaina olleiden nuorten mielipiteitä omasta osallisuudestaan. Haastateltujen nuorten mielestä asiakkaina olevien lasten ja nuorten kuuleminen on todella tärkeää, eikä sitä saisi heidän mielestään missään tilanteessa unohtaa. Nuorilla oli kokemuksia, jolloin heidän mielipiteensä oli ohitettu tai heidän osallisuutensa oli kokonaan unohdettu. Syinä tähän olivat mm. kiire, aikuisten tiedon ylikorostuminen, kyvyttömyys nähdä lapsi yksilönä vanhemmistaan erillisenä ihmisenä ja kuulemisen merkityksen väheksyminen. (Emt. 70.) Tästä päätellen lasten ja nuorten osallisuuden kokemus omassa asiassaan nousee mielestäni tärkeämmäksi asiaksi kuin se, että päätösten pitäisi perustua suoraan lapsen tai nuoren omaan mielipiteeseen. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on arvioida lapsen kokonaiselämäntilanteen perusteella paras ratkaisu, eikä ottaa käskyjä lapselta sen koommin kuin vanhemmiltakaan.

4.4 Lapsi huomioon myös muussa auttamistyössä

Usein lapsen ollessa lastensuojelun asiakkaana, perheen auttamistyötä tehdään myös muilla tahoilla, kuten päihdetyössä, mielenterveystoimistossa tai perhetyössä. Lapsi pyritään huomioimaan entistä enemmän lastensuojelutyössä, mutta tuleeko lapsi esiin muilla tahoilla vanhempien kanssa työskenneltäessä? Keskityn tässä esimerkinomaisesti päihdepalveluihin, mutta mielestäni samoja ajatuksia on hyvä hyödyntää myös mm. mielenterveystyössä.

Päihdeongelma ei ole koskaan yksityisasia, jos perheessä on lapsia, vaan se koskettaa koko perhettä. Siitä huolimatta esimerkiksi kuntoutus toteutetaan yleensä yksilöllisesti, ja vanhempi erotetaan siksi ajaksi lapsesta lapsen jäädessä kotiin toisen huoltajan kanssa tai ollessa sijaishuollossa. Tällaisen ratkaisun syynä on joissain tilanteissa oikeutetusti lapsen etu, mutta mielestäni on yhä useammin syytä pohtia, onko lapsen aiheellista osallistua kuntoutukseen vanhemman kanssa. Lasten mukanaolo päihdekuntoutuksessa haastaa työmallien kehittämiseen. Laitoskuntoutus kykenee takamaan lapsen perusturvallisuuden, mutta lapsen omien kokemusten työstäminen vaatii uudenlaista ammattitaitoa. (Ruisniemi 2006, 165; 186–187.) Lapsi tulee mielestäni huomioida myös yksin vanhemman kanssa työskenneltäessä. On selvää,

että päihdeiden käyttö vaikuttaa vanhemmuuteen, ja siitä syystä päihdekuntoutuksessa (sekä avo-, että laituskuntoutuksessa) pitää muistaa, että kuntoutettava henkilö on myös vanhempi.

Ojanen (2006), joka on vuonna 2003 haastatellut viittä korvaushoidossa ollutta äitiä, tuo esiin artikkelissaan, että korvaushoidossa olleet äidit kokivat rankimpana asiana arjen äitiyden särkymisen. Äitien hoitomotiivatio ei kuitenkaan lasten huostaanotonkaan jälkeen oletusten vastaisesti kadonnut, vaan äitejä motivoi hoitoon ajatus siitä, että he vielä jonain päivänä voisivat elää arkea yhdessä lapsen kanssa. (Emt., 134–135.) Lapsi on yksi suurimmista syistä siihen, miksi vanhemmat hakeutuvat itse hoitoon tai ottavat apua vastaan esimerkiksi lastensuojelun tukitoimena. Myös Ruisniemi (2006, 185) on haastatellut päihdehoidossa olleita vanhempia, ja hänen mukaansa haastatteluissa vanhemmuus esiintyi aluksi haasteena, mutta hoidon aikana puhe lapsista muuttui ongelmasta voimavaraksi.

Vaikka päihdeongelmista kärsivät vanhemmat pääosin kokevat lapsensa voimavaraksi, elämässä eteenpäin pääseminen on haastavaa. Esimerkiksi yksinäisyys on päihde- ja mielenterveysongelmiin liittyvä asia, joka lisää perheen avuntarvetta sekä lastensuojelussa että päihde- ja mielenterveyspalveluissa. Viranomaisten on tosin vaikeaa helpottaa yksinäisen ihmisen tai perheen yksinäisyydentunnetta. Päihdeongelmista kärsivillä vanhemmilla, etenkin yksinhuoltajaäideillä, on suuri yksinäisyyden riski, sillä päihdeongelma itsessään tuottaa sosiaalista häpeää ja johtaa eristäytymiseen. Raitistumisen jälkeen vanha seura on syytä jättää ja usein sukulaisistakaan ei ole apua, jos ongelmia on ollut jo usealla sukupolvella. (Nätkin 2006, 42.) Päihde- ja mielenterveysongelmista kärsivien vanhempien lapset pyrkivät usein paikkaamaan vanhempiensa yksinäisyyttä ottamalla äidin tai isän kaverin roolin ja huolehtimalla vanhempiensa kunnosta. Perheen tuen tarve on erittäin suuri silloin, kun lapsi huolehtii vanhempiensa voinnista ja toimii heidän ystävänä, jolle vanhemmat purkavat omia murheitaan.

Perheen ollessa dynaaminen kokonaisuus, lapsen huomioiminen vanhempia autettaessa on tärkeää. Sosiaalityössä todetaan useasti, että kun autetaan vanhempia, apua tihkuu myös lapselle. Tämä on varmasti totta, mutta vanhemman auttaminen yksilönä ei auta, jos unohdetaan se, että hänellä on lapsi ja hän toimii (tai pitäisi toimia) vanhempana ympäri vuorokauden vuoden jokaisena päivänä. Tästä syystä lastensuojelun ja muiden auttajatahojen yhteistyön lisääminen on tärkeää. Seuraavaksi kuvaan uudenlaista yhteistyömuotoa A-klinikan

ja lastensuojelun välillä lastensuojelutarpeen selvityksen aikana. Paneudun tarkemmin lastensuojelutarpeen arviointiin luvussa viisi.

Vantaalla on kehitetty lastensuojelun ja A-klinikan yhteinen tilanearviomalli, jota sovelletaan tilanteissa, jolloin lastensuojelun huoli liittyy vanhempien päihdeiden käyttöön. Yhteinen tilanearviomalli sitoo päihdekartoituksen osaksi lastensuojelutarpeen selvitystä, jolloin asiakkaan asioissa on meneillään yksi prosessi, vaikka asiointipaikkoja on kaksi. Prosessin aikana toteutetaan lastensuojelun tilanearvioon kuuluvat vanhempien ja lapsen tapaamiset, kotikäynti ja lapsen verkoston kartoitus sekä A-klinikan päihdekartoitus toistensa lomassa. Jotta prosessista ei tulisi perheelle liian raskas, on malli alkujaan suunniteltu toteutettavaksi neljässä kuukaudessa. Tilanearvion yhteenvetoon kirjataan lastensuojelun tapaamisissa esiin tulleiden asioiden lisäksi päihdekartoituksessa esiin nousseita mahdollisia huolenaiheita, päihdehoitosuosituksia tai se, ettei huolta päihdeidenkäytöstä ole. A-klinikan päihdearvion tuloksena voi asiakkaalla alkaa hoitosuhde A-klinikalla tai hän voi saada lähetteen muuhun palveluun tai asiakkuus päättyy. Lastensuojelun tilanearvion jälkeen lastensuojelun asiakkuus voi päättyä tai jatkua sosiaalityön suunnitelmallisella muutostyöllä. (Maahi ym., 2008, 5;7;10.)

Mallia ei ole vielä sovellettu kovinkaan monen perheen kohdalla, joten pitkäjänteistä arviota työskentelymallin sujuvuudesta on vaikea antaa. Niiden lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden mukaan, jotka ovat soveltaneet mallia, noin puolet aloitetuista prosesseista (yhteensä noin 20) on toteutunut loppuun saakka ja prosessin vetäminen on yhteisen näkemyksen mukaan lastensuojelulla. Monissa tapauksissa malli on luonut tukevan rakenteen tiiviille yhteistyölle lastensuojelun ja A-klinikan kanssa. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden mielestä A-klinikalle ohjaaminen toimii usein itsessään interventiona, ja kun A-klinikka on prosessissa mukana, asiakkaat suhtautuvat vakavammin päihdeasioiden käsittelyyn. Kehittämisen kohteina yhteistyöhön osallistuneet tahot esittivät sen, että lastensuojelusta tuotaisiin selkeämmin esille, milloin ja miksi päihdekartoitus pyydetään osana tilanearviota, ja että A-klinikalta otettaisiin selkeämmin kantaa siihen, minkälaisesta päihdehoidosta asiakas hyötyisi. (Emt., 11; 13–14.)

Yhteistyötä kartoittaneessa selvityksessä paneuduttiin hieman myös lapsinäkökulmaan arviointiprosessin aikana. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät kritisoivat sitä, että lasta ei huomioida riittävästi A-klinikan työskentelyssä. Yhteisen mallin kautta vanhemmuus tulee päihdekartoituksessa näkyviin, mutta ei niinkään lapsi. Lapset eivät itse pääsääntöisesti osallistu A-klinikan tapaamisiin, mutta A-klinikan mukaan päihdearviossa pyritään kuitenkin

huomioimaan lapsi puheen tasolla vanhempien kanssa työskenneltäessä. Yhteistyötahot olivat yhtä mieltä siitä, että vanhemman motivointia päihdeongelman hoitoon ei kuulu tehdä lasten kuullen, mutta päihdeongelmasta pitää puhua myös lasten kanssa. (Emt., 12–13.)

Vantaalla toteutettu yhteistyö lastensuojelun ja A-klinikan kesken heti lastensuojelun tarvetta arvioitaessa on mielestäni tehokas työmuoto silloin, kun vanhempien päihteiden käyttö näyttäytyy keskeisenä ongelmana. Tällöin pystytään puuttumaan välittömästi ongelmaan, joka on ainakin yhtenä syynä aiheuttanut lastensuojelun tarpeen arvioinnin. Lastensuojelun arviointia ei saa kuitenkaan missään nimessä syytää A-klinikalle, vaan lastensuojelun pitää keskittyä lapsen ja perheen tilanteeseen kokonaisuutena A-klinikan arvioidessa päihdeongelmaa.

Erialaisten työmuotojen kehittäminen ja yhteistyön lisääminen lastensuojelun ja muiden auttajatahojen välillä nopeuttaa perheiden avun saantia, sekä pitää yhteistyötahojen mielessä sen, että heidän asiakkaillaan on lapsia, jotka on syytä huomioida edes puheen tasolla työskenneltäessä vanhempien kanssa. Mielenterveys- ja päihdepalvelut työskentelevät edelleen hyvin yksilökeskeisellä otteella, ja he kaipaavat lastensuojelun, eli lapsen työntekijän, muistutusta siitä, että yksilö, jonka kanssa he työskentelevät, on myös äiti tai isä.

4.5 Lapsi haastaa sosiaalityön jatkuvaan muutokseen

Lastensuojelulakia koskevan hallituksen esityksen (2006, 12–13) mukaan lapsen mielipiteen selvittäminen on välttämätöntä aina kun se on lapsen kehitystasoon ja ikään nähden mahdollista ja että sen tulee tapahtua hienovaraisesti ja erityisen huolellisesti. Lapsen tahdon ja mielipiteiden selvittäminen voidaan suorittaa mm. havainnoimalla lapsen käyttäytymistä sekä keskustelemalla lapsen kanssa. Hallituksen esityksen mukaan kouluikäisten lasten kohdalla voidaan keskustelemalla selvittää lapsen mielipiteitä omista asioistaan, ja pienempien lasten kohdalla havainnointi ja leikkiminen ovat keinoja lapsen mielipiteiden selvittämiseen. Mielestäni on kuitenkin erittäin vaikeaa antaa tarkkoja ohjeita lasten kohtaamiseen ja heidän kanssaan työskentelyyn.

Lauri Tarvainen kirjoitti vuonna 1954, että ”lapsen haastattelu on asia, joka vaatii erityistä taitoa ja kokemusta ja tuottaa sosiaalityöntekijälle usein päänvaivaa ja huolta”. Lapsen kanssa

työskentelyn vaativuutta on pohdittu jo yli viisikymmentä vuotta sitten, vaikkakin työskentely on ollut tuolloin erilaista kuin nykyään. Voidaan siis todeta, että aihe on ollut pitkään ajankohtainen ja työkäytännöt ovat muuttuneet ja kehittyneet ajan mukana.

Lapsi haastaa monella tavalla lastensuojelun muutokseen. Ajatus siitä, että lapsi pakottaa lastensuojelun muutokseen kuulostaa sinänsä paradoksilta. Eihän lastensuojelutyötä ole tähänkään asti tehty ilman lasta. Työtä on kuitenkin tehty paljolti muiden kuin lasten kanssa, koska pääpaino on edelleen aikuis- ja vanhempikeskeisessä työssä. Möllerin (2006, 21) mukaan lapsen ottaminen aktiivisesti mukaan lastensuojelutyöhön merkitsee sellaisen vuorovaikutussuhteen rakentamista lapsen ja aikuisen välille, missä ei ole kyse vain tiedon vaihtamisesta vaan yhteisen ymmärryksen rakentamisesta. Prosessi voi parhaimmillaan voimaannuttaa sekä lasta että työntekijää.

Koska lapset ovat asiantuntijoita lasten elämään ja arkeen liittyvissä asioissa, heidät pitää ottaa mukaan myös silloin, kun lastensuojelussa suunnitellaan, kehitetään, toteutetaan ja arvioidaan lapsille suunnattuja tai lasten elämään vaikuttavia palveluja. Osallistumisen mahdollisuuksien ja edellytysten luominen on aikuisten velvollisuus. Kun lapset ovat mukana asiantuntijoina kehittämisen ja arvioinnin prosesseissa, heidän panoksensa vaikutukset ovat usein epäsuoria ja voivat tulla näkyviin vasta pitkän ajan kuluttua. (Oranen 2007.) Lasten osallisuutta ei tarvita ainoastaan lastensuojelun kehittämistyössä, vaan myös muiden palvelujen, kuten päivähoiton, koulujen ja kerhojen toiminnan suunnittelussa. Mielestäni nämä lapselle arkisemmat palvelut ja niiden kehittäminen lapsen näkökulmasta käsin on erittäin tärkeää.

Tutkimusten mukaan (Ervast & Tulensalo 2006; Hurttia & Ojala 2005) sosiaalityöntekijät ovat olleet innostuneita lisäämään omia valmiuksiaan lasten kohtaamisessa, mutta kokevat sen samalla haasteelliseksi. Lapsen osallisuus lastensuojelutyössä on vielä opettelua työikäntöjen tasolla ja työntekijät toivovat enemmän koulutusta ja perehdytystä lapsikeskeiseen työhön. Työskentely lapsen kanssa vaatii runsaasti aikaa, ja vielä tällä hetkellä vaikuttaa siltä, että kiireisessä arjessa ajan löytäminen lapsen kanssa työskentelyyn on vaikeaa. Verkostopalaverit, neuvottelut ja muu aikuisten kanssa tehtävä työ vie edelleen suuren osan lastensuojelun sosiaalityön arjesta.

5 LASTENSUOJELUTARPEEN ARVIOINTI

Kuten Oranen (2006, 7) tuo esiin lastensuojelun kehittämisohjelman alkuarviointi- ja avohuoltotyöryhmän loppuraportissa, lastensuojelun perustehtävän mukainen tilanteen arviointi ei ole yksinkertainen tehtävä. Kysymys siitä, miten arviointia lastensuojelussa tulisi suorittaa, ei ole uusi. Jo yli 50 vuotta sitten alan oppikirjoissa on määritelty arvioinnin suorittamista. Ajan kuluessa on keskusteltu objektiiviseen totuuteen pyrkivästä arviosta, jossa pyritään löytämään yksi ja ainoa syy ja ratkaisu ongelmiin. Objektiivisen arvion vastakohtana on arvioinnin reflektiivinen prosessi, jonka mukaan ei ole yhtä ainoa oikeaa määrittelyn tapaa, vaan monia tulkintoja ja ratkaisuvaihtoehtoja. Arviointiprosessin jäsentymättömyyteen on osaltaan vaikuttanut se, että työskentelyä ohjaavia rakenteita on ollut niukasti lainsäädännön tasolla. Arviointirakenteiden epämääräisyys on aiheuttanut sen, että lastensuojelun tilanteiden arviointiin liittyvissä tehtävissä on suuria paikkakunta- ja työntekijäkohtaisia eroja. (Emt., 7-8.)

Lastensuojelun tarpeen arvioinnin työskentelymalleja on kehitetty kansallisesti ja kansainvälisesti kuluneen kymmenen vuoden aikana. Kehitystyö on lähtenyt liikkeelle kriittistä jäsentymätöntä työskentelyä ja hajanaisia menetelmiä kohtaan. Kuten Oranen (2006, 14, 16) toteaa, kriittiset näkemykset ovat saaneet aikaan aktiivista toimintaa, ja sitä myöten on kehitetty uusia menetelmiä lasten ja perheiden tilanteiden arviointiin. Uuden lastensuojelulain (417/2007) astuttua voimaan vuoden 2008 alussa lain tasolla säädellään, että tarvearviointi on tehtävä tietyn määräajan kuluessa. Lainsäädäntö ei kuitenkaan anna suoraa ohjetta siihen, kuinka arviointi tulee suorittaa.

5.1 Englantilainen malli lastensuojelun asiakkaiden elämäntilanteen arviointiin

Lastensuojelun lainsäädäntö on Englannissa hajanainen ja lastensuojelun järjestelmä poikkeaa merkittävästi Suomen vastaavista palveluista. Tällä hetkellä Englannissa on käytössä kolme erilaista arvioinnin jäsenystä. Eri arviointimalleja sovelletaan sen mukaan, minkä suuruinen huoli lapsesta on. (Oranen 2006, 29.) Tässä tarkastelen arviointimallia, joka on tarkoitettu lastensuojelun tuen tarpeessa olevan lapsen ja hänen perheensä tilanteen selvittelyyn. Arviointimallin nimi on *Framework for the assessment of children in need and their families*. Englantilaisessa työmallissa pyritään uuden, lastensuojelun asiakkaaksi tulleen lapsen ja tämän

perheen laajaan elämäkokonaisuuden hahmottamiseen. Kartoituksen avulla pyritään selvittämään, minkälaista apua ja tukitoimia kyseessä oleva lapsi ja hänen perheensä tarvitsee.

Arviointimalli on esitetty kolmion muodossa (kuvio 1). Kolmion sivut kuvaavat arvioitavina olevia kokonaisuuksia, joita ovat lapsen kehitykselliset tarpeet, vanhemmuuden voimavarat sekä perhe ja ympäristö (Oranen 2006, 30.) Nämä kolme kokonaisuutta on jaettu vielä useisiin alakohtiin, joiden kaikkien toteutumista tarkastellaan kartoitettaessa lapsen tilannetta ja mahdollisen avun tarvetta. Tällaisella perusteellisella ja systemaattisella analysoinnilla pyritään takaamaan lapselle ja tämän perheelle paras mahdollinen apu sekä mahdollisimman asianmukaiset palvelut. (Department of Health 2000, 17–18.) Kolmikanta-ajattelu toimii hyvänä runkona lastensuojelun arvioinnin tekemiselle myös Suomessa, koska siinä huomioidaan laajasti lapsen elämään vaikuttavia tekijöitä ja näiden suhteita toisiinsa. Mielestäni lastensuojelun kiireisessä arjessa on mahdotonta paneutua syvällisesti kaikkiin kolmion aihealueisiin. Kolmikanta-ajattelu kuvastaa ideaalitulannetta, jota pyritään noudattamaan mahdollisuuksien mukaan. Sosiaalityöntekijän oma harkinta ja lapsen yksilöllinen tilanne ohjaavat huomion kiinnittämistä kulloinkin tarkemmin tarkastelua vaativiin tekijöihin.

Kuvio 1. Arvioinnissa huomioitavat osa-alueet (Department of Health 200, 17.)

Arvioinnin tavoitteena on kerätä tietoa lastensuojelun päätöksentekoa varten. Työote on lapsikeskeinen unohtamatta kuitenkin lapsen huoltajia, jotka pyritään sitouttamaan arviointiprosessiin. Arvioinnin suorittaminen vaatii suoraa työskentelyä perheen kanssa, ja siitä syystä yhteistyö perheen kanssa ja heidän sitoutumisensa arviointiprosessiin on tärkeää. Vaikeissa tilanteissa yhteistyö huoltajien kanssa on usein hankalaa, ja heille on aiheellista perustella, miksi ja miten arviointi suoritetaan. (Department of Health 2000, 38.)

Arviointiprosessille on asetettu tarkka aikataulu, jossa se pitää suorittaa. Yhden työpäivän sisällä lastensuojeluasian vireille tulosta on tehtävä päätös siitä, mitä toimia ilmoitus vaatii. Seitsemän työpäivän aikana on suoritettava alustava arviointi (*initial assessment*), jossa selvitetään lapsen tilannetta. Alustava arviointi voi tilanteen mukaan sisältää esimerkiksi lapsen ja vanhempien haastatteluja, lisätiedon hankkimista muilta tahoilta (esim. päiväkotia) sekä päätöksen jatkotoimista. Oleellinen asia alustavassa arvioinnissa on lapsen tapaaminen, jota ei voi jättää tekemättä. Jos alustavassa arvioinnissa päädytään kattavan arvioinnin (*core assessment*) tekemiseen, on se suoritettava 35 työpäivän sisällä. Kattavassa arvioinnissa perehdytään tarkemmin kyseessä olevan lapsen tarpeisiin ja vanhempien kykyyn vastata niihin. Arviointiprosessiin kuuluu myös lausuntojen pyytäminen tarkoituksenmukaisilta asiantuntijatahoilta. Työskentelyn päätteeksi tehdään kirjallinen yhteenveto ja siitä annetaan palaute lapselle ja vanhemmille. Samalla he saavat oikaisuvaatimusohjeet, eli asiakkaan on mahdollista valittaa arviointityöskentelystä ja sen pohjalta tehdyistä päätöksistä. Myös arvioinnissa mukana olleille muille viranomais- ja yhteistyötahoille annetaan tiedoksi, miten lapsen tilanteessa on päätetty toimia ja miksi. (Department of Health 2000, 31–32.)

Englannissa kehitetty arviointimalli on herättänyt kiinnostusta myös muissa maissa, mm. Ruotsissa. Ruotsissa lastensuojelun kehittämis- ja tutkimustoiminta on vilkasta, ja lainsäädännön ja työkäytäntöjen uudistuksia on tehty tiiviisti. Ruotsissa lastensuojelun lainsäädäntö erottaa arviointivaiheen ja varsinaisen työskentelyn. Lastensuojelun selvityksen pitää valmistua neljän kuukauden määräajassa. Ruotsissa lastensuojelutyön arviointivaiheen kehittämistyössä on hyödynnetty Englannin kokemuksia ja hankittu myös lisenssi mallin ja materiaalin käyttöön. (Oranen 2006, 36.)

5.2 Lastensuojelulain mukainen lastensuojelutarpeen selvitys

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on tehtävä selvitys lapsen tilanteesta. Selvityksessä arvioidaan lapsen kasvuolosuhteita, huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta tällöin vastaavien henkilöiden mahdollisuuksia huolehtia lapsen hoidosta ja kasvatuksesta sekä lastensuojelutoimenpiteiden tarvetta. Selvitys tehdään kyseessä olevan tapauksen olosuhteiden edellyttämässä laajuudessa. Selvityksen tekemiseksi sosiaalityöntekijä voi tarvittaessa olla yhteydessä lapselle tärkeisiin henkilöihin sekä eri yhteistyötahoihin ja asiantuntijoihin siten kuin sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 16 ja 17 §:ssä säädetään.

Selvitys on tehtävä ilman aiheetonta viivytystä. Sen on valmistuttava viimeistään kolmen kuukauden kuluessa lastensuojeluasian vireille tulosta. Huoltajalle ja lapselle on ilmoitettava selvityksen valmistuttua lastensuojelun asiakkuuden jatkumisesta. Samaten on ilmoitettava asiakkuuden päättymisestä kuitenkin ottaen huomioon, mitä asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 11 §:ssä säädetään. Asiakkuus päättyy, mikäli selvitys ei anna aiheutta lastensuojelutoimenpiteisiin.

(LsL 417/2007 27 §)

Taskisen (2007, 34) mukaan lastensuojelulain mukaisessa lastensuojelutarpeen selvityksessä tarkastellaan sitä, tarvitsevatko lapsi ja vanhemmat lastensuojelun tarjoamaa apua tuen ja kontrollin muodossa, vai selviävätkö he ilman lastensuojelun tukitoimia. Rätty (2007, 169) toteaaakin, että selvityksen tavoitteena on arvioida lapsen tilannetta kokonaisvaltaisesti kartoittamalla lapsen kasvuun ja kehitykseen vaikuttavat seikat, kuten lapsen terveydentila, koulunkäynti ja ystäväpiiri, sekä vanhempien kasvatustaitoihin vaikuttavat asiat, kuten heidän sairautensa, päihteiden käyttösä sekä taloudelliset edellytykset vastata lapsen hoidosta ja huolenpidosta. Taskinen ja Rätty painottavat, että selvitys tehdään lähtökohtaisesti yhteistyössä lapsen ja hänen huollostaan vastaavien aikuisten kanssa. Selvitys on kuitenkin tehtävä, vaikka lapsi tai hänen huoltajansa vastustaisivat sen tekemistä.

Lapsen tapaaminen henkilökohtaisesti on oleellinen osa lastensuojelutarpeen selvityksen laatimista. Lapsella on oikeus tuoda esiin oma näkemyksensä riippumatta hänen iästään. Lapsen tapaaminen pyritään suorittamaan yhteisymmärryksessä huoltajien kanssa, mutta

sosiaalityöntekijällä on tarvittaessa myös oikeus tavata lapsi ilman huoltajan suostumusta, jos sen katsotaan olevan lapsen edun mukaista. (Taskinen 2007, 35; Rätty 2007, 170.) Lastensuojelulain (417/2007) 27 § ei suoraan määrittele, että lasta on tavatta selvitystyön aikana, mutta saman lain 29 § velvoittaa sosiaalityöntekijää tapaamaan lasta henkilökohtaisesti riittävän usein lastensuojelun asiakkuuden aikana. Nyt ensimmäistä kertaa lain tasolla sosiaalityöntekijää velvoitetaan tapaamaan asiakkaana olevaa lasta. Tämä estää sen, että lastensuojeluilmoituksen voisi kuitata keskustelulla huoltajien kanssa tai että lapsi voisi olla lastensuojelun asiakkaana jopa vuosia ilman, että sosiaalityöntekijä on tavannut häntä. Tällaisia tarinoita kuulee sosiaalityön kentällä, kun käydään keskustelua aikaisemmista työmenetelmistä. Käytännön tasolla työote on muuttunut pikkuhiljaa lapsikeskeisemmäksi jo ennen uuden lain voimaan astumista 1.1.2008, mutta on tärkeää, että lapsen osallisuutta omassa asiassaan korostetaan lainsäädännön tasolla.

Lastensuojelulain (417/2007) 26 §:n mukaan sosiaalityöntekijän on seitsemän arkipäivän kuluessa lastensuojeluasian vireille tulosta ratkaistava, onko lastensuojelutarpeen selvitykseen ryhdyttävä. Jos selvitykseen ryhdytään, sen on valmistuttava kolmen kuukauden määräajassa lastensuojeluasian vireille tulosta. Lähtökohtaisesti selvityksen pitäisi valmistua säännöksen tarkoittamaa määräaika lyhyemmässä ajassa, enimmäisaika voi olla käytettävissä vain silloin, kun selvitys edellyttää esimerkiksi lääketieteellisiä tutkimuksia, joiden valmistumista joudutaan odottamaan. (Rätty 2007, 171.) Lastensuojelun hektisessä arjessa kolmen kuukauden määräaika on lyhyt, ja nykyisin työntekijäresurssein vaikuttaa mahdottomalta pysyä aikarajojen sisällä. Pääsääntöisesti lastensuojelutarpeen selvitykseen on aina ryhdyttävä. Se katsotaan tarpeettomaksi ainoastaan tilanteissa, joissa on selvää, että lastensuojeluilmoitus on kiusantekoa tai jos lapsella on jo riittäviä tukitoimia eli useimmiten, jos hän on jo lastensuojelun piirissä.

Lastensuojelutarpeen selvityksestä tehdään kirjallinen yhteenveto, jossa käydään läpi selvityksen syy, kuinka se on tehty, asianosaisten näkemykset tilanteesta ja sosiaalityöntekijän näkemys lastensuojelun tarpeesta. Lastensuojelun asiakkuus päättyy, mikäli selvitys ei anna aihetta lastensuojelutoimenpiteisiin. Jos asiakkuus jatkuu, yhteenvetotapaamisessa sovitaan jatkotyöskentelystä. (Taskinen 2007, 37.) Asiakkuuden jatkuessa on tärkeää, että suunnitellut tukitoimet käynnistyvät nopeasti. Jos asiakasperhe joutuu odottamaan useita kuukausia ennen kuin esimerkiksi avohuollon tukitoimet alkavat, voi lastensuojelutarpeen selvityksen aikana kerätty tieto olla jo vanhaa puhumattakaan siitä, että asiakkaille pitkä odotusaika on

kohtuutonta. Suunnitelmallisen muutostyön (kts. Muukkonen & Tulensalo 2006) kehittäminen on tästä syystä erittäin ajankohtainen ja tärkeä teema.

5.3 Lastensuojelun alku- ja tilannearvio ja sen tavoitteet

Suomessa on kehitetty uusia työmenetelmiä lastensuojelun asiakkaiden kohtaamiseksi ja heidän elämäntilanteensa arvioimiseksi. Yksi työmenetelmistä on lastensuojelun tarpeen arviointi tilanteissa, jossa lastensuojeluviranomaiset vastaanottavat lastensuojeluilmoituksen. Kyseessä oleva työmenetelmä konkretisoi tapaa, jolla lastensuojelulain mukainen lastensuojelutarpeen selvitys voidaan toteuttaa.

Lastensuojelun tarpeen arvioinnin menetelmiä on Suomessa kehitetty mm. Heikki Waris – instituutin Kohtaavaa lastensuojelua – hankkeessa ja Pesäpuu ry:ssä. Suomessa kehitystyöhön on haettu vaikutteita mm. Englannista, jossa käytössä olevaa menetelmää kuvasin edellä. Tässä tutkielmassa käytän arviointimenetelmästä nimeä lastensuojelun alku- ja tilannearvio, koska se on tutkimuskunnassa käytössä olevan mallin nimi.

Lastensuojelun alku- ja tilannearvio tarjoaa selkeän työmallin siihen, kuinka toimia kun lastensuojeluasia tulee vireille. On tärkeää työntekijöiden ja asiakkaiden kannalta, että on rakenne siihen, kuinka toimitaan. Asianosaiset tietävät mistä arviointi alkaa, mitä sen aikana tehdään ja milloin se päättyy; arviolla on siis selkeä alku ja loppu (Muukkonen & Tulensalo 2004, 11).

Ervastin ja Tulensalon (2006, 15) mukaan lastensuojelun alku- ja tilannearvion tavoitteena ovat lapsen arjen ja elämäntilanteen selvittäminen sekä lastensuojelun toimenpiteiden tarpeen arvioiminen. Alku- ja tilannearvion tarkoituksena on selvittää sekä työntekijöille että vanhemmille lapsen elämäntilannetta, arkea ja kokemuksia. Perusajatuksena on siis saada selville, tarvitseeko perhe lastensuojelun sosiaalityön tukitoimia ja jos tarvitsee, niin millaiset tukimuodot olisivat lapsen tarpeisiin nähden tarkoituksenmukaisia (kts. myös Möller 2005).

Hollandin (2004, 125) mukaan arvioinnista olisi pyrittävä tekemään asiakasperheen tarpeita vastaava, yksilöllinen prosessi, jolloin on mahdollista saada asiakasperhe sitoutumaan työskentelyyn. Arvioinnin ei ole tarkoitus olla rankaisu, vaan parhaimmillaan se on rohkaiseva

ja apua tuova interventio. Ervast ja Tulensalo (2006, 15) korostavatkin, että alku- ja tilannearvion tekeminen on merkittävä asia sinänsä ja että sitä ei pidä mieltää ainoastaan tiedon keräämiseksi ja selvittelyksi, vaan ensisijaisesti asiakkaan kohtaamiseksi ja heidän kokemustensa kuulemiseksi. Möller (2004, 17) tuo myös esille, että tiedon keräämisen lisäksi lasten ja vanhempien voimavaraistaminen ja uusien selviytymiskeinojen löytäminen on tärkeää. Mielestäni yhteisen ymmärryksen löytäminen perheen problematiikasta on työskentelyn hieno, mutta vaikeasti saavutettava tavoite.

Arvioinnin yhtenä tärkeänä tavoitteena on lisätä lastensuojelutyön läpinäkyvyyttä ja vahvistaa asiakkaan osallisuutta. Työskentely pyrkii työntekijän ja asiakkaan roolien selkiyttämiseen. Möller (2005, 64–67) korostaa, että asiakkaan kunnioittamisella yhteistyöprosessissa tarkoitetaan, että asiakkaan ja työntekijät roolit ovat erilaisia, ja asiakas nähdään oman elämänsä asiantuntijana. Työntekijällä on puolestaan teoreettista ja työkokemukseen perustuvaa tietoa. Myös Juhila (2006, 147–148) näkee yhtenä vaihtoehtona sosiaalityöntekijän ja asiakkaan väliselle suhteelle tasavertaisen kumppani-kumppani-asetelman. Juhilakaan (emt.) ei tarkoita kumppanuudella tasavertaisuutta, vaan sitä, että työskentely perustuu kummankin osapuolen oikeuteen saada mielipiteensä kuuluviin, ja osapuolet muodostavat yhteisen tulkinnan asiakkaan tilanteesta ja tilanteen vaatimista muutoksista asiakkaan käyttäessä omaan elämäänsä liittyvää tietoa ja sosiaalityöntekijän hyödyntäessä ammattitaitoaan.

Asiakkaiden kohtaaminen voidaan erottaa omaksi tavoitteekseen alku- ja tilannearviossa, vaikka se liittyy läheisesti perheiden osallisuuteen työskentelyn aikana. Lapsikeskeisessä työskentelyssä sosiaalityö on asiakkaan kohtaamistyötä. Kohtaamisen ensisijaisuus alku- ja tilannearviossa tarkoittaa sitä, että liikkeelle lähdetään lapsen ja vanhempien omista kertomuksista ja kokemuksista. On tärkeää, että asiakas, varsinkin lapsi, kokee tullessa kohdatuksi ja kuulluksi. Työntekijän tulee muistaa, että aito kohtaaminen ei ole ainoastaan faktatietojen keräämistä, vaan se edellyttää työntekijältä aitoa kiinnostusta ja halua kuulla, mitä asiakkaalla on sanottavanaan. (Ervast & Tulensalo 2006, 32–33.)

Lapsikeskeisyys onkin alku- ja tilannearvion kehittämisen kantava viitekehys. Arviointiprosessin systemaattisuus tukee lapsikeskeisyyden toteutumista. Selkeän ja systemaattisen työotteen avulla pyritään varmistamaan, että jokainen lapsi tulee kuulluksi ja henkilökohtaisesti kohdatuksi. (Ervast & Tulensalo 2006, 16.) Alku- ja tilannearvion tekeminen nostaa lapsen lastensuojelutyön päärooliin ja tapahtumien keskiöön. Muukkoson ja

Tulensalon (2004, 11) mukaan alku- ja tilannearviossa tavoitteena on lapsen näkökulman tavoittaminen, mikä tarkoittaa sitä, että lapselta kerätään kokemustietoa eli tietoa siitä, millaisena lapsi elämänsä tapahtumat kokee. Lapsen tuottama tieto on merkityksellistä suunniteltaessa toimia, jotka vaikuttavat lapsen elämään. Nousiainen (2005, 4) korostaakin, että lapsi tulee hyväksyä tiedon tuottajana omaa elämäänsä kokevissa asioissa.

Työskentelyn aikana on tärkeää muistaa, että lapsi on ensisijainen asiakas ja avun saaja. Lapsi tulee huomioida lapsen omien tapaamisten lisäksi kaikissa perheen yhteisissä tapaamisissa. Lapsikeskeisyyttä on myös se, ettei lapsi välttämättä ole paikalla kaikissa tapaamisissa, jos se on työntekijän harkinnan mukaan lapsen edun mukaista. (Ervast & Tulensalo 2006, 27–29.) Lapsen ei tarvitse kuulla kaikkea, mitä aikuiset puhuvat. Sosiaalityöntekijän tehtävä on arvioida, missä tilanteissa lapsen on hyvä olla paikalla ja toisaalta, missä tilanteissa lapsen läsnäolo on lapsen edun vastaista.

5.4 Lastensuojelun alku- ja tilannearvio tutkimuskunnassa

Lastensuojelun alku- ja tilannearvio otettiin tutkimuskunnassa käyttöön syksyllä 2004. Lastensuojelun alku- ja tilannearvio pohjautuu pääosin Muukkosen ja Tulensalon (2004) lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirjaan, joka kehitettiin osana Heikki Waris – instituutin Kohtaavaa lastensuojelua - hanketta. Suomessa lapsikeskeistä lastensuojelun sosiaalityötä on kehittänyt mm. myös Möller (2004; 2005) Pesäpuu ry:ssä, jonka kehittämät useat menetelmävälineet ovat käytössä tutkimuskunnassa. Kuvaan alku- ja tilannearviota sellaisena, kuin lastensuojelun sosiaalityöntekijät ovat sen ymmärtäneet ja sitä soveltaneet. Olen itse työskennellyt tutkimuskunnassa ja käyttänyt lastensuojelun alku- ja tilannearviota työssäni.

Tutkimuskunnassa lastensuojelun alku- ja tilannearvio tehdään pääsääntöisesti jokaisesta yksittäisestä lasta koskevasta lastensuojeluilmoituksesta tai -hakemuksesta. Alku- ja tilannearviota voidaan myös soveltaa sellaisten lastensuojeluasiakkuuksien kohdalla, joissa asiakkuus on jatkunut jo pidempään ja ilmassa on epämääräistä huolta, eivätkä sosiaalityöntekijät ole varmoja, kuinka työskentelyä kannattaisi jatkaa. Alku- ja tilannearvion tekemisellä otetaan lapsen tilanne systemaattiseen tarkasteluun, ja kartoituksen avulla pyritään saamaan tarkempaa tietoa siitä, mitä lapsen elämään kuuluu. Alku- ja tilannearviota voidaan

soveltaa lisäksi silloin, kun lastensuojeluperheen sosiaalityöntekijä vaihtuu, jolloin uusi työntekijä saa arvion tekemisellä käsityksen asiakasperheen tilanteesta. Akuuteissa tilanteissa lapsen fyysisen ja henkisen turvallisuuden vaarantuessa luonnollisesti tehdään ensin tarvittavat kiireelliset toimet (esimerkiksi kiireellinen sijoitus), jonka jälkeen perheen tilanne otetaan systemaattiseen tarkasteluun usein alku- ja tilannearviotyömalliin perustuen.

Tutkimuskunnassa lastensuojelun alku- ja tilannearvio tehdään parityönä. Toisena työparina on aina lastensuojelun sosiaalityöntekijä, jolla on päävastuu alku- ja tilannearvion tekemisestä. Hänen kanssaan arviota tekee tilanteesta ja olosuhteista riippuen perhetyöntekijä, koulukuraattori tai sosiaalityöntekijä. Yhtenäisestä työmallista huolimatta alku- ja tilannearvio on aina tekijänsä näköinen ja mallin toteuttamisessa on tilannekohtaista vaihtelua.

5.4.1 Lastensuojelun alku- ja tilannearvioprosessi

Lastensuojelun alku- ja tilannearvio muodostuu tutkimuskunnassa vireilletulo-, aloitus-, tapaamis- ja selvittely-, sekä yhteenveto- ja jatkon suunnitteluvaiheesta:

1. VIREILLETULO

- * Yhteydenotto lastensuojeluun (lastensuojeluilmoitus tai – hakemus)
- * Sovitaan perheen sosiaalityöntekijä ja hänen työparinsa

2. ALOITUSVAIHE

- *Yhteys perheeseen
- * Alkutapaaminen

3. TAPAAMIS- JA SELVITTELYVAIHE

- * Lapsen tapaamiset
- * Vanhempien tapaamiset
- * Yhteys mahdollisiin yhteistyötahoihin, jotka ovat lapsen kannalta olennaisia

3. YHTEENVETO JA JATKON SUUNNITTELU

- *Kirjallinen yhteenveto
- * Yhteenvetotapaaminen (ensin lapsen ja sitten koko perheen kanssa).

(Kts. myös Muukkonen & Tulensalo 2004, 12–13.)

Aloitusvaiheessa työntekijä ottaa yhteyttä perheeseen joko puhelimitse tai kirjeellä ja kutsuu perheen aloitustapaamiseen. Jossain tilanteissa on hyvä pitää valmisteleva tapaaminen vanhempien kanssa ennen varsinaista aloitustapaamista, etenkin jos he vastustavat alku- ja tilannearvion tekemistä ja lapsen osallisuutta työskentelyyn.

Aloitustapaamiseen kutsutaan koko perhe. Siinä käydään läpi syy, miksi lastensuojelun alku- ja tilannearvio tehdään. Useimmiten prosessi lähtee liikkeelle lastensuojeluilmoituksesta tai perheen omasta lastensuojeluhakemuksesta. Aloitustapaamisessa kerrotaan selkeästi, että perhe on lastensuojelun asiakkaana arviointityöskentelyn ajan ja yhteenvetotapaamisessa päätetään siitä, jatkuuko lastensuojelun asiakkuus vai päättykö se. Tämän asian selventäminen perheelle on tärkeää, koska aikaisemmin sekä asiakasperheille että työntekijöille on ollut epäselvää, milloin lastensuojelun asiakkuus alkaa. Aloitustapaamisessa sovitaan aikatauluista sekä kerrotaan perheelle, mitä tulevissa tapaamisissa tehdään ja minkälaisista teemoista keskustellaan. Jatkotyöskentelyä helpottaa, jos vanhemmat antavat lapselle ääneen luvan tavata työntekijöitä ja jutella heidän kanssaan. Jos vanhemmat vastustavat lapsen omia tapaamisia, lapsi suhtautuu työntekijään usein varauksellisesti. Tällöin työntekijän on vaikeampaa saada kontaktia lapseen verrattuna tilanteeseen, jossa vanhemmat suhtautuvat tapaamisiin avoimin mielin.

Lapsella on omia tapaamisia sosiaalityöntekijän ja hänen työparinsa kanssa 1-3 kertaa. Ensimmäinen tapaaminen menee yleensä tutustumiseen, minkä takia on suotavaa, että lapsella on useampia omia tapaamisia työntekijöiden kanssa kuin yksi. Jos perheessä on useampia lapsia, ensimmäisellä tapaamisella ovat yleensä kaikki lapset paikalla, ja sen jälkeen lapsilla on omia tapaamisia. Työntekijöiden harkinnasta riippuen sisaruksia on tavattu yhdessä koko työskentelyn ajan etenkin silloin, jos lapset ovat pieniä. Jossain tilanteissa sosiaalityöntekijän harkinnan perusteella on tavattu vain sitä lasta, jota lastensuojeluilmoitus koskee, mutta perheen kokonaistilanteen ja toisaalta myös yksittäisen lapsen kannalta on parempi, että kaikki lapset otetaan mukaan työskentelyyn. Esimerkiksi päihdeongelmaisessa perheessä lapset voivat reagoida eri tavoin vanhempien päihdeongelmaan, ja siitä syystä on tärkeää ottaa työskentelyyn mukaan kaikki lapset eikä vain sitä, jota lastensuojeluilmoitus koskee. Lastensuojeluilmoitus tehdään usein lapsesta, joka reagoi ongelmiin ulospäin eli esimerkiksi hänen käyttöksensä häiritsee muita oppilaita koulussa. Ilmoitus jää usein tekemättä lapsesta, joka reagoi ongelmiin vetäytymällä sisänpäin eli muuttuu hiljaiseksi ja araksi, koska hän ei käyttöksellään häiritse ketään. Yhtä lailla nämä molemmat lapset tarvitsevat tilanteeseensa apua.

Yleensä molemmat työntekijät tapaavat lasta, mutta jossain tilanteissa on päädytty siihen, että vain toinen työntekijä tapaa lasta. Keskustelua on käyty siitä, kumpi on parempi vaihtoehto ja ratkaisut ovat olleet joissain määrin työntekijä- ja aikariippuvaisia. Mielenpiteet ovat jakaantuneet kahtia sen suhteen, onko lapsen helpompi muodostaa luottamuksellinen suhde yhteen aikuiseen vai onko parempi, että lapsen tapaamisissa on kaksi työntekijää lähinnä sen takia, että toinen voi keskittyä työskentelyyn lapsen kanssa ja toinen kirjaamiseen. Työntekijöiden oikeusturvanäkökulmasta kahden työntekijän läsnäolo on huomattavasti parempi vaihtoehto kuin lapsen tapaaminen yksin.

Lapsen tapaamisten teemoina ovat lapsen arki, koti ja läheiset, päiväkotikoulu, kaverit ja vapaa-aika sekä lapsen tunteet ja ajatukset itsestään. Työntekijälle lapsen kanssa hyödyllisiä menetelmiä ovat Pesäpuu ry:n välineistö (kortit, pelit), piirtäminen, lomakkeiden täyttäminen ja leikkiminen nukeilla. Lapsen iästä ja keskustelun aiheesta riippuu, mitkä välineet ovat tarkoituksenmukaisia keskustelun tueksi.

Työntekijät tapaavat vanhempia 1-2 kertaa. Joissain tilanteissa, esimerkiksi kun vanhemmat ovat eronneet, vanhempia voidaan tavata erikseen. Vanhempien tapaamisen tarkoituksena on osallistaa ja motivoida vanhempia työskentelemään lapsen hyväksi herättämällä vanhemman kiinnostus lasta, lapsen tarpeita ja lapsen arkea kohtaa. Teemana on myös vanhemmuus eli miten juuri tämä isä tai äiti toimii vanhempana, ja miten hän kokee vanhemmuutensa suhteessa kyseiseen lapseen. (Jouste 2006, 20.) Menetelmät ja välineet, joita käytetään lasten kanssa, ovat osoittautuneet hedelmällisiksi keskustelun avaajiksi myös vanhempien kanssa työskennellessä.

Yksi tapaamisista tehdään kotikäyntinä ja sen tavoitteena on saada kuva lapsen asuinolosuhteista. Alku- ja tilanearvion aikana ollaan tarvittaessa yhteydessä myös lapsen kannalta merkittäviin yhteistyöverkostoihin kuten neuvolaan, kouluun tai päiväkotiin.

Tapaamisten perusteella työntekijät kirjoittavat yhteenvetoraportin, jossa käydään läpi alku- ja tilanearvioinnin syy ja asiat, joista keskusteltiin lapsen ja vanhempien kanssa. Tutkimuskunnassa käytössä olevan yhteenvetoraportin runko on tutkielman liitteenä (kts. liite 1). Yhteenvetoraportti kirjoitetaan mahdollisimman konkreettiseksi selvitykseksi niistä asioista ja kokemuksista, joita lapsi ja vanhemmat ovat kertoneet lapsen elämästä. Yhteenveto kirjoitetaan lapsen näkökulmasta käsin, painottaen hänen kokemustaan omasta elämästään.

Työntekijät esittävät yhteenvetoreportissa mahdolliset huolenaiheensa lapsen ja perheen tilanteesta. Huolenaiheet tuodaan esiin pohdinnan muodossa tai kysymyksinä, joihin tulisi jatkossa saada ratkaisu.

Kirjallinen yhteenvetoreportti käydään yleensä ensin läpi lapsen kanssa (harvemmin silloin kun lapsi on pieni) ja sen jälkeen yhdessä koko perheen kanssa. Yhteenvetotapaamisessa käydään läpi ne kysymykset ja huolenaiheet, joita työntekijöille on herännyt alku- ja tilannearvion aikana, ja pohditaan yhdessä perheen kanssa, kuinka lapsen elämäntilannetta voisi parantaa hyödyntäen perheen omia voimavaroja ja lastensuojelun tukitoimia. On kuitenkin huomioitava, että lastensuojelun asiakkuuden jatkuminen on asia, josta perhe ei voi kieltäytyä, jos sosiaalityöntekijät näkevät sen tarpeelliseksi lapsen elämän kannalta. Perheen kanssa pyritään kuitenkin hyvään yhteistyöhön, ja sen tähden pyritään huomioimaan perheen toiveet ja mielipiteet lastensuojelun tukitoimista. Yhteenvetotapaamisessa päätetään lastensuojelun asiakkuuden jatkumisesta.

5.4.2 Sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä lastensuojelun alku- ja tilannearviosta

Vuonna 2006 valmistui kandidaatin tutkielmamme, jonka tein yhdessä Ojalan kanssa. Kyseisessä tutkielmassa haastattelimme tutkimuskunnan sosiaalityöntekijöitä ja kartoitimme heidän kokemuksiaan lastensuojelun alku- ja tilannearviosta (kts. Hurttia & Ojala 2005). Kandidaatin tutkielman tekoaikana en työskennellyt tutkimuskunnassa lastensuojelutehtävissä.

Sosiaalityöntekijöiden yhteinen näkemys oli, että lapsikeskeisyys on selvästi korostunut lastensuojelun alku- ja tilannearvion myötä ja että lapsikeskeisyys toteutuu käytännössä hyvin. Konkreettisenä erona aikaisempaan työtapaan sosiaalityöntekijät tapaavat aina arvioinnin aikana lasta useita kertoja. Lapsen henkilökohtaisten tapaamisten myötä on tullut esiin se, miten erilainen lapsen oma kokemus elämästään voi olla verrattuna vanhempien näkemykseen lapsen elämästä, kuten yksi haastatelluista sosiaalityöntekijöistä kuvasi: ”*Sillä mitä vanhemmat sanoo, ei välttämättä ole mitään tekemistä sen kanssa, miten lapsi asian kokee tai mitä lapsi on joutunut näkemään.*” Lisäksi sosiaalityöntekijät olivat myös sitä mieltä, että vuorovaikutus vanhempien kanssa on helpottunut lapsikeskeisen työotteen myötä, ja lapsen ääni tulee työmenetelmän myötä myös vanhemmille kuuluviin.

Työparin kanssa työskentely alku- ja tilannearvioprosessissa oli uusi työkäytäntö tutkimuskunnassa ja vaati sosiaalityöntekijöiden mukaan edelleen opettelua. Pääosin työskentely työparin kanssa koettiin hyvänä asiana oikeusturvan ja asioiden jakamisen takia. Ristiriitaisia ajatuksia herätti parityöskentely muiden asiantuntijoiden (perhetyöntekijä, koulukuraattori) kanssa. Heidän erilainen näkökulmansa lapsen tilanteeseen sekä vastuun- ja työnjako mietitytti sosiaalityöntekijöitä. Jos työparina on toinen, tosin toki lastensuojeluun läheisesti liittyvän alan asiantuntija, sosiaalityöntekijä on kuitenkin yksin vastuussa tehdyistä lastensuojelullisista ratkaisuista, ja siitä johtuen sosiaalityöntekijöistä tuntui, että työskentely toisen sosiaalityöntekijän kanssa on usein helpompaa. Toisaalta näkökulman erilaisuus voidaan nähdä myös rikkautena, jolloin lapsen elämästä saadaan laaja-alaisempaa tietoa.

Tähän liittyen on huomioitava lastensuojelulain (417/2007) 41 §, joka määrittelee kahden työntekijän parityötä lapsen huostaanottoa ja sijaishuoltoa koskevissa asioissa. Lainsäädännön tasolla ei määritellä, että ennen huostaanoton valmistelua sosiaalityöntekijän olisi työskenneltävä työparin kanssa. 41 §:stä voidaan kuitenkin mielestäni päätellä, että jo lastensuojeluasiakkuuden alkuvaiheessa olisi syytä tehdä parityötä, eikä ottaa työparia vasta siinä vaiheessa, kun näyttää siltä, että lapsen huostaanottoa täytyy alkaa valmistella. Lain esitöissä (HE 252/2006) 41 §:n perusteluissa todetaan, että lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän työparina voi olla toisen sosiaalityöntekijän lisäksi esimerkiksi lastensuojeluun perehtynyt perheneuvolan sosiaalityöntekijä tai psykologi. Hallituksen esityksessä ei mainita sosionomi AMK- koulutuksella työskenteleviä sosiaalialan ammattilaisia soveltuviksi sosiaalityöntekijän työpariksi huostaanottoasian valmistelussa. Lastensuojelulaissa (417/2007) ja sen esitöissä (HE 252/2006) on jätetty auki, onko sosiaalityöntekijällä syytä olla työpari jo lastensuojeluasiakkuuden vireille tulosta lähtien ja minkälainen koulutus työparilla olisi syytä olla. Nämä parityöskentelyyn liittyvät asiat hakevat varmasti vielä pitkään muotoaan ja ovat kunta- ja resurssiriippuvaisia. On kuitenkin syytä huomioida, että lain esitöissä korostetaan kahden sosiaalityöntekijän parityöskentelyä. Tutkimuskunnan sosiaalityöntekijät olivat ehdottomasti sitä mieltä, että parityöskentely on hyvä asia, ja alku- ja tilannearvion käyttöönoton myötä parityöskentely on jatkunut usein ainakin jossain määrin perheen lastensuojelun asiakkuuden jatkuessa alku- ja tilannearvion jälkeen.

Sosiaalityöntekijät mielestä alku- ja tilannearviotyöskentelyn myötä lastensuojelutyöhön on tullut ryhtiä ja järjestelmällisyyttä. Se on tuonut työhön rakennetta ja selkeän prosessin, jossa on alku ja loppu, eli oman työn jäsentäminen on helpottunut työmenetelmän myötä.

Sosiaalityöntekijöiden mielestä alku- ja tilannearvion myötä myös asiakkaiden kannalta lastensuojelun alkuvaiheen työskentely on selkiintynyt. Työmäärään alku- ja tilannearvio ei tuonut sosiaalityöntekijöiden mukaan suuria muutoksia, vaikkakin dokumentoinnin määrä jonkin verran lisääntyi. Sosiaalityöntekijöistä kolmen kuukauden aikarajoissa pysyminen oli hankalaa, koska lastensuojelun työmäärä on suuri ja työtä joutuu tekemään voimiensa äärirajoilla.

Sosiaalityöntekijöiden näkemykset alku- ja tilannearvion soveltamisesta olivat pääosin positiivisia, vaikka aikarajoissa pysyminen ja parityöskentely muiden ammattilaisten kanssa mietitytti ainakin osaa haastatelluista sosiaalityöntekijöistä. Sosiaalityöntekijät olivat kuitenkin jatkossa halukkaita soveltamaan ja kehittämään alku- ja tilannearviota lastensuojelutyössä. Tosin sosiaalityöntekijän toivoivat, että työmalli pysyy jatkossakin ”väljänä”, jotta sitä voi soveltaa tilanteen ja tarpeen mukaan.

6 LAPSIKESKEISEN TUTKIELMAN TOTEUTTAMINEN

Yhteiskuntatieteiden kandidaatin tutkielmassa tutkin sosiaalityöntekijöiden kokemuksia lastensuojelun alku- ja tilannearviosta. Nyt olen kääntänyt katseeni työntekijöistä asiakkaisiin ja etenkin lapsiin. Tämän tutkielman tarkoituksena on nostaa esiin lasten ja vanhempien kokemuksia lastensuojelutyöstä. Tutkimuskohteeni on haasteellinen, ja siitä syystä minun oli vaikeaa tehdä metodologisia ratkaisuja, jotka sopisivat hyvin tutkimuskysymykseeni. Tutkielmani nojaa yhteiskuntatieteelliseen lapsuustutkimukseen, jossa lapsiin suhtaudutaan tasavertaisina tiedontuottajina. Olen tehnyt tutkielmani laadullisen tutkimuksen näkökulmasta, mutta analyysissä sovellan myös kvantitatiivisia menetelmiä.

Lasten kokemuksia ja näkemyksiä selvittäviä tutkimuksia on tehty melko vähän sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Suomessa ei ole vielä juurikaan tutkittu lasten kokemuksia sosiaalityöstä. Vuonna 1987 sosiaalihuolto julkaisi raportin, jossa käydään läpi sosiaalihuollon asiakkaiden kokemuksia. Sosiaalihuollon kaksivuotisen projektin tavoitteena oli koota tietoa lastensuojelun ja huolto- ja tapaamisoikeuslain mukaisia palveluja saaneiden lasten ja perheiden kokemuksista. Kyseinen selvitys herätti mielenkiintoni, ja olin innoissani, että jo 1980-luvulla on selvitetty lasten kokemuksia sosiaalityöstä. Jouduin kuitenkin toteamaan, että selvityksessä tuodaan niitä erittäin niukasti esille, ja pääpaino on vanhempien näkemyksissä. Lasten omia oikeuksia tuolloin voimassa olleen lastensuojelulain (683/1983) mukaisesti kyllä korostettiin ja selvityksessä tuotiin esiin joitakin sijaishuollossa olleiden lasten kokemuksia. (Siltanen 1987.)

Ervast ja Tulensalo (2006, 68–72) ovat tehneet kartoituksen, jossa he ovat jonkin verran keränneet palautetta lapsilta, joille on tehty lastensuojelun tilannearvio. Palautteen perusteella vaikuttaa siltä, että lapset tulevat mielellään tapaamisiin ja puhuvat avoimesti omista kokemuksistaan. Myös vuonna 2007 Pesäpuun koulutukseen osallistuneet työntekijät ovat keränneet palautelomakkeen avulla lapsilta palautetta heti kyseessä olevan tapaamisen jälkeen. Suurin osa lapsista täytti lomakkeen mielellään, ja lomake innosti työntekijöitä keräämään lapsilta palautetta ja hyödyntämään sitä työn kehittämisessä. Osalle työntekijöistä lomakkeen käyttö oli tosin vierasta ja osa lapsista ei jaksanut keskittyä lomakkeeseen. (Paaso 2007, 16–17.) Palautteen kerääminen, jossa Pesäpuu on ollut mukana, on samankaltaista omaan aineiston keruuseeni verrattuna. Ainoa ero on se, että minä olen kerännyt palautetta lapsilta koko alku- ja

tilanearvioprosessin jälkeen, kun taas Pesäpuun palautteenkeruussa palautetta on kerätty yksittäisten tapaamisten jälkeen, eivätkä tapaamiset ole liittyneet välttämättä alku- ja tilanearvioon. Oma aineiston keruuni on ollut jo käynnissä, kun Pesäpuu on kerännyt palautetta, eli palautteen keruumme on tapahtunut rinnakkain toisistamme tietämättä.

Vuonna 2007 on valmistunut väitöskirja, jossa selvitettiin haastattelun keinoin 5-7- vuotiaiden lasten kokemuksia arjesta ja hänelle tärkeistä asioista (Kyrönlampi-Kylmänen 2007). Tampereen yliopistossa sosiaalityön ja sosiaalipolitiikan laitoksella on myös vuonna 2007 valmistunut kaksi pro gradu – tutkielmaa, joissa on haastateltu nuoria heidän kokemuksistaan valvotuista tapaamisista (Haapa 2007) ja kuulluksi tulemisesta (Hotari 2007), ja vuonna 2008 on valmistunut pro gradu – tutkielma, jossa on haastateltu perhekodissa asuvia nuoria heidän kokemuksistaan (Moberg 2008). Opinnäytetöiden osalta voi todeta, että kiinnostus lasten kokemusten selvittämiseen on kasvussa, vaikkakin niiden osuus kaikkien opinnäytetöiden joukossa on vielä hyvin pieni. Muut löytämäni lasten kokemuksia selvittäneet, oman tutkimusaiheeni kannalta kiinnostavat kansainväliset tutkimukset käsittelevät mm. lasten kokemuksia koulunkäynnistä (Osman 2005), lapsuudesta (Mayall 2005) ja laillisen holhoojan käytöstä (Ruegger 2001). Kiinnostava huomio on, että suurin osa lapsiin kohdistuneista tutkimuksista on tehty haastattelemalla heitä.

Kirmasen (1999, 197–198) mukaan tutkimusperinnettä voi syyttää siitä, että lapsia on vähätelty, eikä heitä ole pidetty luotettavina kertomaan omasta elämästään. Toisaalta hän toteaa, että yleisenä tutkimustraditiona on ollut yhden objektiivisen totuuden etsiminen tutkittavasta asiasta, ja siitä on seurannut, että vanhemmat tai muut aikuiset ovat olleet verbaalisesti ja kognitiivisesti kyvykkäämpiä tarjoamaan luotettavampaa tietoa kuin lapset. Hirsjärvi ja Hurme (2000, 128) kuitenkin toteavat, että lasten kokemuksiin kohdistunut mielenkiinto on lisääntynyt viime vuosina. Yhtenä tärkeimpänä syynä tähän he näkevät lapsen yhteiskunnallisen aseman tasa-arvoistumisen länsimaissa. Lapset nähdään yksilöinä, joilla on oma arvonsa, ja tästä syystä heitä halutaan kuulla ja heidän sanomansa otetaan vakavasti.

6.1 Tutkimuskysymykset

Tämän pro gradu – tutkielman tarkoituksena on perehtyä lapsikeskeiseksi kutsuttuun sosiaalityöhön ja selvittää asiakkaiden kokemuksia lastensuojelun alkuvaiheen sosiaalityöstä. Esimerkkinä lastensuojelun lapsikeskeisestä alkuvaiheen työstä toimii lastensuojelun alku- ja tilannearvio, jonka avulla selvitetään perheen lastensuojelun tukitoimien tarvetta.

Keskeisenä tutkimuskysymyksenä on lapsikeskeisyyden toteutuminen lastensuojelun alku- ja tilannearviossa lapsen näkökulmasta. Tutkimuskysymys on jaettavissa seuraaviin alakysymyksiin:

1. Kuinka lapset kokevat osallisuutensa lastensuojelun alku- ja tilannearviossa?
2. Mitä mieltä lapset ovat lastensuojelun alku- ja tilannearvion tapaamisista ja työmenetelmistä?
3. Onko lastensuojelun alku- ja tilannearvion tekemisestä lapsen mielestä apua?
4. Kuinka vanhemmat suhtautuvat sosiaalityöntekijöiden työskentelyyn lapsen kanssa ja lapsen asemaan tasavertaisena tiedontuottajana?

Lastensuojelun alku- ja tilannearvion keskeisenä tavoitteena on lapsikeskeisyys ja lapsen nostaminen oman elämänsä asiantuntijaksi. Työskentelyn tavoitteena on kuulla lapsen oma kokemuksellinen totuus sen sijaan, että etsittäisiin absoluuttista totuutta. Lasten antaman palautteen ja heidän kokemustensa perusteella tarkoitukseni on pohtia, miltä lapsista tuntuu heidän osallisuutensa ja keskeinen roolinsa tiedontuottajana lastensuojelun sosiaalityössä. Tutkielmani keskeisenä tavoitteena on siis lapsikeskeisyyden tosiasiallisen toteutumisen tarkastelu lastensuojelun alkuvaiheen työskentelyssä, koska mielestäni lapsikeskeiseksi ajateltu työmuoto ei ole lapsikeskeistä, jos lapsi esimerkiksi kokee osallisuutensa kurjana. Tärkeää on myös tietää, kokeeko lapsi lastensuojelun alku- ja tilannearvion negatiivisena interventiona vai ajatteleeko lapsi, että siitä on hänelle apua. Mitä tehdään, jos lapset ovat sitä mieltä, että tapaamiset sosiaalityöntekijän kanssa ovat tuskallisia tai turhia? Onko lasta sittenkään syytä tavata?

Tutkimuskysymyksistä viimeisin, eli vanhempien suhtautuminen lapsen omiin tapaamisiin ja sitä kautta koko lastensuojelun alku- ja tilannearvion työskentelytapaan, poikkeaa muista

tutkimuskysymyksistä. Voi jopa sanoa, että se rikkoo kehittämäni lapsikeskeisen ajattelun viitekehyksen, koska tutkielman pääpainon pitäisi olla lapsen kokemuksissa aikuisten näkemysten sijaan. Se on mielestäni kuitenkin ehdottoman tärkeä tutkimuskysymys, koska vanhempien suhtautuminen alku- ja tilannearvion tekemiseen vaikuttaa lapsikeskeisen työskentelyn onnistumiseen. Ajatellaan tilannetta, jossa vanhempi suhtautuu negatiivisesti lapsen omiin tapaamisiin sosiaalityöntekijän kanssa, koska hän pelkää, mitä lapsi sosiaalityöntekijälle kertoo. Tällaisessa tilanteessa vanhempi kieltää lasta puhumasta avoimesti sosiaalityöntekijälle perheen asioista ja silloin on hyvin todennäköistä, ettei lapsi uskalla kertoa mieltään painavista asioista. Vanhempien asenteen selvittäminen palautteen keinoin on tärkeää, jotta saadaan selville vanhempien kanta lasten kanssa työskentelyyn. Jos vanhempien kanta siihen on kielteinen, jatkossa on syytä pohtia sitä, kuinka vanhemmat saataisiin paremmin sitoutumaan alku- ja tilannearviotyöskentelyyn ja antamaan lapselle lupa omiin tapaamisiinsa.

Tässä tutkielmassa tarkoitan asiakkaalla lasta ja hänen vanhempiaan. Pysin säilyttämään lapsen näkökulman tutkielman keskiössä koko ajan. Tutkielmani keskittyy lasten kokemuksiin, mutta pidän tärkeänä myös vanhempien näkemysten esilletuontia niiltä osin, kun ne liittyvät lasten osallisuuteen lastensuojelun alku- ja tilannearvioprosessissa.

6.2 Yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus

Yhteiskuntatieteellisessä lapsuustutkimuksessa lapsiin suhtaudutaan oman elämänsä subjekteina ja lapsuutta pyritään lähestymään sen omista lähtökohdista käsin. Lapset nähdään sosiaalisesti kyvykkäinä ja aloitteellisina suhteessa omaan elämäänsä, sekä aktiivisina toimijoina, jotka tuottavat itse merkityksiä toimintaansa, ja jotka vaikuttavat omiin vuorovaikutussuhteisiinsa. (Strandell 1992, 21–22.) Yhteiskuntatieteellisen lapsuustutkimuksen tavoitteena on tuoda esille sitä, miltä asiat näyttävät lapsen näkökulmasta käsin (Mayall 2002; ref. Eskonen 2005, 35.) Lapsen näkökulmia esille tuovista tutkimuksista on käynyt ilmi, että lapsen näkökulmasta käsin asiat voivat näyttäytyä eri tavoin kuin aikuisten näkökulmasta käsin. Kuten Eskonen (2005, 35) väitöskirjassaan toteaa, aiemmin lapsilta saatu tieto on kyseenalaistunut helposti eritoten silloin, kun se on ollut vastakkaista aikuisilta saadun tiedon kanssa. Lapsen tieto on nähty ikään kuin toisarvoisena, eikä sille ole annettu painoarvoa. Lastensuojelun alku- ja tilannearviossa työskennellään lapsen kanssa juuri sen takia, että lapsi saa tilaisuuden tulla kuulluksi, ja myös siksi, että lapsen ja vanhemman käsitykset asioista

usein poikkeavat toisistaan. Tästä syystä ajattelen, että yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus toimii, ei ainoastaan tämän tutkielman, vaan koko lapsikeskeisen työotteen viitekehystenä.

Yhteiskuntatieteellisessä lapsuustutkimuksessa metodologiset ja teoreettiset ratkaisut pyritään tekemään siten, että ne mahdollistavat lasten kokemusten näkyväksi tekemisen. Tähän voidaan pyrkiä sekä empiirisesti että teoreettisesti. Teorialähtöisyys tarkoittaa pyrkimystä vanhojen teorioiden lapsilähtöiseen tarkasteluun ja niiden kehittämistä sellaisiksi, että ne toimivat myös lasten näkökulmasta. Teoreettinen lapsuustutkimus on käsittekeskeistä, ja keskeisiä käsitteitä ovat sukupolvi ja toimijuus. Sukupolvikysymykseen liittyvissä tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota siihen, miten lapset ovat ikänsä takia monella tavalla eriarvoisessa asemassa aikuisiin nähden. Toimijuuden kautta on pyritty avaamaan lasten paikkaa ja aktiivista toimintaa eri tilanteissa. Empirialähtöisissä tutkimuksissa ollaan puolestaan kiinnostuneita siitä, kuinka lapset kertovat omista kokemuksistaan. (Eskonen 2005, 35–36.) Oma tutkielmani paikantuu empirialähtöisten tutkimusten joukkoon, koska tutkielman tavoitteena on saada esiin lasten mielipiteitä ja kokemuksia. Toisaalta pyrin lapsen näkyväksi tekemiseen myös teoreettisesti tarkastelemalla lapsen asemaa sosiaalityössä ja etenkin sen oikeudellisessa sääntelyssä.

Eskonen (2005) on väitöskirjatutkimuksessaan lähtenyt liikkeelle siitä, että lapsen kertomuksissa välittyy jotain siitä, mitä hän on kokenut. Hänen mukaansa tutkittaessa lasten kertomuksia on aina kiinnitettävä huomiota kontekstointiin liittyviin tekijöihin. Lapset kertovat aina asioista omasta näkökulmastaan ja kontekstoinnissa kerronta suhteutetaan laajempaan yhteyteen. Parhaimmillaan kontekstointi luo kehykset lapsen kertomille asioille ja pahimmillaan se siirtää huomion kokonaan pois siitä, mitä lapsi on kertonut. (Emt., 39–40.) Itse olen tutkielmassani kiinnostunut lapsen kokemusmaailmasta ja hänen todellisuudestaan eli siitä, miten lapsi lastensuojelun alku- ja tilannearvioinnin kokee. Tästä syystä olen päättänyt olla kontekstoimatta lapsen kokemuksia muuhun kuin lastensuojelun asiakkuuteen. Toki pitää ottaa huomioon, että lapsen tai perheen ongelmat, jotka ovat johtaneet lastensuojelun alku- ja tilannearvioon, vaikuttavat hänen maailmaansa kurjan tilanteen kautta, mutta koska olen kiinnostunut työmenetelmän arvioinnista, lapsen kokemusten kontekstointi esimerkiksi vanhempien tai sosiaalityöntekijöiden näkemysten perusteella ei ole kiinnostavaa tutkimuskysymyksen kannalta. Olen sitä mieltä, että kontekstointi veisi tässä tapauksessa huomion pois siitä, mitä olen tosiasiallisesti tutkimassa. Aion kuitenkin vertailla lasten kokemuksia vanhemmilta saatuun palautteeseen ja sosiaalityöntekijöiden kokemuksiin lastensuojelun alku- ja tilannearvion lapsikeskeisyydestä (kts. Hurttia & Ojala 2006). Kuten

Aarnos (2001, 156) huomauttaa, aineistosta saa kiinnostavan, kun kerää aineistoa useasta näkökulmasta käsin, koska elämysmaailmojen rinnakkain asettaminen tuottaa usein mielenkiintoisia tulkintoja.

Forsberg, Ritala-Koskinen ja Törrönen (2006, 9) toteavat, että yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus on keskittynyt ns. normaalilapsuuden tutkimiseen, eikä ole siten pureutunut sosiaalityön tutkimus- ja ongelmakohtiin kuten lasten suruun ja murheisiin. Tähän mennessä on vain niukasti tutkimus- tai auttamistyötä, jota tarkasteltaisiin uuden yhteiskuntatieteellisen lapsuustutkimuksen näkökulmasta. Oma tutkielmani on siis yksi harvoista tutkimuksista, jotka pyrkivät selvittämään lapsen subjektiivisia kokemuksia hänen omasta näkökulmastaan käsin. En ole myöskään aiemmin törmännyt tutkimuksiin, joissa olisi yhtä vahvasti yhdistetty juridinen ote yhteiskunnalliseen lapsuustutkimukseen. Mielestäni nämä kaksi näkökulmaa sopii yhteen, koska olen pyrkinyt tarkastelemaan oikeudellisia säännöksiä lapsen osallisuuden näkökulmasta korostaen lapsen omaa toimijuutta lainsäädännön tasolla.

Yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus sitoutui alkuvaiheessaan sosiaaliseen konstruktionismiin (James & Prout 1990; Eskonen 2005, 26–27). Sosiaalisen konstruktionismin perusajatus on, että ihmisten tulisi olla mahdollisimman kriittisiä tulkitessaan maailmaa ja itseään. Mitään tietoa ei tulisi pitää itsestään selvänä ja ihmisten pitäisi olla epäileviä sen suhteen, miten he näkevät ja kokevat maailman. Ihmisten tapa luokitella asioita ei ole välttämättä eettisesti kestävää tai edes totta. (Burr 1995, 3.) Tästä syystä asioiden ymmärtäminen on aina suhteellista, ja sosiaalinen konstruktionismi pitääkin sisällään laaja-alaisen joukon erilaisia ajattelutapoja, joille on yhteistä sosiaalisen todellisuuden kielellisen rakentumisen, kulttuurin ja historiallisuuden korostaminen, eli sosiaalinen todellisuus on aina kontekstisidonnaista (Kuusela 2002, 51). Sosiaalisen konstruktionismin mukaan sosiaalisia todellisuuksia voi olla olemassa monta yhtä aikaa. Sosiaalinen todellisuus voi näyttäytyä eri tavoin riippuen siitä, mistä käsin sitä tarkastellaan, ja se muodostuu vuorovaikutussuhteissa. (Eskonen 2005, 37–38.)

Ymmärrän sosiaalisen konstruktionismin siten, että jokaisella yksilöllä on oma subjektiivinen käsityksenä maailmasta, eikä kukaan voi oikeutetusti kritisoida sitä vääräksi tai vastaavasti todistaa sitä oikeaksi. Jokainen yksilö tulkitsee maailmaa omalla tavallaan ja kokee sen sellaisena kuin kokee. Tästä voi vetää johtopäätöksen, että lapsen kokemus on sosiaalisen konstruktionismin mukaan aitoa ja totta ainakin lapsen omaan kokemusmaailmaan nähden, ja

siten lapsen tulkintaa asioista ei voi pitää vääränä, vaan hänen oikeutettuna tulkintanaan maailmasta.

6.3 Asiakkaiden kokemukset tapaustutkimuksena ja tutkielman etiikka

Teen tutkielmaani tapaustutkimuksellisella otteella, jossa kiinnostukseni kohteena ovat perheet, joille on tehty lastensuojelun alku- ja tilannearvio. Tapaustutkimuksen vahvuutena on sen kokonaisvaltaisuus, ja sitä voidaan toteuttaa moninaisilla tavoilla sekä rinnakkaisin tiedonhankintamenetelmin. Tapaustutkimukselle on tyypillistä, että pienestä joukosta toisiinsa suhteessa olevia tapauksia tuotetaan yksityiskohtaista ja intensiivistä tietoa. Olennaista tapaustutkimukselle on, että käsiteltävä aineisto muodostaa kokonaisuuden eli siis tapauksen, jota voidaan lähestyä yhtä hyvin kvalitatiivisin ja kvantitatiivisin menetelmin. Tapaustutkimus etsii vastauksia kysymyksiin *kuinka* ja *miksi*. (Saarela-Kinnunen & Eskola 2001, 185–186.) Omassa tutkielmassani tapauksen muodostavat perheet ja eritoten lapset, joille on tehty lastensuojelun alku- ja tilannearvio, ja aineistonani ovat palautelomakkeet, joiden avulla pyrin vastaamaan kysymykseen, kuinka asiakkaat kokevat arviotyöskentelyn.

Jokisen ja Kurosen (2007) mukaan aineistolähtöisyys liitetään usein käsitteenä tapaustutkimukseen. Liikkeelle lähdetään analysoitavasta tapauksesta, vaikkakin tapaustutkimuksessa on myös vahva teoreettinen perusta. Oma tutkimukseni pyrkii empirian ja teorian vuoropuheluun, jonka tavoitteena on tarkastella lastensuojelun alku- ja tilannearviota lapsen näkökulmasta. Tutkin lasten kokemuksia ja peilaan niitä tavoitteisiin, jotka asiantuntijat ovat asettaneet lastensuojelun alku- ja tilannearviotyöskentelylle sekä vanhempien näkemyksiin lasten osallisuudesta.

Tapaustutkimuksen tavoitteena ei ole tilastollinen yleistäminen, vaan siinä pyritään analyttiseen yleistämiseen eli tuottamaan uusia käsitteellistämisen taitoja, jotka auttavat jonkin ilmiön syvällisemmässä ymmärtämisessä (Jokinen & Kuronen 2007). Omana tavoitteenani on saada esiin lasten subjektiivinen kokemus, jonka ymmärtäminen auttaa sosiaalityön ammattilaisia työn kehittämisessä ja lapsen kohtaamisessa. Tutkimustuloksiani ei voi tilastollisessa mielessä yleistää kaikkia suomalaisia lastensuojelun asiakkaita koskeviksi, vaan niihin on syytä suhtautua suuntaa-antavasti. Kyseessä siis ei ole otostutkimus, vaan tarkastelen aineistoa, joka ei edusta suurempaa taustajoukkoa.

Saarela-Kinnusen ja Eskolan (2007, 185–186) mukaan tapaustutkimusta on kritisoitu edustavuuden puutteesta ja riittämättömästä kurinalaisuudesta aineistoa kerätessä ja analysoitaessa. Kritiikki johtuu mielestäni siitä, että tapaustutkimusta voidaan tehdä monin eri tavoin ja menetelmin, mikä aiheuttaa tapaustutkimuksen ”epätieteellistymisen”. Tutkimusprosessi tuleekin tehdä näkyväksi, kuten Saarela-Kinnunen ja Eskola (emt.) huomattavat, jotta lukija saa selville, miten tutkimustuloksiin on päädytty ja hän voi arvioida tutkimuksen luotettavuutta. Tapaustutkimukseen kohdistunut kritiikki koskee mielestäni kaikkea tutkimusta, koska tutkimus pitää tehdä aina avoimesti ja lukijan pitää itse nähdä, kuinka tutkija on päätenyt esittämiinsä tutkimustuloksiin. Olen omassa tutkielmassani mahdollisimman tarkasti pyrkinyt kuvaamaan tekemiäni valintoja ja prosessia, jonka kautta olen päätenyt esittämiini tutkimustuloksiin.

Tutkimustulosten hyödyntämiseen ja yleistämiseen liittyy myös Ruoppilan (1999) pohdinta tutkimuksen eettisyydestä. Hänen mukaansa keskeinen ongelma lapsiin kohdistuvassa tutkimuksessa koskee lapsen ja aikuisen erilaista valtaa. Aikuisen valta ulottuu tutkimuskysymysten asettamisesta tutkimustulosten julkistamiseen. (Emt., 28.) Mielenkiintoisia kysymyksiä ovatkin, kuinka aikuinen tutkija hyödyntää lapsen tuottamaa tietoa ja käytetäänkö sitä lasta vastaan? Vastuu siitä, kuinka lapsi tutkimusenteon kokee, on täysin tutkijan varassa. Lapsiin kohdistuvissa tutkimuksissa tutkijan tulkinta tutkimustulosten esittämisessäkin korostuu, ja on hänen harkinnassaan, kuinka hän tutkimustulokset esittää ja mitä hän niissä nostaa esille.

Lapsiin kohdistuvissa tutkimuksissa on oltava erityisen varovainen tutkimuseettisten kysymysten suhteen ja varmistuttava siitä, että tutkimus ei missään vaiheessa vahingoita lasta. Pohdin koko tutkimusprosessin ajan tutkielman eettisyyttä, ja se on vaikuttanut myös ratkaisuihin, joita tein aineiston keräämisen suhteen. Mielestäni on tärkeää pohtia, miten lapsen on helpointa osallistua tutkimukseen, jotta saadaan riittävästi tietoa tutkittavasta asiasta. Lapsen turha kuormittaminen tutkimuksen teon nimissä on eettisesti kyseenalaista.

6.4 Aineiston kerääminen

Alkuperäisenä tarkoitukseni oli kerätä aineistoa kahdella eri menetelmällä eli palautelomakkein ja teemahaastatteluin. Olin suunnitellut tekeväni noin viisi haastattelua palautelomakkeiden lisäksi, jotta pääsisin pintaa syvemmälle aineistossani. Pitkällisen harkinnan jälkeen päätin jättää haastattelut tekemättä, koska sopivien haastateltavien löytyminen olisi ollut vaikeaa ja koska lasten haastattelemisen pian alku- ja tilannearvion jälkeen olisi ollut mielestäni liian raskasta lapsille. Lapsi joutuisi avautumaan uudelle ihmiselle ja kertomaan tapaamisista, jotka ovat voineet olla hänelle raskaita.

Kun suunnittelin haastatteluja, päädyin siihen, että haastattelisin kollegojeni asiakaslapsia, koska silloin olisin tilanteessa puhtaasti tutkija eikä minulla olisi työntekijän roolia. Lapset kykenevät mielestäni kertomaan helpommin vieraille henkilölle tapaamisiin liittyviä mahdollisia negatiivisia asioita kuin tutulle työntekijälle. Harkitsin myös omien asiakaslapsien haastattelua, jolloin haastattelija olisi tuttu henkilö, mutta silloin olisin ollut liian lähellä tutkittavia enkä olisi kyennyt erottamaan omia työntekijän ja tutkijan roolejani. Lisäksi on huomioitava, että pienessä kunnassa olin joka tapauksessa lähellä asiakasperheitä, enkä olisi kyennyt toimimaan täysin ulkopuolisena, vaikka olisin haastatellut kollegojeni asiakaslapsia. Todennäköisesti olisin joutunut joka tapauksessa kohtaamaan ainakin joitakin haastateltuja lapsia perheineen asiakastilanteessa esimerkiksi sairauslomien takia. Pienessä kunnassa sopivien haastateltavien löytäminen olisi myös ollut melko vaikeaa, koska olisin tarvinnut haastattelua varten tietyn ikäisiä lapsia, luonnollisesti huoltajien luvan, ja toki myös haastateltavan itse olisi pitänyt olla halukas haastatteluun ja kertomaan kokemuksistaan.

Palautteen kerääminen lapsilta palautelomakkeen keinoin on hyvin aikuislähtöistä ja stukturoitua, ja jättää lapselle melko vähän valinnanvaraa ja tilaa kertoa kokemuksistaan omalla tyylillään. Aikuinen voi johdatella lasta palautelomakkeessa ja toisaalta lapsi voi vastata kysymyksiin tavalla, jonka ajattelee miellyttävän työntekijää (kts. myös Paaso 2007, 16–17). Toisaalta teemahaastattelussa olisi mielestäni samat riskit, vaikkakin keskustelu jättäisi enemmän tilaa lapsen omille ajatuksille, joita haastattelija voisi lähteä seuraamaan. Palautelomakkeen keinoin on melko yksinkertaista ja nopeaa kerätä palautetta rasittamatta lasta liikaa, ja se oli ratkaiseva syy siihen, miksi lopulta päädyin ainoastaan lomakekyselyyn, vaikka tiedostin myös sen heikkoudet.

Palautelomakkeen rakentaminen lapsille ymmärrettäväksi oli haasteellinen tehtävä. Testasin lomakkeen toimivuutta ja ymmärrettävyyttä yhdellä asiakaslapsella (vanhemman luvalla) ja tuttavani lapsilla ennen lomakkeen käyttöönottoa. Palautelomakkeen kysymysten tulee olla selkeitä ja yksiselitteisiä, ja ne rakennetaan tutkimuksen tavoitteiden ja tutkimusongelmien mukaisesti. Lomakkeen rakenteen laadinnassa tulee kiinnittää huomiota sen pituuteen, selkeyteen, kysymysten loogiseen etenemiseen ja riittävän hyvään ohjeistukseen. Lomakkeen hyviä puolia on se, että kysymykset esitetään kaikille samassa muodossa, eikä tutkija vaikuta vastauksiin omalla läsnäolollaan. Heikkouksia puolestaan on vastausprosentin alhaisuus ja kysymysten väärinymmärtäminen. (Valli 2001, 100–102.) Omassa tutkielmassani pyrin tekemään palautelomakkeen mahdollisimman yksinkertaiseksi, jotta lapset osaisivat sen täyttää. Lasten lomakkeen kohdalla mietin aineiston keräämisen alkuvaiheessa, onko lomake liian pitkä, mutta pääosin lapset jaksoivat täyttää sen hyvin. Olenkin sitä mieltä, että vastausohjeet olivat riittävän hyvät ja lomake sopivan mittainen.

Tein lapsille ja vanhemmille omat palautelomakkeet (kts. liitteet 2 ja 3), joiden tarkoituksena oli kerätä tietoa heidän kokemuksistaan lastensuojelun alku- ja tilannearvion tapaamisista. Lasten ja vanhempien lomakkeet olivat samankaltaiset, mutta vanhempia pyydettiin antamaan palautetta omien kokemustensa lisäksi myös siitä, miten he ajattelivat lapsensa kokeneen alku- ja tilannearviotyöskentelyn. Lomakkeissa oli sekä avoimia että strukturoituja kysymyksiä, avoimia kysymyksiä oli vanhempien lomakkeessa enemmän kuin lasten lomakkeessa.

Ohjeiden mukaan sosiaalityöntekijöiden tuli antaa palautelomake asiakkaalle noin kahden viikon kuluessa yhteenvetotapaamisesta eli siitä, kun arviointi on saatu päätökseen. Vanhempien palautelomake annettiin useimmiten kotiin täytettäväksi. Lapset täyttivät lomakkeen jonkin työntekijän (kuraattori, perhetyöntekijä, sosiaalityöntekijä) läsnä ollessa, jotta lapsi pystyi tarvittaessa pyytämään aikuiselta apua lomakkeen täyttämässä. Pohdin työntekijöiden läsnäolon vaikutusta lasten vastauksiin, mutta mielestäni heidän läsnäolonsa oli aiheellista. Lapsista ne, jotka osasivat lukea ja kirjoittaa, täyttivät itsenäisesti lomakkeen. Jos lapsi ei ollut luku- ja kirjoitustaitoinen, niin työntekijä auttoi häntä lomakkeen täyttämässä eli kävi sen keskustellen läpi. Kirjoitustaidottomia lapsia oli ainoastaan muutama. Näiden kohdalla työntekijän läsnäolo on voinut vaikuttaa enemmän vastauksiin kuin niiden lasten kohdalla, jotka täyttivät itsenäisesti lomakkeen.

Kunta, jossa aineistoni keräsin, sijaitsee Pirkanmaalla ja on pieni, muuttovoittoinen kunta. Olen itse työskennellyt kunnassa lastensuojelun sosiaalityöntekijänä vuonna 2007. Sain tutkimusluvan tutkimuskunnalta ajalle 1.1.2007–30.6.2008. Palautelomakkeet oli tarkoitus antaa jokaiselle perheelle, joissa oli yli 5-vuotiaita lapsia ja joiden lastensuojelun alku- ja tilanearvio saatiin päätökseen aineiston keruun aikana.

Aineistonkeruun aikana lastensuojelun alku- ja tilanearvioita saatiin päätökseen noin 50. Lukumäärä on lapsikohtainen eikä perhekohtainen, eli esimerkiksi perheelle, jossa on kolme lasta, tehtiin kolme arviota, koska jokaiselle lapselle tehdään oma arvio. Määrä sisältää myös ne perheet, joissa lapset ovat alle 5-vuotiaita, ja jotka eivät sen tähden osallistuneet tutkimukseen. Tutkimuskunnassa käytössä olevan asiakastietojärjestelmän takia täysin tarkkoja tilastoja on mahdotonta saada, ja sen tähden lukumäärä perustuu osin sosiaalityöntekijöiden omaan arvioon. Alku- ja tilanearvioita tehtiin lisäksi perheille, joiden kohdalla se jostakin syystä venyi tai keskeytyi, ja joilta ei sen tähden pyydetty palautetta työskentelystä. Yleisin syy arvioinnin keskeytymiselle oli perheen muutto toiseen kuntaan. Sosiaalityöntekijöiden kertoman mukaan arvioisin, että palautelomake annettiin noin kahdelle kolmasosalle perheistä. Vanhemmille annetun lomakkeen palautus- ja vastausprosentti oli heikko, johon vaikutti todennäköisesti suurelta osin se, että lomake annettiin usein kotiin täytettäväksi, ja lomaketta ei syystä tai toisesta palautettu. Lasten osalta vastausprosentti oli parempi, koska lomake täytettiin työntekijän läsnä ollessa. Joidenkin perheiden kohdalla sosiaalityöntekijä unohti antaa lomakkeen lapselle ja vanhemmille täytettäväksi.

Tutkimusaineistoni jäi pitkästä aineistonkeruusta huolimatta melko pieneksi. Yhteensä 29 lasta ja 10 vanhempaa täyttivät ja palauttivat lomakkeen. Lasten aineistosta tyttöjä oli 14 ja poikia 15. Iältään lapset olivat 6-17-vuotiaita. Lapset asuivat kaikki saman kunnan alueella ja olivat lastensuojelun asiakkaana jommallakummalla kunnan alueellisista toimipisteistä. Kaikille aineistoni lapsille on tehty lastensuojelun alku- ja tilanearvio. Arvion tekemisen ajan he ovat olleet lastensuojelun asiakkaana, ja suurimmalla osalla lastensuojelun asiakkuus on jatkunut arvioinnin seurauksena. Lastensuojelun asiakkuus on yhteinen tekijä kaikille aineistoni lapsille, ja asiakkuuden takia heitä voidaan pitää erityisenä ryhmänä, koska lastensuojelun asiakkuus koskettaa vain pientä ryhmää väestössä. Lapset ovat ohjautuneet lastensuojelun asiakkaiksi erilaisista syistä johtuen, joita he itse kuvasivat palautelomakkeissa.

6.5 Aineiston analyysi

Hirsjärvi, Remes ja Sajavaara (2008, 219) jakavat aineiston analyysitavat karkeasti kahteen osaan, selittämiseen ja ymmärtämiseen pyrkiviin lähestymistapoihin. Selittämiseen pyrkivässä lähestymistavassa käytetään usein tilastollista analyysiä, kun taas ymmärtämiseen pyrkivässä lähestymistavassa käytetään laadullista analyysiä. Alun perin ajattelin, että omassa tutkielmassani pyrin ainoastaan selittämään asiakkaiden kokemuksia, mutta käydessäni aineistoa läpi, huomasin, että parempi lähestymistapa on pyrkiä löytämään aineistosta myös yhteyksiä ja merkityssisältöjä, ja sitä kautta yrittää ymmärtää asiakkaiden kokemuksia.

Aineistoni on määrällisesti pieni lomakeaineisto, ja siitä syystä perinteiset kvantitatiiviset analyysimenetelmät ovat mielestäni epätarkoituksenmukaisia. Jos aineistoni olisi ollut määrällisesti suurempi, tilastollinen analyysi olisi ollut hyvä keino käsitellä sitä. Päädyin yksinkertaiseen laadulliseen analyysiin teemoittelun keinoin ja tulosten määrälliseen havainnollistamiseen graafisten kuvioiden avulla. Aloitin aineiston analyysin lukemalla kaikki palautelomakkeet läpi ja syöttämällä sen Excel-tietokoneohjelmaan. Excelin avulla sain aineistosta yksinkertaisia kuvioita, joilla pyrin havainnollistamaan tutkielmani tuloksia.

Aineiston analyysissa hyödynsin teemoittelua lähinnä avointen kysymysten kohdalla. Teemoittelua käytetään usein haastattelujen analysoinnissa. Teemoittelulla tarkoitetaan sitä, että analyysivaiheessa tarkastellaan sellaisia aineistosta nousevia piirteitä, jotka ovat yhteisiä usealle tutkittavalle. Ne pohjautuvat teemahaastattelun teemoihin, mutta niiden lisäksi esiin nousee usein monia muitakin teemoja, jotka saattavat olla lähtökohtateemoja mielenkiintoisempia. Tutkijan tulkinta on oleellisessa osassa, koska tutkittavat todennäköisesti kuvaavat asioita eri sanoin, mutta tutkija koodaa ne kuitenkin samaan luokkaan. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 173–174.) Teemoittelussa on siis tarkoituksena nostaa esiin tutkimusongelmaa valaisevia teemoja. Lomaketutkimuksen analyysissä on yksinkertaista löytää teemoittelun keinoin tutkielman kannalta keskeiset teemat, koska ne ovat lomakkeessa kysytyjä asioita. Lomaketutkimuksen haittapuolena on se, että esiin nousee niukasti tai ei ollenkaan uusia teemoja, joita tutkija ei ole osannut ottaa huomioon lomaketta laatiessa. Toisaalta avoimet kysymykset antavat mahdollisuuden kommentoida myös asioita, joita tutkija ei ole osannut suoraan kysyä.

Pyrin ryhmittelemään teemoittelun keinoin palautelomakkeen kysymyksistä toisiinsa liittyvät kysymykset yhteen, ja tarkastelemaan niitä kokonaisuuksina vertaillen lasten vastauksia keskenään ja vanhempien vastauksia keskenään. Tehtävä oli melko yksinkertainen, koska olin rakentanut lomakkeen siten, että esimerkiksi yhteen tapaamiseen liittyvät kysymykset olivat peräkkäin. Tosin löysin aineistosta mielenkiintoisia yhteyksiä vertaamalla myös eri teemoja toisiinsa, ja niiden avulla pyrin selittämään syy-yhteyksiä, eli miksi vastaajat ovat kokeneet asian niin kuin ovat sen kokeneet.

Käydessäni aineistoani läpi minua alkoi kiinnostaa joidenkin asiakkaiden näkemysten esittely kokonaisuudessaan tässä tutkielmassa. Varsinkin sellaisten lasten ja vanhempien osalta, jotka vastasivat avoimiin kysymyksiin laajasti perustellen omaa näkemystään, lomake muuttui lyhyeksi tarinaksi, joka kertoi alku- ja tilannearvion prosessista. Esittelen kahden lapsen näkemyksiä arvioprosessista havainnollistaakseni tarkemmin heidän ajatuksiaan, esimerkkinä lapsen kyvystä vastata palautelomakkeeseen ja pohtia asioita omalta kannaltaan, sekä tuodakseni esiin kaksi erilaista mielipidettä lastensuojelun alkuvaiheen arviointityöskentelystä. Lisäksi havainnollistan myös kolmen vanhemman mielipiteitä. He suhtautuivat kaikki hyvin eri tavalla alku- ja tilannearviotyöskentelyyn, ja heidän kokemuksensa on tärkeää nostaa esiin ymmärtääksemme vanhempien erilaisia mielipiteitä ja niiden taustalla olevia syitä.

6.6 Tutkielman reliabiliteetti ja validiteetti

Tutkimuksen reliabiliteetti tarkoittaa mittaustulosten toistettavuutta eli tutkimuksen kykyä antaa ei-sattumanvaraisia tuloksia. Tutkimuksen validiteetti puolestaan tarkoittaa tutkimusmenetelmän tai mittarin kykyä mitata juuri sitä, mitä sillä oli tarkoituskin mitata. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2008, 226.) Mielestäni tämä käsillä oleva pro gradu – tutkielmani on onnistunut reliabiliteetin suhteen kiittävästi. Tutkielma on toistettavissa uudelleen ja oletettavasti tulokset mukailisivat nyt saatuja tutkimustuloksia.

Validiteetin suhteen olen itse pohtinut muutamia seikkoja, jotka haluan mainita. Käytin palautelomakkeessa mielestäni tarkoituksenmukaisesti lasten lomakkeessa hymiöitä, eli kasvon kuvia, jotka kuvastavat mielialaa. Hymiö on helpompi valita kuin sanallisesti kuvata omaa mielialaa. Lomakkeessa oli kolme erilaista hymiövaihtoehtoa, iloinen, vihainen ja minun tulkintani mukaan epävarma kasvo (kts. liite 2). Tämän viimeksi mainitun hymiön kohdalla

minun oli erittäin vaikea päättää, miten sanallisesti kuvata sen ilmettä. Pohtiessani sitä, minun oli samalla myös mietittävä, miten lapset ovat hymiön ymmärtäneet. Itse yhdistin siihen adjektiivit ”neutraali” ja ”hieman tylsistynyt”. Päädyin kuitenkin ”epävarmaan”, koska se mielestäni kuvaa parhaiten hymiön ilmettä ja on puolivälissä kahden muun hymiön ollessa ääripäitä. Tämä hymiö kuvastaa mielestäni myös vastausta ”en osaa sanoa”. Vihaisen näköisestä hymiöstä en käytä analyysissä nimeä ”vihainen”, vaan ”kurja”, koska se kuvaa mielestäni paremmin lasten mielipiteitä, ja tulkitsen asian niin, että jos on vihainen olo, niin tilanne on ollut syystä tai toisesta kurja.

Toinen kyselylomakkeeseen ja tutkimuksen validiteettiin liittyvä tulkintaa vaativa vastausvaihtoehto on ”ehkä” ja ”ehkä vähän”. Kyselylomaketta laatiessani katsoin kyseiset vaihtoehdot välttämättömiksi, koska vastaajille (etenkin lapsille) pitää mielestäni antaa jyrkkien vastausvaihtoehtojen lisäksi mietoja, ei niin kantaa ottavia vastausvaihtoehtoja. Aineiston analyysivaiheessa huomasin kuitenkin hankalaksi tulkita ”ehkä”-vastauksia. Toisaalta sanalliset vastaukset eivät vaadi juurikaan tulkintaa, ”ehkä” voi tarkoittaa puhtaasti ehkä.

Pohdin edellä mainittuja seikkoja käydessäni aineistoani läpi, mutta ne eivät mielestäni vaikuta tutkielmani validiteetin vähenemiseen. Jo kyselylomaketta tehdessäni tiedostin, että lomakkeen laatija ja siihen vastaaja voivat ymmärtää kysymykset tai tulkita vastausvaihtoehdot eri tavoin ja se vaikuttaa tutkimuksen validiteettiin. Uskon kuitenkin, että olen onnistunut löytämään palautelomakkeen avulla juuri niitä asioita, joita minun oli tarkoituskin tarkastella, ja olen kyennyt vastaamaan aineistoni avulla esittämiini tutkimuskysymyksiin.

7 LASTEN NÄKEMYKSET LASTENSUOJELUN ALKU- JA TILANNEARVIOSTA

Tässä luvussa tarkoitukseni on tuoda esiin lasten kokemuksia lastensuojelun alku- ja tilannearviosta. Pyrin vastaamaan aiemmin esittämiini tutkimuskysymyksiin mahdollisimman tarkasti ja välttämään vastausten liiallista tulkintaa. Pyrin välittämään tulosten kuvaamisessa lasten vastauksissa olleen välittömyyden ja suoruuden tulkitsematta sitä liikaa. Pelkään, että liiallinen tulkitseminen vie huomion kauemmas siitä, mitä lapset ovat todellisuudessa tarkoittaneet. Tuon ensin esille lasten mielipiteitä, jonka jälkeen siirryn seuraavassa luvussa vanhempien näkemyksiin.

On tärkeää huomioida ennen lasten näkemysten käsittelyä, että lasten vastauksissa iällä ja sukupuolella ei ollut aineistossani vaikutusta. Ennen analyysiä oletin, että niillä olisi merkitystä, mutta kun vertasin iän ja sukupuolen vaikutusta kaikkiin palautelomakkeessa oleviin kysymyksiin, huomasin, että niillä ei ollut aineistossani merkittävää vaikutusta vastausten jakautumiseen.

7.1 Lasten näkemykset alku- ja tilannearvioon johtaneista syistä

Aineistoni lapsista seitsemäntoista (n=29) kuvasi itse palautelomakkeessaan oman lastensuojelun alku- ja tilannearvionsa syytä. Lapsista kymmenen vastasivat ”en muista” tai ”en tiedä” ja kaksi lapsista jätti vastaamatta kysymykseen. Lasten nimeämiä syitä lastensuojelun alku- ja tilannearvioon olivat mm. vanhempien alkoholinkäyttö ja väkivaltaisuus, vanhempien väliset huoltoriidat ja niistä johtuvat epäluulot toista vanhempaa kohtaan, lapsen ja vanhempien väliset ristiriidat sekä lasten omasta käytöksestä johtuvat syyt (poissaolot koulusta, varastelu, päihteiden käyttö). Lapsista ne, jotka kuvasivat lastensuojelun asiakkuuden syytä, kertoivat siitä monisanaisesti ja tarkasti, kuten esimerkiksi nämä lapset vastasivat: ”*iskä otti yhteyttä, koska oli huolissaan miten äiti huolehtii meistä*” ja ”*tää juttu tehtiin kun äiti juo alkoholia ja isä on väkivaltainen (ei usein)*”.

Lastensuojelun alku- ja tilannearvion perusajatuksena on, että lapselle kerrotaan, mikä lastensuojelun asiakkuuden syy on, eli miksi hänen ja hänen perheensä tilannetta selvitellään sosiaalityöntekijöiden toimesta. Lapsen osallisuus on teennäistä, jos asioista ei puhuta niiden oikeilla nimillä. Usein jo pienikin lapsi ymmärtää, miksi hän on lastensuojelun asiakkaana,

vaikkei sitä koskaan sanoittaisikaan ääneen. Ongelmien kiertely ja kaartelu ei auta perhettä eikä etenkään lasta. Tästä syystä sosiaalityöntekijän on parempi työskennellä lapsen ja koko perheen kanssa niin sanotusti avoimin kortein, eli puhua asioista niiden oikeilla nimillä. Aineistoni lapsista yli puolet kuvasi tarkasti oman arvionsa syytä. Suurin osa lapsista siis kuvasi alku- ja tilannearvion syytä hyvin, mutta toisaalta hieman yli kolmannes ei osannut tai halunnut kuvata lastensuojelun asiakkuuden syytä lainkaan.

Aineistoni lapsista noin puolet oli kertomansa mukaan tavannut sosiaalityöntekijän jo ennen lastensuojelun alku- ja tilannearviota. Kuusi lasta ei osannut sanoa, ovatko tavanneet sosiaalityöntekijän aiemmin vai eivät, ja loput aineistoni lapsista eivät olleet aikaisemmin olleet tekemisissä sosiaalityöntekijän kanssa. Syinä sosiaalityöntekijän aikaisempiin tapaamisiin lapset mainitsivat mm. vanhempien erosta johtuvat syyt ja poissaolot koulusta. Lasten vastauksissa oli huomattavissa lievää epävarmuutta sen suhteen, kuka sosiaalityöntekijä on. Eräs lapsi kertoi tavanneensa psykologin ennen alku- ja tilannearviota rinnastaen hänet sosiaalityöntekijään. Toinen lapsi puolestaan vastasi, että hän ei ollut koskaan aikaisemmin tavannut sosiaalityöntekijää, mutta opettajan kanssa hän oli kyllä keskustellut. Eräs lapsi muisti tavanneensa joskus sosiaalityöntekijän, mutta jäi itsekin pohtimaan suurten kysymysmerkkien kera, miksi ihmeessä hän on aikaisemmin tavannut tämän. Sillä, oliko lapsi aiemmin ollut tekemisissä sosiaalityöntekijän kanssa, ei ollut vaikutusta siihen, miten lapsi koki alku- ja tilannearviotyöskentelyä.

7.2 Alku- ja tilannearvion tapaamiset ja työmenetelmät lasten näkökulmasta

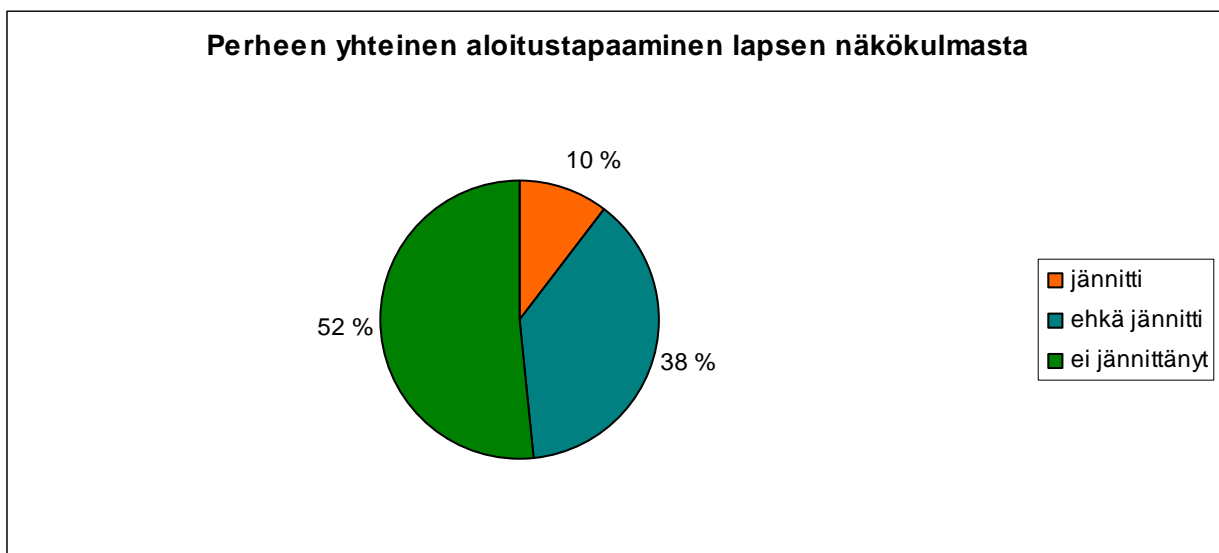
Keräsin lapsilta palautetta kaikista niistä lastensuojelun alku- ja tilannearvion tapaamisista, joihin lapsi on osallistunut. Lisäksi palautelomakkeessa tiedusteltiin lasten mielipiteitä tapaamisissa käytetyistä työmenetelmistä. Käyn ensin läpi lasten kokemuksia tapaamisista, jonka jälkeen siirryn tapaamisten sisältöön ja työmenetelmiin.

7.2.1 Lasten mielipide arvioon kuuluvista tapaamisista

Lapsi osallistuu lastensuojelun alku- ja tilannearvion aikana yleensä koko perheen yhteiseen aloitustapaamiseen, omiin tapaamisiinsa sosiaalityöntekijän kanssa ja lopuksi koko perheen

yhteiseen palautetapaamiseen. Lisäksi etenkin nuoruusikäisten lasten kohdalla pidetään ennen palautetapaamista vielä yksi lapsen oma tapaaminen, jossa hän voi käydä rauhassa yhteenvetoreportin läpi. Palautelomakkeessa ei pyydetty palautetta kyseisestä tapaamisesta, koska sitä ei välttämättä järjestetä alku- ja tilanearvion kuluessa. Seuraavaksi käyn läpi lasten kokemuksia tapaamisista niiden ajallisessa järjestyksessä.

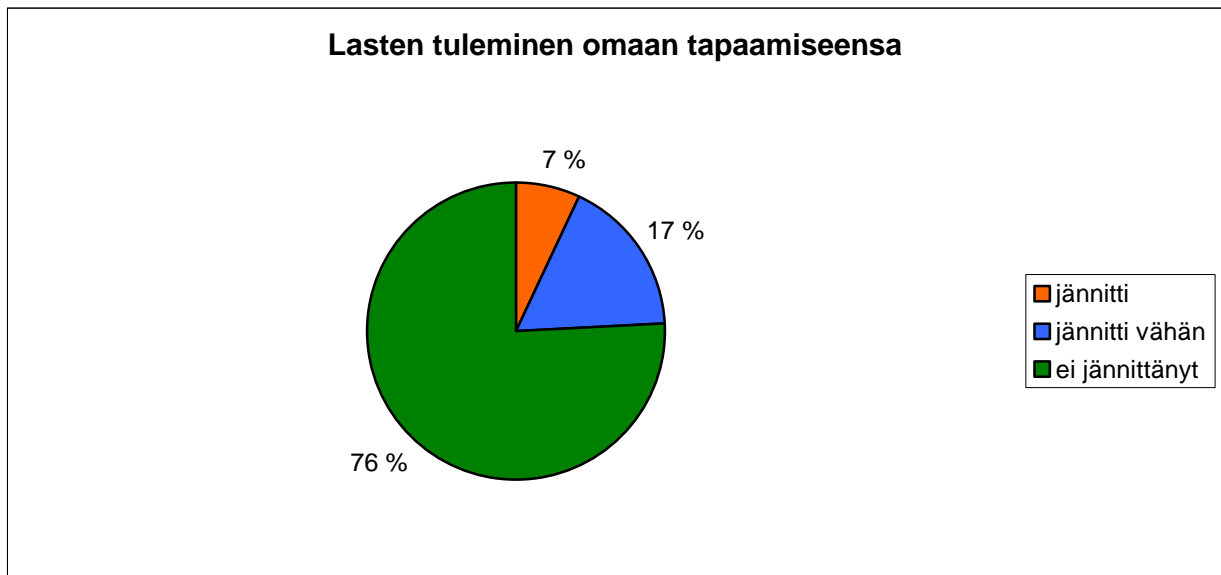
Tuleminen lastensuojelun alku- ja tilanearvion ensimmäiseen tapaamiseen, jossa on yleensä paikalla koko perhe (lapset ja vanhemmat), ja jossa käydään läpi arvion syy sekä sovitaan seuraavat tapaamiset, ei jännittänyt noin puolta aineistoni lapsista. Kuten kuviosta 2 käy ilmi, reilu kolmannes lapsista jännitti ensimmäistä tapaamista vähän, ja ainoastaan 10 prosenttia lapsista sanoi jännittäneensä tapaamista enemmän. Olen yllättynyt siitä, ettei useampi lapsi jännittänyt ensimmäistä tapaamista, koska noin puolet lapsista ei ollut koskaan aikaisemmin ollut tekemisissä lastensuojelun kanssa ja yleensä lapset jännittävät erilaisia vastaanottoja. Vanhempien mahdollinen negatiivinen reagointi arvion aloittamiseen voi myös heijastua lapsiin jännityksen muodossa. Lasten vastausten perusteella näyttää kuitenkin siltä, että lapsia ei jännittänyt ensimmäiseen tapaamiseen tuleminen.

Kuvio 2. Perheen yhteinen aloitustapaaminen lapsen näkökulmasta

Lapset jännittivät vähemmän omaan tapaamiseensa tulemistä kuin koko perheen yhteistä aloitustapaamista. Kuten myös kuviosta 3 ilmenee, aineistoni lapsista kolme neljäsosaa vastasi, että he eivät jännittäneet omaa tapaamistansa lainkaan. Ainoastaan seitsemän prosenttia lapsista

vastasi jännittäneensä tapaamistansa yksin sosiaalityöntekijän kanssa ja vajaa viidennes lapsista kertoi jännittäneensä tapaamista ehkä vähän. Aineistoni ollessa melko pieni (n=29), niitä lapsia, jotka jännittivät omaa tapaamistaan, oli lukumäärällisesti kaksi. Lasten mukaan he tapasivat sosiaalityöntekijän yksin kahdesta viiteen kertaan keskiarvon ollessa kaksi tapaamista ja tapaamiset olivat yleensä koululla, päiväkodissa tai perheverstaalla, joka on tutkimuskunnassa sijaitseva perhetupa.

Kuvio 3. Lasten tuleminen omaan tapaamiseensa

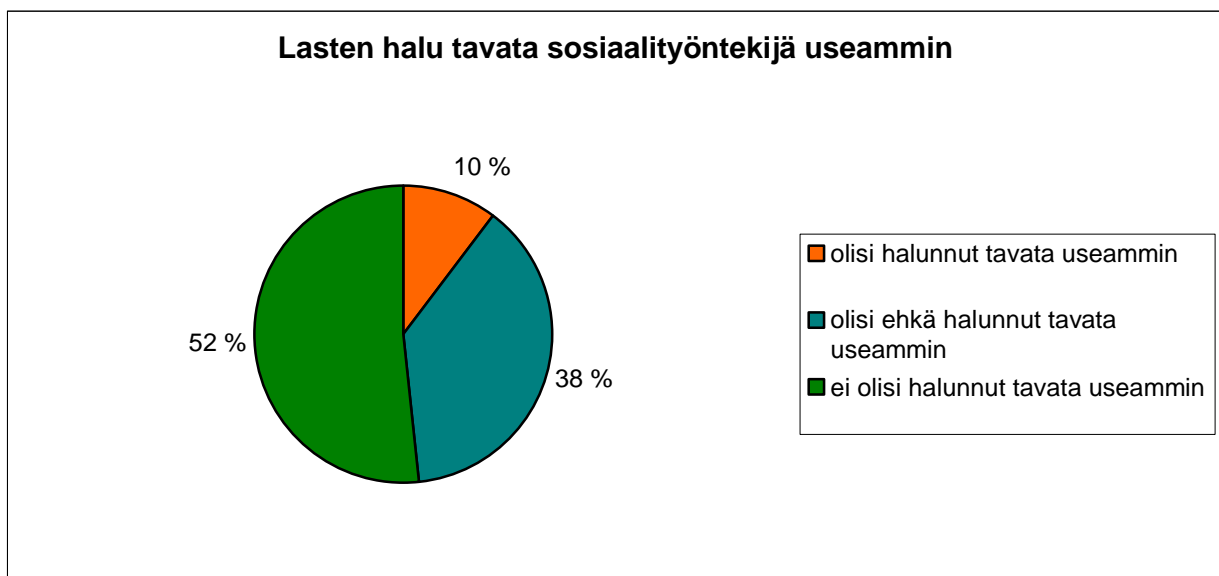
Mahdollisia syitä siihen, miksi lapsia ei pääsääntöisesti jännittänyt tapaaminen sosiaalityöntekijän kanssa ilman vanhempia voi olla että sosiaalityöntekijä on jo ennestään tuttu henkilö tai siksi, että vanhemmat suhtautuvat myönteisesti lasten omiin tapaamisiinsa. Toki syynä voi olla lasten oma reipas suhtautuminen tapaamisiin huolimatta esimerkiksi vanhempien kielteisestä suhtautumisesta. Erilaisista taustalla olevista syistä riippumatta mielestäni on erittäin hyvä asia, että lapset suhtautuivat omiin tapaamisiinsa ilman suurempaa jännitystä, koska silloin lapsi on vapautuneempi ja sosiaalityöntekijän on helpompi luoda kontakti lapseen.

Kysyin lapsilta heidän mielipidettänsä siitä, olisivatko he halunneet tavata sosiaalityöntekijän useammin alku- ja tilannearvion aikana. Lapsista ainoastaan kymmenen prosenttia olisi ehdottomasti halunnut tavata sosiaalityöntekijän useamman kerran kuin mitä he tapasivat arvion aikana. Lapsista hieman yli kolmannes olisi ehkä halunnut tavata sosiaalityöntekijän useammin, kun taas noin puolet lapsista oli sitä mieltä, etteivät he olisi halunneet tavata

sosiaalityöntekijää yhtään sen useammin kuin mitä he arvion aikana tapasivat. Lomakkeessa ei ollut avointa kysymystä liittyen siihen, miksi lapset olisivat tai eivät olisi halunneet tavata sosiaalityöntekijää useammin. Kaksi lasta oli kuitenkin kommentoinut asiaa seuraavasti valitsemansa vastausvaihtoehdon viereen:

* *En todellakaan ois halunnut tavata useammin. oletä hullu? – 14-vuotias poika*

* *Olisin halunnut tavata useammin, koska sosiaalityöntekijät olivat niin kivoja! – 10-vuotias tyttö*

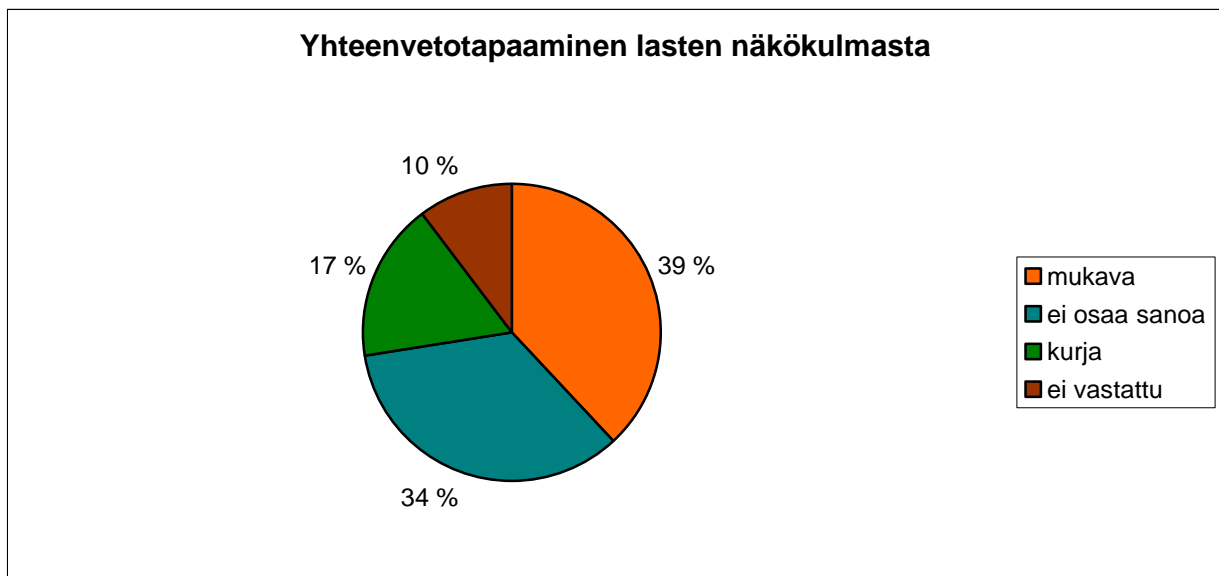

Kuvio 4. Lasten halu tavata sosiaalityöntekijän useammin

Niiden lasten osuus, jotka ehkä olisivat halunneet tavata sosiaalityöntekijän useammin, on melko suuri. Tulkintani mukaan nämä lapset ovat jääneet miettimään syystä tai toisesta, ettei lisätapaamisista olisi ainakaan haittaa. Laskien näihin lapsiin mukaan myös ne lapset, jotka olisivat halunneet tavata sosiaalityöntekijän useammin, ryhmä edustaa lähes puolta aineistoni lapsista. Kaikki ne lapset, jotka olisivat halunneet tai ehkä halunneet tavata sosiaalityöntekijän useammin, kokivat alku- ja tilannearviosta olleen heille jossain määrin apua. Toisaalta kaikki ne lapset, jotka eivät kokeneet alku- ja tilannearviosta olleen apua, eivät olisi halunneet enää tavata sosiaalityöntekijää (kts. myös lasten kokemukset arviosta edempänä). Aineistostani voi siis päätellä, että lapsen kokiessa tullessa autetuksi, hänen motivaationsa sosiaalityöntekijän tapaamiseen lisääntyy. He todennäköisesti uskovat siihen, että siitä voisi olla heille jatkossakin hyötyä.

Sosiaalityöntekijä teki työparinsa kanssa kotikäynnin lasten vastausten perusteella kahteenkymmeneenkahteen (n=29) perheeseen lastensuojelun alku- ja tilanearvion aikana. Palautelomakkeen täyttäneistä lapsista yhdeksän mukaan kotikäynti tuntui mukavalta, viiden mielestä kotikäynnin aikana heillä oli kurja olo ja kahdeksan lasta eivät olleet varmoja tunteistaan ja valitsivat tunteekseen epävarman hymiön. Lasten mukaan kotikäynnin aikana sosiaalityöntekijä pääasiassa kyseli asioista, sekä jutteli vanhempien ja lasten kanssa. Palautteen perusteella voi todeta, että silloin, kun sosiaalityöntekijä on kiinnostunut lapsen asioista (huoneesta, tavaroista, leluista ym.), lapselle jää parempi mieli kotikäynnistä kuin silloin, kun sosiaalityöntekijä keskustelee kahvipöydän ääressä ainoastaan vanhempien kanssa. Kotikäynnistä jäi lapsille huonompi mieli myös silloin, kun jokin mielekäs toiminta (kuten harrastukset ja kavereiden tapaaminen) peruuntui kotikäynnin vuoksi.

Yhteenvetotapaaminen eli viimeinen lastensuojelun alku- ja tilanearvion tapaamisista jakoi lasten mielipiteet, kuten kuvioista 5 käy ilmi. Yli kolmanneksen mukaan yhteenvetotapaaminen oli mukava ja vastaavasti vajaa viidennes oli sitä mieltä, että tapaaminen oli kurja. Noin kolmannes vastanneista lapsista oli sitä mieltä, että yhteenvetotapaaminen ei herättänyt suuria tunteita puoleen eikä toiseen, ja he valitsivat tunteekseen epävarman olon (kuviossa 5 ei osaa sanoa). Lapset, jotka vastasivat yhteenvetotapaamisen olleen kurja tai tylsä, perustelivat mielipidettään mm. sillä, että tapaaminen kesti liian kauan, tai että samoista asioista keskusteltiin uudelleen ja uudelleen. Lapset, joille jäi yhteenvetotapaamisen jälkeen hyvä mieli, perustelivat mielipidettään mm. siten, että oli mukavaa kun koko perhe oli paikalla, tai että sai tietää, mitä vanhemmat ja sisarukset ovat keskustelleet omilla tapaamisillaan.

Kuvio 5. Yhteenvetotapaaminen lasten näkökulmasta

Eräs 15-vuotias tyttö, jonka mielestä yhteenvetotapaaminen oli kurja, eikä arvion tekemisestä ollut hänelle hyötyä, totesi, että ” *kavereista puhuttiin, että ei ole hyvää seuraa ja kukaan ei edes ollut ikinä nähnyt kavereitani*”. Tytön vastauksesta mielestäni välittyy turhautuneisuus siihen, että hänen mielipidettään ei kuultu yhteenvetotapaamisessa ja aikuiset hallitsivat keskustelua. Tytön mukaan työntekijöiden kirjoittama yhteenvetoraportti kuvasi oikein hänen elämäänsä eli omilla tapaamisillaan tyttö tunsu tulleen kuulluksi. Tytön vastauksen perusteella alku- ja tilanearvion viimeinen, perheen yhteinen tapaaminen kuitenkin meni pieleen ja tytön mielestä arviosta ei ollut hänelle apua.

7.2.2 Lasten mielipide tapaamisten sisällöstä ja menetelmistä

Tyypillisiä työmenetelmiä ja apuvälineitä, joita sosiaalityöntekijät ja muut lasten kanssa työskentelevät ammattitahot käyttävät, ovat mm. nallekortit, vahvuuskortit ja pelien pelaaminen lasten kanssa. Näiden erilaisten apuvälineiden on tarkoitus tukea kommunikointia lapsen kanssa. Apuvälineet ja menetelmät lasten tapaamisille suunnitellaan lapsen iän ja tapaamisen tarkoituksen perusteella, joten kaikki lapset eivät ole käyttäneet alku- ja tilanearvion aikana kaikkia kyselylomakkeessa olevia menetelmiä. Seuraavaksi tuon esille lasten näkemyksiä edellä mainituista välineistä ja tapaamisten sisällöstä.

Suurin osa kyselylomakkeen täyttäneistä lapsista piti pelien pelaamisesta yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa. Aineistossani (n=29) suurin osa eli yhteensä kaksikymmentäviisi lasta pelasi jotain peliä, ja heistä kahdeksantoista piti sitä mukavana toimintana. Nallekortit olivat lasten mielestä myös kiinnostavia, ja kahdestakymmenestäseitsemästä lapsesta, jotka olivat nallekortteja käyttäneet, kuusitoista oli sitä mieltä, että se oli kivaa. Lasten mukaan he käyttivät nallekortteja mm. itsensä ja perheenjäsentensä kuvaamiseen sekä tunteidensa ilmaisuun. Kyselylomakkeen täyttäneistä lapsista kaksikymmentäneljä oli käyttänyt myös vahvuuskortteja sosiaalityöntekijän kanssa. Heistä yksitoista piti vahvuuskortteja kivoina, ja yhtä usea lapsi valitsi niiden kohdalla epävarman olon kahden ollessa sitä mieltä, että vahvuuskortit ovat todella tylsiä. Lasten mukaan he olivat mm. valinneet vahvuuskorteista itselleen ja perheenjäsenilleen sopivia vahvuuksia.

Kysyin lapsilta palautelomakkeessa, kuinka he kokivat keskustelun sosiaalityöntekijän kanssa heidän omilla tapaamisillaan. Yksitoista lasta piti keskustelua mukavana, ja yhtä moni oli epävarma olostaan. Kuusi lasta oli puolestaan sitä mieltä, että keskustelu sosiaalityöntekijän kanssa oli kurjaa, ja yksi lomakkeen täyttäneistä lapsista oli jättänyt vastaamatta kysymykseen. Keskustelu sosiaalityöntekijän kanssa jakoi siis lasten mielipiteet, suurimman osan ollessa sitä mieltä, että keskustelu oli jossain määrin tylsää. Toisaalta keskustelun aiheet ovat yleensä vakavia lastensuojelun piirissä, joten ei voi edes olettaa, että lapset keskustelisivat mielellään perheensä ongelmista. Siihen nähden on mielestäni hyvä asia, että ainoastaan kuusi aineistoni lapsista piti keskustelua ehdottoman kurjana, ja muut olivat tulkintani mukaan sitä mieltä, että keskustelu oli ainakin siedettävää.

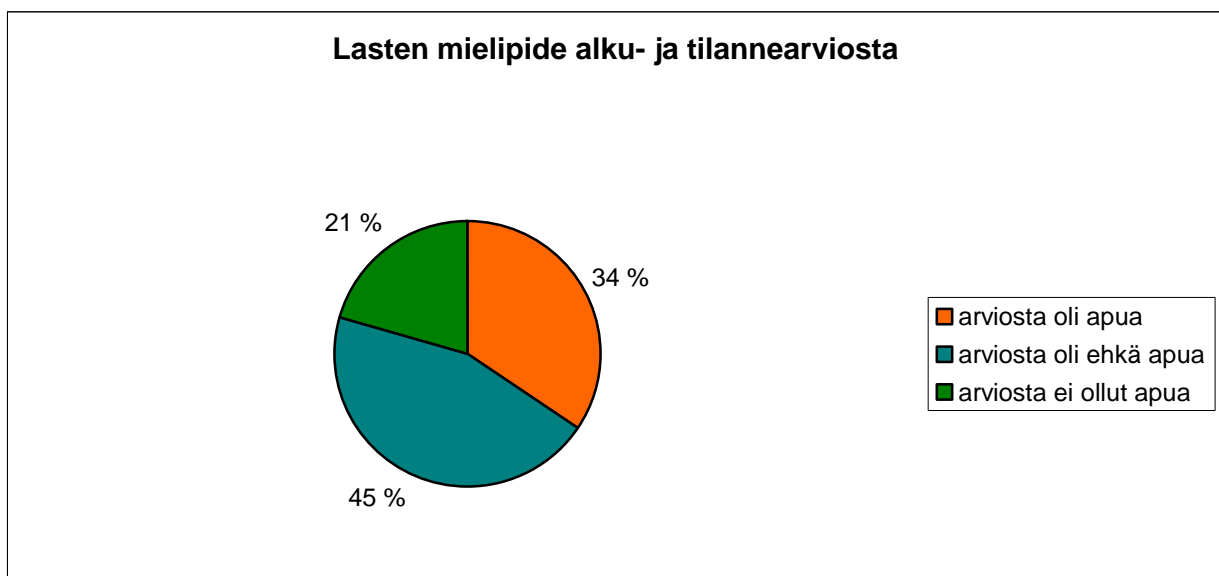
Yleensä lasten omilla tapaamisilla on tarjolla välipalaa lapsille. Aineistossani (n=29) kahdellekymmenelle lapselle oli tarjottu välipala, ja heistä viisitoista piti välipalaa mukavana asiana. Välipalan huomioiminen on mielestäni tärkeää sen tähden, että lapsi tulee usein tapaamiseen suoraan koulusta tai päiväkodista nälkäisenä, eikä ilman välipalaa jaksa keskittyä tapaamiseen. Tärkeää on, että syötävää on tarjolla, jolloin lapsi itse voi valita syökö hän vai ei.

Osa lapsista koki lastensuojelun alku- ja tilannearvion tapaamiset mukavana, osa kurjempana interventiona. Lasten antamassa palautteessa oli tyypillistä, että jokaisen yksittäisen lapsen lähes kaikki vastaukset olivat tapaamisten suhteen samankaltaisia; tapaamiset ja menetelmät olivat joko kivoja, tylsiä tai jotain siltä väliltä. Tulkitsen asian niin, että lapset kokivat alku- ja tilannearvion kokonaisuutena; se meni joko mukavasti tai sitten ei. Mieleeni jäi yhden 10-

vuotiaan pojan antama palaute. Hän valitsi palautelomakkeesta kaikkien omien tapaamistensa ja käytettyjen menetelmien kohdalla kaikista vihaisimman näköisen hymiön, mutta kirjoitti sivun loppuun ”no rehellisesti sanottuna oli ihan kivaa”.

7.3 Lasten tunne autetuksi tulemisesta – oliko tästä kuitenkaan mitään hyötyä?

Palautelomakkeessa lapsilta kysyttiin heidän omaa mielipidettään siitä, oliko lastensuojelun alku- ja tilannearviosta apua. Kuten kuviosta 6 ilmenee, lapsista kolmannes vastasi, että arviosta oli ollut apua, ja vajaa puolet lapsista oli sitä mieltä, että arviosta oli ehkä ollut apua. Hieman yli viidennes lapsista oli sitä mieltä, että arviosta ei ollut lainkaan apua. Yksi lapsista oli valinnut vastaukseen ”ehkä” ja kirjoittanut ympyröidyn vastauksensa viereen ”toivottavasti”. Lasten vastausten perusteella päätelin, etteivät he ehkä täysin tienneet, oliko lastensuojelun alku- ja tilannearviosta apua heille itselleen ja / tai perheelleen, ja todennäköisesti siitä syystä suurin osa lapsista vastasi ”ehkä”. Mitä lastensuojelutyössä ylipäänsä tarkoittaa se, että jostain on apua ja kenen kannalta? Aikuisten, eli vanhempien ja viranomaisten, on myös lähes mahdotonta arvioida alku- ja tilannearvion vaikuttavuutta heti sen päätyttyä.

Kuvio 6. Lasten mielipide alku- ja tilannearviosta

Lasten vastaukset kuvastavat mielestäni lähinnä heidän kokonaismielikuvaansa arviointityöskentelyn merkityksellisyydestä heidän itsensä kannalta ja heidän suhteestaan sosiaalityöntekijään. Aineistoni lapsista noin 80 % koki alku- ja tilannearviosta olleen jossain määrin apua, ja tämä tulos kannustaa sosiaalityöntekijöitä työskentelemään myös jatkossa lasten kanssa.

Toisaalta niiden lasten osuus, joiden mielestä alku- ja tilannearviosta ei ollut hyötyä, oli noin viidennes. Näistä lapsista tuntui, ettei lastensuojelun työskentelystä ollut heille lainkaan apua, eivätkä he uskoneet lastensuojelun jatkossakaan kykenevän heitä auttamaan, koska heidän kantansa lisätapaamisiin oli kielteinen (katso tulos aiempana). Mielestäni huolestuttavinta tässä on se, että lapsi ei usko lastensuojelun kykenevän auttamaan häntä. Lastensuojelun työskentelyn ja tapaamisten ei ole tarkoituskaan olla mukavia (tai ainakin se on usein liikaa vaadittu), mutta tavoitteena on, että lasta kyetään auttamaan siten, että hän tuntisi tulevansa autetuksi eikä kiusatuksi tai häirityksi lastensuojelun taholta. Tällöin työskentelyn osapuolilla olisi yhteinen tavoite ja se puolestaan motivoisi yhteistyöhön. Tarkasteltaessa alku- ja tilannearvion kielteisesti kokeneiden lasten mielipiteitä eri tapaamisista ja menetelmistä, voi todeta heidän suhtautuneen koko prosessiin välinpitämättömästi tai kokeneen sen epämukavana.

Seuraavaksi vertasin omasta mielestään apua saaneiden lasten kokemuksia niiden lasten vastauksiin, jotka olivat itse kuvanneet palautelomakkeessa, miksi heidän perheelleen on tehty lastensuojelun alku- ja tilannearvio. Oletin, että ne lapset, jotka tiesivät, miksi arvio tehtiin, olisivat pitäneet sitä hyödyllisempänä kuin ne lapset, jotka eivät ehkä täysin ymmärtäneet, miksi arvio tehtiin. Aineistostani (n=29) käy ilmi, että seitsemästätoista lapsesta, jotka kertoivat syyn alku- ja tilannearvion tekemiselle, yhteensä neljätoista eli yli 80 % vastasi arviosta olleen apua tai ehkä apua. Vain kolme alku- ja tilannearvion syyn kertoneista lapsista oli sitä mieltä, ettei työskentely auttanut häntä. Puolestaan kahdestatoista lapsesta, jotka eivät kuvanneet palautelomakkeessa syytä alku- ja tilannearvion tekemiseen, seitsemän vastasi arviosta olleen ehkä apua, kolmen mielestä siitä oli ehdottomasti apua ja kaksi lasta ajatteli, ettei arviosta ollut lainkaan apua. Aineistoni lasten vastauksista voitaneen päätellä, että alku- ja tilannearvion tekemisen syyn tietäminen ainakin lisää todennäköisyyttä siihen, että lapsen mielestä siitä on hyötyä.

Tiedustelin lapsilta myös heidän mielipidettään yhteenvetoraportin oikeudellisuudesta. Yhteenvetoraportin on tarkoitus olla lapsen näkökulmasta kirjoitettu, ja siitä syystä halusin

kysyä lapsilta, oliko asiat ymmärretty ja kirjoitettu heidän elämänsä osalta oikein. Lapsista peräti seitsemäntoista vastasi, että yhteenvetoraportti kuvasi heidän elämäänsä oikein ja seitsemän lasta vastasi, että raportti kuvasi heidän elämäänsä lähes aivan oikein. Viiden mielestä raportti ei kuvannut heidän elämäänsä oikein. Lapset perustelivat mielipidettään mm. seuraavasti:

* *Oikeita asioita nostettu esille. Ei moitittavaa!* – tyttö 10v.

* *Ihan hyvä. Piti paikkansa.* – poika 14v.

* *Tylsä. En muistanut enää asioita joita oli kirjoitettu.* – poika 8v.

Yhteenvetoraportti kuvasi siis suurimman osan mielestä oikein lasten elämää, eli työntekijät onnistuivat tavoittamaan lapsen näkemyksen asioista ja kirjoittamaan sen paperille. Vain erittäin pieni osa lapsista ajatteli, että yhteenveto ei ollut oikein kirjoitettu. Se, että raportti kuvasi lapsen mielestä hänen elämäänsä todenmukaisesti, ei kuitenkaan automaattisesti johtanut siihen, että lapsi kokisi tulleeensa autetuksi. Se, kuinka yhteenvetotapaaminen sujuu, näyttäisi puolestaan vaikuttavan siihen, kuinka lapsi lastensuojelun alku- ja tilannearvion kokonaisuudessaan kokee. Suurin osa lapsista, joiden mielestä yhteenvetotapaaminen sujui hyvin tai vähintään kelvollisesti, ajatteli myös, että arviointityöskentelystä oli kokonaisuudessaan apua.

7.4 Marian ja Santerin näkemykset lastensuojelun alku- ja tilannearviosta

Maria ja Santeri¹ ovat kaksi lasta, joille on tehty lastensuojelun alku- ja tilannearvio tutkimuskunnassa palautteen keräämisen aikana. Haluan nostaa esiin näiden lasten ajatukset esimerkkeinä lasten kokonaisvaltaisista kokemuksista alku- ja tilannearviosta.

Maria

Maria on 10-vuotias tyttö. Hän kertoi, että alku- ja tilannearvio tehtiin, koska häntä pelotti olla yötä kotona ilman äitiä. Maria ei ollut koskaan aikaisemmin jutellut sosiaalityöntekijän kanssa ja häntä vähän jännitti tulla ensimmäiseen tapaamiseen äidin kanssa. Mariaa ei kuitenkaan jännittänyt tulla tapaamaan yksin sosiaalityöntekijää, ja hän muisteli, että oli tavannut

¹ Tekstissä esiintyvät nimet muutettu.

sosiaalityöntekijän ilman vanhempaa 3-5 kertaa. Maria ajatteli, että tapaamisia oli riittävästi, eikä hän olisi halunnut tavata sosiaalityöntekijää enää useammin.

Marian omilla tapaamisilla hän muisti käyttäneensä nalle- ja vahvuuskortteja yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa, ja niiden käytöstä Marialle jäi hieman epävarma olo. Pelien pelaaminen oli Marian mielestä mukavaa, samoin välipalan syöminen. Asioista jutteleminen jäi mietityttämään Mariaa ja hän valitsikin epävarman näköisen hymiön kuvaamaan omaa mielialaansa keskustellessaan sosiaalityöntekijän kanssa. Sosiaalityöntekijä tuli myös käymään Marian kotona. Marian mukaan sosiaalityöntekijä jutteli ja katsoi Marian itse tekemiä käsitöitä, joka oli Marian mielestä mukavaa. Marialla oli hyvä mieli kotikäynnin aikana.

Yhteenvetotapaamisessa oli mukana työntekijät, äiti ja Maria. Marian mielestä asioista ei ollut mukavaa jutella yhteenvetotapaamisessa. Työntekijöiden kirjoittama yhteenvetoraportti oli Marian mukaan ihan ok, ja se kuvasi hänen elämänsä lähes kokonaan oikein. Lastensuojelun alku- ja tilanearviosta ei ollut kuitenkaan Marian mielestä apua ja hän pohti, voiko asiat muuttua arvioinnin jälkeen kotona.

Santeri

Santeri on 14-vuotias poika. Lastensuojelun alku- ja tilanearvio tehtiin, koska Santerin äiti juo alkoholia ja isä on joskus väkivaltainen. Santeri oli aikaisemmin jutellut sosiaalityöntekijän kanssa silloin, kun vanhemmat erosivat. Santeria vähän jännitti tulla ensimmäiseen tapaamiseen, jossa oli Santerin lisäksi veljet, äiti ja isä sekä työntekijät. Santeria ei jännittänyt tulla omiin tapaamisiinsa, ja hän tapasi sosiaalityöntekijän yksin ilman vanhempia kolme kertaa. Santeri ei olisi halunnut tavata sosiaalityöntekijää useammin.

Santerin mukaan kurjaa hänen omissa tapaamisissaan oli se, että häneltä kyseltiin paljon kaikkea ja sosiaalityöntekijän kanssa juttelemista kuvaavaksi hymiöksi hän valitsikin epävarman olon. Pelien pelaaminen oli hänen mielestään kivaa, samoin kuin välipala. Santeri oli tehnyt nallekorkeilla verkostokartan omista läheisistään ja se oli hänen mielestään hieman tylsää, samoin kuin omien vahvuuksien etsiminen vahvuuskorttien avulla.

Sosiaalityöntekijä teki kotikäynnin Santerin kotiin ja kotikäynnin aikana Santeri katsoi televisiota. Sosiaalityöntekijä kyseli Santerilta ja muilta perheenjäseniltä kuulumisia. Santerilla oli kotikäynnin aikana tylsistynyt olo, koska sosiaalityöntekijä kyseli niin paljon.

Santeri ei ollut läsnä alku- ja tilannearvion yhteenvetotapaamisessa. Yhteenvetoraportti oli Santerin mukaan ihan hyvä, ja se kuvasi oikein hänen elämäänsä. Lastensuojelun alku- ja tilannearvion tekemisestä oli Santerin mielestä apua, vaikka hänellä olikin aina välillä tylsää tapaamisissa.

7.5 Asioita, jotka tekevät alku- ja tilannearviosta lasten kannalta mielekkään

Lasten antaman palautteen perusteella näyttää siltä, että jokainen heistä löysi ainakin jotain hyvää alku- ja tilannearvioprosessista. Toisaalta jokainen löysi sieltä myös jotain huonoa. Tämä ei yllättänyt minua – noin kolmen kuukauden työskentelyyn, johon sisältyy ainakin noin viisi tapaamista, joissa lapsi on mukana, mahtuu paljon tunteita ja tekemistä. Tutkimuksen arviointiin liittyen siitä voi myös todeta, että lapsen ei voi edes olettaa muistavan kaikkea alku- ja tilannearvioon liittyviä asioita hänen täyttäessään palautelomaketta työskentelyn päätyttyä. Lapset vastasivat palautelomakkeen kysymyksiin kuitenkin paremmin, mitä uskalsin odottaa. Poimin lasten palautteen pohjalta joitakin asioita, jotka heidän mielestään olivat mielekkäitä. Haluan nostaa ne tässä vielä uudelleen esille, koska jos tavoitteenamme on kehittää lastensuojelutyötä lasten toivomuksista käsin, lasten pienet ja joskus turhiltakin tuntuvat toiveet on syytä ottaa huomioon.

Kaikki lapset olivat lähes yksimielisiä sen suhteen, että pelien pelaaminen oli kivaa yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa. Lapset olivat pelanneet sosiaalityöntekijän kanssa mm. valovoimapeliä, muistipeliä ja sählyä. Välipala oli myös lapsille mieluinen asia. Yksi palautelomakkeen täyttäneistä lapsista kirjoitti lomakkeeseen vihaisen näköisen hymiön viereen, että ”*en saanut välipalaa. Epäreilua*”. Erilaiset kortit, joita sosiaalityöntekijät olivat käyttäneet lasten kanssa, jakoivat mielipiteet, mutta silti suurin osa oli sitä mieltä, että ne olivat ainakin jossain määrin mukavia.

Nämä asiat, joita lapset järjestelmällisesti muistelivat alku- ja tilannearvion mukavina asioina, ovat juuri niitä asioita, joita sosiaalityöntekijät pitävät useasti turhina ja aikaa vievinä.

Kuitenkin lapsen kannalta katsottuna ne ovat äärimmäisen tärkeitä asioita. Lasten antaman palautteen perusteella sosiaalityöntekijän kiinnostus lapsen asioita kohtaan lisää lapsen positiivista käsitystä työskentelystä. Lapsen asioilla tarkoitan tässä kohdin kaikkia lapsen kertomia asioita, enkä ainoastaan lastensuojelun asiakkuuden taustalla olevia asioita. Viimeisenä, muttei vähäisimpänä huomiona haluan lasten näkemysten perusteella painottaa sitä, että lapsen oma tunne kuulluksi ja ymmärretyksi tulemisesta motivoi häntä työskentelemään sosiaalityöntekijän kanssa.

8 VANHEMPIEN NÄKEMYKSET LASTENSUOJELUN ALKU- JA TILANNEARVIOSTA

Tiedustelin vanhemmilta heidän omia näkemyksiään lastensuojelun alku- ja tilannearviosta, sekä heidän näkemyksiään siitä, kuinka heidän lapsensa ovat arviointityöskentelyn kokeneet. Palautelomakkeen täyttäneistä kymmenestä vanhemmasta yhdeksän oli äitejä ja yksi isä. Kahdella vanhemmalla oli useampi kuin yksi lapsi, joille tehtiin lastensuojelun alku- ja tilannearvio.

8.1 Lasten omat tapaamiset vanhempien näkökulmasta

Vanhemmat suhtautuivat lapsen omiin tapaamisiin sosiaalityöntekijän kanssa pääosin positiivisesti. Puolet vanhemmista (n=10) piti lapsen omia tapaamisia hyvinä ja kaksi näistä vanhemmista piti lapsen omia tapaamisia ehdottoman tärkeinä lapselle. Lasten tapaamisiin positiivisesti suhtautuneet vanhemmat totesivat mm. seuraavaa:

** Erittäin hyvä asia, että lasta tutkitaan ja että hänen omaa mielipidettensä kuullaan. Hyvä, että lapsi saa keskustella rauhassa sosiaalityöntekijän kanssa. – 10-vuotiaan tytön äiti*

** Lapset pitivät tapaamisista ja olivat vapautuneita sosiaalityöntekijöiden kanssa. Keskustelu oli asiallista ja lapsille varmasti hyödyllistä. – 10-vuotiaan tytön ja 8-vuotiaan pojan äiti*

** Kaikki meni hyvin, ei ollut jännitystä eikä tyttö ainakaan kertonut, että olisi ollut mitään negatiivista. – 13-vuotiaan tytön äiti*

Kaksi vanhemmista suhtautui hieman epäilevästi lasten omien tapaamisten tarpeellisuuteen todeten, että *ehkä ne ovat lapselle hyväksi*. Kolme vanhemmista ei osannut tai halunnut ottaa kantaa lapsen omiin tapaamisiin. Vanhempien asenne lapsen omiin tapaamisiin ei ollut palautteen perusteella lainkaan negatiivinen. Tosin nämä kolme vanhempaa, jotka eivät vastanneet kyseiseen kysymykseen, jossa tiedusteltiin vanhempien kantaa lapsen omiin tapaamisiin, ovat voineet jättää vastaamatta sen tähden, etteivät halunneet tuoda julki kielteistä kantaansa.

Tiedustelin vanhempien tunnetta siitä, mitä he uskoivat lapsensa ajatelleen omista tapaamisistaan. Kolme vanhemmista uskoi lapsensa kokeneen tapaamiset ärsyttävinä ja

hämmentävinä, yhden vanhemman todetessa, että *lapseni mielti, mitä hän on oikein tehnyt ja joutuuko hän jonnekin hoitoon*. Kaksi vanhemmista ajatteli lapsensa aluksi olleen ärsyyntynyt omista tapaamisistaan, mutta sen jälkeen kun lapsi tutustui työntekijöihin, tapaamiset menivät hyvin ja niistä oli vanhempien mielestä lapselle hyötyä. Kolme vanhemmista ajatteli lapsensa suhtautuneen omiin tapaamisiinsa hyvin alusta loppuun asti, koska vanhemmat eivät vastaustensa mukaan havainneet lapsissansa minkäänlaista jännitystä ja he menivät mielellään tapaamisiin. Yksi vanhemmista ei osannut ottaa kantaa siihen, mitä hänen lapsensa on ajattelut omista tapaamisistaan ja yksi vanhempi jätti vastaamatta kysymykseen.

Lähes kaikki vanhemmat olivat sitä mieltä, etteivät he huomanneet lapsissaan mitään erityistä lasten omien tapaamisten jälkeen ja lapset käyttäytyivät normaalisti. Kaksi vanhemmista totesi, että heidän lapsensa vaikutti tapaamisten jälkeen mielteliältä ja sulkeutuneelta. Suurin osa lapsista ei kuitenkaan vanhempien arvion mukaan hämmentynyt tai pelästynyt omien tapaamistensa sisällöstä ainakaan siten, että vanhemmat olisivat huomanneet eroa lapsen käytöksessä tapaamisten jälkeen.

Vanhempien näkemysten mukaan lapset suhtautuivat melko neutraalisti perheen yhteisiin aloitus- ja yhteenvetotapaamisiin. Suurin osa lapsista ei vanhempien mukaan jännittänyt aloitustapaamista ja hieman yli puolet vanhemmista ajatteli, että yhteenvetotapaaminen sujui lapsen kannalta hyvin, eikä aiheuttanut heissä jännitystä tai pelkoa. Yksi palautelomakkeen täyttäneistä vanhemmista ajatteli, että yhteenvetotapaaminen aiheutti jännitystä hänen lapsessaan ja toinen vanhempi kertoi viimeisen tapaamisen hämmentäneen hänen lastaan. Pääsääntöisesti perheen yhteiset tapaamiset sujuivat kuitenkin vanhempien näkemysten mukaan hyvin.

8.2 Avun saaminen ja kuulluksi tuleminen vanhempien mielestä

Vanhemmat olivat palautelomakkeen perusteella sitä mieltä, että he itse ja heidän lapsensa tulivat kuulluksi lastensuojelun alku- ja tilanearvion aikana. Kahdeksan vanhemman (n=10) mielestä he tulivat itse kuulluksi arvion aikana, kaksi puolestaan oli sitä mieltä, ettei heitä kuultu riittävästi. Pääosin vanhemmat olivat kuitenkin siis sitä mieltä, että heidän mielipidettensä kuunneltiin ja että he saivat tuoda näkemyksiään riittävästi esiin. Suurin osa vanhemmista oli myös sitä mieltä, että heidän lapsensa tuli kuulluksi lastensuojelun alku- ja

tilannearviossa. Kahdeksan vanhemman mielestä heidän lastaan kuultiin arvion aikana ja kaksi vanhempaa oli puolestaan sitä mieltä, että heidän lapsiaan ei kuultu työskentelyssä. Samat vanhemmat, jotka kokivat, etteivät tulleet itse kuulluiksi, ajattelivat, etteivät myöskään heidän lapsensa tulleet kuulluiksi.

Kysyin vanhemmilta, kuten myös lapsilta, oliko lastensuojelun alku- ja tilannearviosta heidän perheelleen apua. Vanhemmista kahdeksan vastasi, että alku- ja tilannearviosta oli heidän perheelleen apua. Kaksi vanhemmista suhtautui epävarmasti siihen, onko arviosta ollut apua vai ei. Toinen epävarmoista vanhemmista vastasi, että arviosta on *ehkä* ollut apua heidän perheelleen ja toinen totesi arviosta olleen toisaalta apua mutta toisaalta ei. Mielestäni on tärkeää huomata, että kukaan vanhemmista ei suoranaisesti vastannut, että lastensuojelun alku- ja tilannearviosta ei olisi ollut lainkaan apua heidän perheelleen.

Puolet vanhemmista (n=10) oli sitä mieltä, että lastensuojelun alku- ja tilannearvio oli kokonaisuudessaan lapsen kannalta hyvä asia. Yksi vanhemmista ei osannut ottaa kantaa kysymykseen koko arvioprosessin vaikutuksesta lapseen ja neljän vanhemman vastaukset jakaantuivat seuraavasti: kaksi vanhemmista ajatteli, että prosessi oli lapsen kannalta ristiriitainen, yksi lapsi ei vanhempansa mukaan osoittanut minkäänlaista kiinnostusta työskentelyyn, ja yhden vanhemman mukaan lapsi oli miettiä koko prosessin ajan.

Vanhemmista seitsemän koki arvioprosessin itse hyvänä asiana ja yksi koki sen täysin turhana. Kaksi vanhemmista puolestaan kertoi jännittäneensä alku- ja tilannearvion aloitusta, mutta kun työskentely lähti käyntiin, niin jännitys kaikkosi ja heidän asenteensa arvion suhteen parani. Huomion arvoista on, että vanhempi, jonka mielestä koko alku- ja tilannearvio oli täysin turha, vastasi kuitenkin, että arvion tekemisestä oli apua heidän perheelleen.

Suurin osa vanhemmista siis tunsi, että lastensuojelun alku- ja tilannearvio on ainakin jossain määrin auttanut heidän perhettänsä. Lapset ovat vanhempien mukaan kokeneet arvioprosessin pääosin neutraalisti, sen herättämättä lapsissa suuria pelon tai hämmennyksen tunteita. Lapset ovat tulleet vanhempien mielestä kuulluiksi arvion aikana, ja heidän mielipiteistään ollaan oltu kiinnostuneita. Vanhemmat eivät vastaustensa perusteella osoittaneet kielteisiä tunteita lapsen osallisuuteen lastensuojelun alku- ja tilannearvion aikana, vaan näkivät sen pääasiassa hyvänä asiana.

8.3 Kolmen vanhemman näkemykset alku- ja tilannearvioprosessista

Haluan nostaa esille kolmen vanhemman kokonaisvaltaiset näkemykset lastensuojelun alku- ja tilannearvioprosessista. Heidän kaikkien lähtökohta työskentelyyn on erilainen ja heidän kokemuksensa poikkeavat toisistaan huomattavasti. Haluan tuoda näiden kolmen vanhemman mielipiteet esille esimerkkeinä vanhempien ajatuksista alku- ja tilannearvion alkamisesta aina sen päättymiseen asti.

Leena

Leena on 11-vuotiaan tytön äiti. Leena kertoi palautelomakkeessa, että heidän perheelleen tehtiin lastensuojelun alku- ja tilannearvio, koska lapsen isää epäillään tyttären seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja nyt pohdinnassa on valvottujen tapaamisten järjestäminen isän ja tytön välille. Isä vastustaa valvottuja tapaamisia. Leenan mukaan lapsi on kertonut opettajalle, ettei hän halua tavata isäänsä isän omassa kodissa. Leena kertoo, että myös ennen alku- ja tilannearviota heidän perheensä on ollut lastensuojelun asiakkaana.

Leenan mukaan häntä itseään ei eikä myöskään hänen tyttärtään jännittänyt alku- ja tilannearvion ensimmäinen tapaaminen, jossa paikalla oli kaksi sosiaalityöntekijää heidän lisäksi. Aloitustapaaminen järjestettiin perheen kotona Leenan omasta toivomuksesta. Kotikäynti oli Leenan mielestä hyvä asia, koska silloin sosiaalityöntekijät näkevät lapsen kasvuympäristön ja huomaavat, jos lapsen käytös muuttuu virallisissa tilanteissa esimerkiksi toimistossa verrattuna siihen, miten lapsi käyttäytyy kotona.

Lapsen omista tapaamisista Leena oli sitä mieltä, että ne ovat erittäin hyviä lapsen kannalta, koska hänen lapsensa sai mahdollisuuden jutella rauhassa sosiaalityöntekijän kanssa ilman vanhemman läsnäoloa. Leenan mukaan hänen tyttärensä tunsivat itsensä arvokkaaksi omien tapaamistensa vuoksi ja ajatteli, että häntä kuunnellaan ja että hänen toiveitaan otetaan huomioon. Leena ajatteli myös, että hänen tyttärensä koki saavansa turvaa sosiaalityöntekijöiltä. Omien tapaamistensa jälkeen lapsi vaikutti Leenan mielestä hyväntuuliselta, rauhalliselta ja helpottuneelta.

Omista tapaamisistaan Leena oli sitä mieltä, että kokonaistilanteen kartoittamiseksi on tärkeää, että kaikkia perheenjäseniä haastatellaan. Leenan mielestä on asioita, joista pitää puhua ilman

lapsen läsnäoloa. Sosiaalityöntekijä oli käyttänyt vanhempien tapaamisilla samoja kortteja, kuin mitä lasten tapaamisilla käytetään, ja Leenan mielestä välineet auttoivat tilanteen kartoittamisessa. Leenan mielestä kortit ovat erityisesti lapsille mieluisia ja auttavat keskustelun lisäksi tilanteen arvioinnissa.

Leenan mukaan yhteenvetoreportissa asiat olivat selkeänä kokonaisuutena. Hänen mielestään oli hyvä, että siinä ilmaistaan jatkosuunnitelma, koska se lisää lapsen turvallisuutta ja auttaa asian etenemistä. Yhteenvetotapaaminen, jossa oli läsnä lapsi ja hänen vanhempansa, meni Leenan mielestä hyvin, siellä käytiin läpi tapaamisten sisältö ja sosiaalityöntekijöiden päätelmät perheen tilanteesta. Leena ajatteli, että hänen tyttärensä kannalta yhteenvetotapaaminen meni myös hyvin, koska hänestä oli turvallista ja positiivista saada palautetta itsestään ja häntä koskevasta asiasta.

Leenan mielestä hänen lapsensa ja hän itse tuli kuulluksi alku- ja tilanearviossa. Leenan mielestä työskentely oli kokonaisuudessaan asiantuntevaa ja hän ajatteli, että lapsen etu otettiin hyvin huomioon. Lapsensa kannalta Leena ajatteli, että hänen tyttärensä koki työskentelyn turvallisena ja se helpotti hänen omaa taakkaansa, koska viranomaiset tekevät päätöksen valvotuista tapaamisista eikä lapsen tarvitse sitä itse päättää. Leenan mielestä alku- ja tilanearviosta oli heidän perheelleen apua.

Taisto

Taisto on 13-vuotiaan pojan isä. Hänen mukaansa lastensuojelun alku- ja tilanearvio tehtiin perättömän ilmiannon seurauksena. Heidän perheensä ei ollut aikaisemmin ollut lastensuojelun asiakkaana. Taistoa eikä hänen poikaansa jännittänyt tulla ensimmäiseen tapaamiseen, jossa oli läsnä heidän lisäksi sosiaalityöntekijä ja koulukuraattori.

Taisto oli sitä mieltä, että hänen poikansa oli hämmentynyt omista tapaamisistaan työntekijöiden kanssa, ja hän vaikutti mielteliäältä niiden jälkeen. Omista tapaamisistaan Taisto oli sitä mieltä, että siellä sai ainakin puhua suunsa puhtaaksi. Työntekijät olivat käyttäneet Taiston tapaamisilla samoja kortteja, kuin mitä lasten tapaamisilla käytetään, ja Taiston mielestä ne olivat suuntaa-antavia ja auttoivat keskustelua. Työntekijät tekivät kotikäynnin Taiston ja hänen poikansa luo, johon Taisto suhtautui kielteisesti sanoen, että se edustaa sosiaalityöntekijöiden kyttäyspolitiikkaa.

Yhteenvetotapaamisessa oli Taiston mukaan läsnä koulukuraattori ja sosiaalityöntekijä sekä hän ja hänen poikansa. Yhteenvetotapaaminen ja -raportti olivat Taiston mielestä ristiriitaisia, ja hän oli sitä mieltä, että aikuisena hän osaa hoitaa omat ja lapsensa asiat ilman ulkopuolisten puuttumista heidän asioihinsa. Taisto uskoi, että yhteenvetotapaaminen ja -raportti olivat hänen poikansa mielestä hämmentäviä, mutta kuitenkin melko selviä.

Taiston mielestä hän ei tullut kuulluksi alku- ja tilannearvion aikana, eikä myöskään hänen poikansa tullut kuulluksi. Taisto koki työskentelyn kokonaisuudessaan turhaksi puuttumiseksi ja uskoi poikansa jääneen mieteliääksi työskentelyn jälkeen. Taisto oli kuitenkin kielteisestä kannastaan huolimatta sitä mieltä, että lastensuojelun alku- ja tilannearviosta oli heidän perheelleen apua.

Hannele

Hannele on 10-vuotiaan tytön äiti. Hannelen mukaan lastensuojelun alku- ja tilannearvio tehtiin, koska hänen lapsensa oli koulussa kertonut, ettei tiedä, kuka häntä hoitaa kun äiti on iltavuorossa töissä. Heidän perheensä ei ole ollut aikaisemmin lastensuojelun asiakkaana.

Hannelea itseään jännitti tulla aloitustapaamiseen, jossa oli läsnä Hannelen ja hänen kahden tyttärensä lisäksi kaksi sosiaalityöntekijää. Hannelen mielestä hänen tyttärtään ei jännittänyt tulla aloitustapaamiseen.

Hannele oli sitä mieltä, että lapsen omat tapaamiset ovat ehkä hänen tyttärelleen hyväksi. Hannelen oli vaikeaa arvioida, kuinka hänen tyttärensä suhtautui omiin tapaamisiinsa, mutta ainakin tytär kävi jokaisessa tapaamisessa eikä vastustanut niitä. Hannelen mukaan tytär vaikutti tapaamisten jälkeen sulkeutuneelta, eivätkä he puhuneet tapaamisista mitään. Hannele ajatteli, että hänen tyttärensä käytös muuttui uhmakkaammaksi tapaamisten jälkeen.

Hannele ei halunnut palautelomakkeessa kommentoida hänen omia tapaamisiaan sosiaalityöntekijöiden kanssa. Sosiaalityöntekijät tekivät kotikäynnin, joka oli Hannelen mielestä hyväksyttävää.

Yhteenvetotapaaminen meni Hannelen mielestä hyvin. Siellä oli läsnä hänen nuorin tyttärensä, Hannele ja kaksi sosiaalityöntekijää. Hannele kertoi vielä sulattelevansa yhteenvetoraportin sisältöä ja kertoi aluksi kokeneensa alku- ja tilannearviotyöskentelyn ahdistavana, mutta kertoi nyt jo tottuneensa lastensuojelun työskentelyyn. Hannele uskoi tyttärensä pitäneen työskentelyä tyydyttävänä. Hannelen mielestä lastensuojelun alku- ja tilannearviosta oli heidän perheelleen apua.

8.4 Vanhemmat omien kokemustensa asiantuntijoina

Aineistossani vanhemmat suhtautuivat lastensuojelun alku- ja tilannearvioon pääosin positiivisesti. Nekin vanhemmat, joiden mielestä työskentely syystä tai toisesta oli turhaa, vaikuttivat olleen yhteistyökykyisiä sosiaalityöntekijöiden kanssa ja kokivat alku- ja tilannearviosta olleen heidän perheelleen apua. Myös lasten osallisuuteen aineistoni vanhemmat suhtautuivat lähes täysin myönteisesti. Itse asiassa aineistoni vanhemmat suhtautuivat lastensuojelun työskentelyyn mielestäni miltei liian myönteisesti. Vanhempien palautelomakkeiden pieneksi jäänyt palautusprosentti viittaa siihen, että ainakin osa niistä vanhemmista, jotka suhtautuvat negatiivisesti lastensuojeluun, ovat jättäneet lomakkeen palauttamatta.

Tarkasteltaessa vanhempien antamaa palautetta kokonaisuudessaan kuten kolmen esimerkkivanhemman kohdalla olen tehnyt, käy ilmi, että silloin kun vanhempi itse toivoo saavansa apua perheelleen (kuten Leena), suhtautuminen lastensuojeluun on huomattavasti parempi kuin sellaisten vanhempien kohdalla, kun alku- ja tilannearvion aloittaminen on tullut yllätyksenä vanhemmille (kuten Taisto ja Hannele). Tätä tulosta ei voi pitää yllätyksellisenä. Suurin osa aineistoni vanhemmista muutti aluksi kielteistä kantaansa myönteisempään suuntaan työskentelyn aikana, kuten yllä olevassa esimerkissäni Hannele.

Vanhempien palautteen tärkein anti oli mielestäni tutkimuskysymykseni suuntaisesti se, kuinka he suhtautuvat lasten omiin tapaamisiin ja osallisuuteen työskentelyssä. Kysyin lomakkeessa jonkin verran vanhempien omia kokemuksia heidän omista tapaamisista, joita en tuonut tässä esiin muutoin kuin kolmen vanhemman kokonaisnäkemyksissä. En pitänyt niiden käsittelyä laajemmin tärkeänä oman tutkimuskysymykseni kannalta. En myöskään anna liikaa painoarvoa vanhempien tulkinnalle siitä, mitä he uskoivat lapsensa ajatelleen alku- ja tilannearviosta.

Kysyin vanhemmilta heidän tulkintaansa lapsiensa ajatuksista vahvistaakseni vanhempien omaa mielipidettä ylipäänsä lasten osallisuuteen lastensuojelutyössä. Mielestäni vanhempien vastauksista kokonaisuutena voi päätellä heidän suhtautumisensa lasten osallisuuteen. Vanhemmille osoitettujen lasten ajatuksiin ja kokemuksiin liittyvien kysymysten tarkoituksena ei siis ollut antaa vanhemmille lasten kokemusten tulkin -roolia, vaan yksinkertaisesti halusin selvittää kyseisten kysymysten kautta syvemmin vanhempien omaa suhtautumista lasten osallisuuteen.

9 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Olen kuvannut edellä aineistostani nousseita näkemyksiä sekä lasten että heidän vanhempiensa osalta. Tässä luvussa tarkoitukseni on pohtia tutkimustuloksiani lasten osallisuuden näkökulmasta ja nostaa esiin tutkimuksen onnistumiseen liittyviä seikkoja.

9.1 Lapsi tietoiseksi työskentelyn tarkoituksesta

Lapsen osallisuuden tosiasiallinen toteutuminen edellyttää, että lapsi tietää, mikä on syy lastensuojelun alku- ja tilannearvion tekemiseen ja mihin työskentelyllä pyritään. Kyselylomaketta laatiessani en asettanut näille asioille juurikaan painoarvoa, koska pidin niitä itsekin liian itsestään selvinä asioina. Halusin kuitenkin taustatietona kysyä lapsilta, miksi heille on tehty lastensuojelun alku- ja tilannearvio. Ajattelin, että totta kai lapset tietävät, miksi se tehdään ja että sillä pyritään selvittämään lapsen ja hänen perheensä tilannetta ja sitä kautta auttamaan heitä. Mutta käydessäni läpi lasten täyttämää palautelomakkeita, totesin, ettei se olekaan aivan itsestään selvää. Vajaa puolet lapsista ei osannut tai halunnut kertoa syytä siihen, miksi heidän perheelleen tehtiin lastensuojelun alku- ja tilannearvio. Aineistoni lapsista vain 59 % tiesi, miksi heidän perheensä on lastensuojelun asiakkaana, koska he osasivat kuvata alku- ja tilannearvion syytä palautelomakkeessa. Näille lapsille oli siis selvää, miksi lastensuojelu puuttuu heidän perheidensä elämään.

Se, että lastensuojelu pyrkii auttamaan lapsia ja heidän perheitään selvittämällä perheen elämäntilannetta, oli näkemykseni mukaan selvää kaikille lapsille, koska kaikki lapset vastasivat kysymykseen, oliko arviosta apua. Kysymykseen vastaamisen edellytyksenä on, että ymmärtää arviotyöskentelyn tavoitteena olevan lapsen ja perheen auttamisen. Pidän erittäin tärkeänä asiana lasten itsensä kannalta, että he ovat joutuneet kysymykseen vastatessaan pohtimaan arviota heidän oman elämäntilanteensa ja tunteidensa kannalta. Lasten joutuessa miettimään itsenäisesti tapahtuneita asioita, tässä tapauksessa alku- ja tilannearviota, heillä on mahdollisuus oivaltaa jotain, mitä he eivät ehkä aikaisemmin ole oivaltaneet. Tähän ajatukseen perustuu minusta myös lasten kanssa työskentely; sen tarkoituksena on auttaa lasta työstämään ja nimeämään tapahtuneita asioita sekä tunnistamaan omia tunteita.

Lähes kaikki niistä lapsista, jotka kuvasivat palautelomakkeessa lastensuojelun asiakkuutensa syitä, pitivät arviointityöskentelyä jossain määrin hyödyllisenä. Puolestaan ne lapset, jotka eivät osanneet tai halunneet kuvata alku- ja tilanearvioon johtaneita syitä palautelomakkeessa, olivat epävarmempia sen suhteen, oliko työskentelystä heille apua vai ei. Siitä syystä sosiaalityöntekijöiden ja muiden lastensuojelun työntekijöiden, jotka tekevät lastensuojelulain mukaista lastensuojelutarpeen selvitystä, on syytä kiinnittää huomiota siihen, että lapsen kanssa käydään läpi, miksi selvitys (tässä tutkielmassa alku- ja tilanearvio) tehdään ja mikä sen tarkoituksena on. Silloin lapsi ymmärtää, miksi hän ja hänen perheensä on lastensuojelun asiakkaana ja mitä työskentelyllä tavoitellaan. Uskon lapsen sitoutuvan työskentelyprosessiin paremmin, kun hän tietää, mistä se johtuu. Lapsi hyötyy myös työskentelystä enemmän, kun hän tietää miksi arvio tehdään. Asian ymmärtää hyvin, kun miettii itseään tilanteessa, jossa pitäisi käydä asiantuntijan vastaanotolla useita kertoja tietämättä miksi. Olisiko sinulla motivaatiota työskentelyyn, jonka tarkoitusta et ymmärrä? Minulla ei ole, enkä usko lapsellakaan olevan. Väitän, että lastensuojelun alku- ja tilanearvion onnistumisen edellytyksenä lapsen kannalta on se, että lapsen kanssa keskustellaan avoimesti perheen asioista ja ongelmista sekä lastensuojelun tavoitteista.

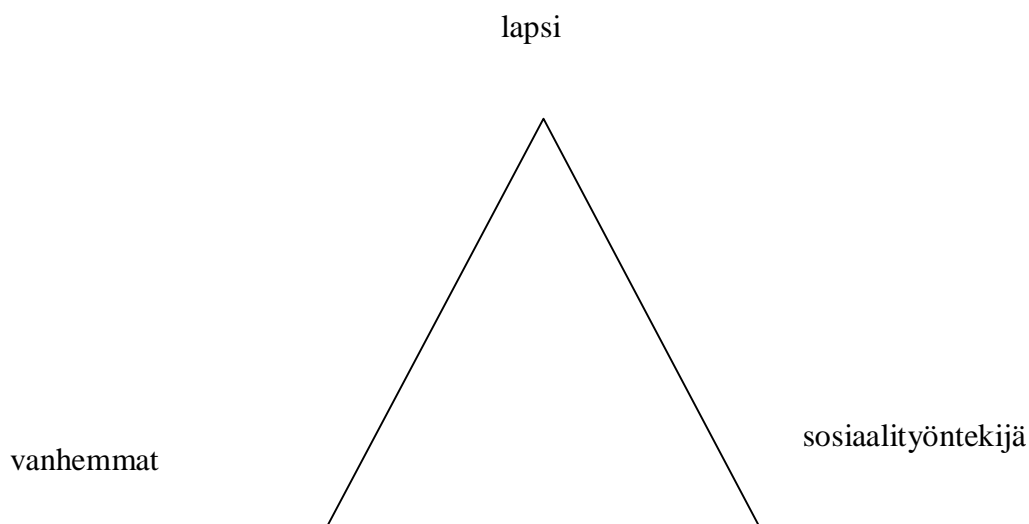
9.2 Lapsen asema oman elämänsä asiantuntijana aikuisten hallitsemassa lastensuojelussa

Vaikka kuinka korostan lapsen asemaa ja osallisuutta lastensuojelun työskentelyssä, minun on myönnettävä, että lapsella on kuitenkin erityislaatuinen asema lastensuojelussa. Lapselta ei voi odottaa samoja asioita kuin aikuiselta, eikä lapsi ole osallisuudesta huolimatta tasavertaisessa asemassa viranomaisten tai vanhempiensa rinnalla. Sen sijaan, että lapsi sivuutettaisiin lastensuojelun työskentelystä vedoten lapsen kehittymättömyyteen ja joissain tilanteissa myös oikeutetusti lapsen etuun, lastensuojelun henki kannustaa lapsen ottamiseen mukaan työskentelyyn. Nykyinen lastensuojelulaki (417/2007) myös velvoittaa sosiaalityöntekijää ottamaan lapsen osalliseksi omassa asiassaan. Kuinka tähän pieneen ihmiseen tulee sosiaalityön arjessa suhtautua?

Olen käsitellyt kysymystä jo aiemmin, ja mielestäni siihen on yksinkertainen ja käytännön läheinen ratkaisu. Lapsen pitää suhtautua lapsena, ei sen enempää eikä vähempää. Lapsen kanssa ei voi työskennellä samalla tavalla kuin aikuisen kanssa, eivätkä sosiaalityöntekijät voi jäädä odottamaan, että lapsi kehittyy tai kasvaa johonkin tiettyyn pisteeseen asti, jonka jälkeen

hänet voidaan ottaa työskentelyyn mukaan. Tähän liittyen löysin Levengoodin ja Lindellin (2004) kirjasta 6-vuotiaan Erikin kommentin: ” *Minä hermostun hirveästi, kun aikuiset kysyvät, mikä minusta tulee. Minähän olen jo jotakin, enkö olekin. Minä olen lapsi*”. Tiedotusvälineissä ja arkisissa keskusteluissa kuulee nykyään usein puhuttavan siitä, kuinka lapsuus on jäänyt lyhyeksi, koska lasten odotetaan aikuistuvan nopeasti. Sanotaan, että lapsella ei ole enää aikaa olla lapsi yhteiskunnan viedessä häntä virran mukana liian nopeasti kohti aikuisten maailmaa. Mielestäni lapsella on aikaa olla lapsi niin kauan kun aikuiset antavat hänen olla lapsi. Lastensuojelu on yksi niistä viranomaistahoista, jotka työskentelyllään voivat vaikuttaa siihen, että lapselle annetaan lupa olla lapsi, jonka mielipiteellä on väliä ja jonka ei täydy ottaa vastuuta aikuisten asioista. Lapsi on työskentelyn merkittävä osapuoli sellaisena ja sen ikäisenä lapsena kuin hän on.

Lapsi kertoo mielipiteensä aina omasta näkökulmastaan, eikä aikuisella ole valtaa lapsen ajatuksiin. Lastensuojelun työskentely- ja asiakkuusprosessien eri aikuisilla on erilaisia tehtäviä lapseen nähden. Vanhempien tulee antaa lapselle lupa avoimesti kertoa asioitaan sosiaalityöntekijälle ja käsitellä niitä hänen kanssaan. Sosiaalityöntekijän tehtävä on puolestaan kuunnella lasta, työstää asioista hänen kanssaan ja harkita, kuinka lapsen kertomia asioita jatkossa käsitellään yhdessä vanhempien kanssa ja lastensuojelun tukitoimia järjestettäessä. Lapsen asema suhteessa lastensuojelun asiakkuusprosessin aikuisiin havainnollistuu yksinkertaisesti alla olevan kolmion muodossa.

Kuvio 7. Asiakasprosessin vuorovaikutussuhteet

Sijoitin lapsen kolmion yläosaan, jotta muistamme lapsen olevan lastensuojelun ensisijainen asiakas ja avun saaja huolimatta siitä, että työskentelyä on koko perheen kanssa. Kaikki

kolmion osapuolet ovat vuorovaikutussuhteessa toisiinsa. Sosiaalityöntekijä työskentelee yhtä lailla lastensuojeluperheen vanhempien kuin heidän lapsensa kanssa, ja vanhemmat ovat yleensä vuorovaikutuksessa lapseensa huolimatta siitä asuuko lapsi vanhempansa luona vai ei. Nämä kaikki vuorovaikutussuhteet voivat olla joko positiivisia tai negatiivisia, ja ne vaikuttavat osaltaan työskentelyn onnistumiseen. Esimerkiksi vanhempien kielteinen suhtautuminen lapsen omaan asiakkuuteen voi heijastua lapsen suhtautumiseen sosiaalityöntekijään, ja toisaalta jos sosiaalityöntekijä kokee lapsen omat tapaamiset turhina, se voi vaikuttaa lapsen kokemuksiin ja myös heijastua vanhempien näkemyksiin lastensuojelun toiminnasta. Päävastuu työskentelyn onnistumisesta on sosiaalityöntekijällä, mutta myös vanhempien ja lapsen suhtautuminen työskentelyyn vaikuttaa ratkaisevasti sen onnistumiseen.

Aineistoni vanhemmista suurin osa suhtautui positiivisesti tai neutraalisti lasten osallisuuteen alku- ja tilannearviossa. Kukaan lapsen osallisuuteen liittyviin kysymyksiin vastanneista vanhemmista ei kertonut suhtautuvansa kielteisesti lapsen omiin tapaamisiin ja osallisuuteen. Omaan lastensuojelun asiakkuuteensa vanhemmat suhtautuivat jossain määrin negatiivisesti, mutta mielestäni kuitenkin yhteistyökykyisesti. Lapsista vain erittäin pieni osa koki osallisuutensa kurjana asiana ja hekin löysivät osallisuudestaan myös jotain positiivista sanottavaa. Suurin osa lapsista koki alku- ja tilannearvion tapaamiset ja osallisuutensa ei mukavana, mutta ei kurjanakaan asiana. Parhaiten näiden lasten ajatuksia kuvaa ehkä 16-vuotiaan pojan kommentti ” *ei tää ny kivaa ollu mut ihan okei kuitenkin*”.

Aineistoni asiakkaat vaikuttivat siis olleen suostuvaisia yhteistyöhön lastensuojelun kanssa alku- ja tilannearvion ajan, ja edellä hahmottelemani kolmion suhteet ovat olleet ainakin siinä määrin positiivisia, että alku- ja tilannearvio on saatu yhteistyössä päätökseen. Toki tässä kohdin on huomioitava, että palautetta ei ole kerätty perheiltä, joiden kohdalla alku- ja tilannearvio on syystä tai toisesta keskeytynyt tai venynyt. Oman työkokemukseni perusteella arvio keskeytyy tai venyy sellaisten perheiden kohdalla, jotka vastustavat sen tekemistä ja eivät halua olla yhteistyössä lastensuojelun kanssa. Kyseiset perheet ovat haaste lastensuojelulle, ja palaan tähän teemaan vielä myöhemmin.

Lapsen aseman pitää siis olla lastensuojelussa keskeinen, vaikka työ on edelleen hyvin viranomais- ja aikuispainotteista. Lapsen osallisuus ei kuitenkaan mielestäni tarkoita, että häneen pitäisi suhtautua kuin aikuiseen ja tasavertaiseen kumppaniin. Lapsen kanssa työskentely vaatii erityistä herkistymistä lapsen maailmalle sekä aikaa ja kiinnostusta

sosiaalityöntekijän taholta. Lapsen kanssa työskentely vaatii sosiaalityöntekijältä myös tilannetajua; on pohdittava, milloin ja missä lapsen kanssa työskennellään, esimerkiksi pienen lapsen ottaminen mukaan verkostoneuvotteluun ei varmasti ole oikea tapa osallistaa lasta omassa asiakkuudessaan.

9.3 Aikaa ja aitoa kiinnostusta

Kuten kandidaatin tutkielmassamme (Hurtia & Ojala 2005) totesimme, sosiaalityöntekijöiden oli hankalaa löytää aikaa lasten kanssa työskentelyyn ja määräajoissa pysyminen oli myös vaikeaa. Lastensuojelulain (417/2007) mukaan lastensuojelutarpeen selvitys on tehtävä kolmen kuukauden määräajassa, ja tutkimuskunnassa kandidaatin tutkimusaineiston keruuajana, eli ennen uuden lastensuojelulain voimaantulua, sosiaalityöntekijät kykenivät oman arvionsa mukaan useimmiten saamaan työskentelyn päätökseen määräajan puitteissa vaikkakin se oli hankalaa. Arviotyöskentelyn puitteissa lastensuojelutarpeen selvityksen aikana ainakin tutkimuskunnassa sosiaalityöntekijöillä on aikaa lapselle 1-3 tapaamisen verran. Onko se kuitenkin riittävästi ja onko sosiaalityöntekijöillä mahdollista varata tarpeeksi aikaa kunkin lapsen yksittäiseen tapaamiseen?

Välineet lapsen onnistuneeseen tapaamiseen ovat yksinkertaiset: aikaa, kärsivällisyyttä ja aitoa kiinnostusta lasta kohtaan. Jokaisen lapsen saa pelästymään istuttamalla hänet sosiaalityöntekijän työhuoneen pöydän ääreen sosiaalityöntekijää vastapäätä ja kysymällä ” no kerros nyt kuinka usein isä ja äiti ryypää”. Edellä oleva lause on kärjistetty esimerkki, eikä aikuistenkaan asiakkaiden kanssa keskustella noin suoraviivaisesti. Toisaalta oman kokemukseni perusteella osa nuorista kävelee työntekijän huoneeseen sisään ja alkaa kysymättä kertoa asioistaan erittäin suorasti ja mitään peittelemättä – ikään kuin heillä olisi tarve pudottaa painolasti harteiltaan. Näin tosin ainoastaan silloin, kun sosiaalityöntekijä on jo ennestään tuttu lapselle tai nuorelle.

Luottamuksellisen kontaktin luominen lapseen kestää kauan, eikä se mielestäni ole edes mahdollista lastensuojelun alku- ja tilannearvion aikana. Jos sosiaalityöntekijä tapaa lasta noin kolmen kuukauden aikana kolmesta viiteen kertaan (tässä yhteenlaskettuna perheen yhteiset ja lapsen omat tapaamiset), se mielestäni riittää lapsen elämäntilanteen selvittelyyn, mutta luottamuksellista suhdetta siinä ei ehdi syntymään lapsen ja työntekijän välille. Omasta

aineistostani ei välittynyt tunnetta siitä, että lapset olisivat kokeneet suhteen sosiaalityöntekijään läheisenä tai edes kovin luottamuksellisena. Jos lapset kertoivat pitäneensä sosiaalityöntekijästä, se johtui siitä, että heidän mielestään sosiaalityöntekijä oli mukava ihminen. Lastensuojelun asiakkuuden jatkuessa alku- ja tilannearvion jälkeen äärimmäisen tärkeää lapsen kannalta on, että sosiaalityöntekijän tapaamiset jatkuvat, jotta lapsen suhde työntekijään säilyy ja parhaimmassa tapauksessa syvenee.

Puhun tässä luvussa lapsen ja sosiaalityöntekijän luottamuksellisesta suhteesta. En tarkoita käsitteellä terapiatyöskentelyyn liittyvää luottamuksellista suhdetta, jossa työntekijällä on vaitiolovelvollisuus lapsen kertomiin asioihin nähden. Sosiaalityöntekijän on tehtävä lapselle selväksi, että hän voi ottaa lapsen kertomia asioita vanhempien kanssa puheeksi ja että lapsen kertomat asiat voivat olla merkityksellisiä lastensuojelullisia ratkaisuja tehtäessä. Lapsen kanssa on syytä käydä tämä asia läpi jo aloitettaessa alku- ja tilannearviota, ettei lapsi koe itseään petetyksi, kun asioita otetaan puheeksi yhteenvetotapaamisessa vanhempien kanssa. Luottamuksellisella suhteella tarkoitan lähinnä sitä, että lapsi ymmärtää sosiaalityöntekijän tavoitteena olevan lapsen auttamisen, ja että lapsi uskaltaa kertoa sosiaalityöntekijälle mieltänsä painavia asioita luottaen siihen, että sosiaalityöntekijä käyttää saamaansa tietoa lapsen tilanteen auttamiseksi.

Tässä vaiheessa on syytä huomioida oman aineistoni lasten kanta lisätapaamisiin sosiaalityöntekijän kanssa, koska yli puolet heistä oli sitä mieltä, etteivät olisi halunneet tavata sosiaalityöntekijää useammin alku- ja tilannearvion aikana. Vajaa puolet lapsista oli puolestaan sitä mieltä, että he ehkä olisivat halunneet tavata sosiaalityöntekijän useammin. Lasten jakautuneista mielipiteistä huolimatta minusta on tärkeää, että lapsen asiakkuuden jatkuessa alku- ja tilannearvion jälkeen sosiaalityöntekijä pyrkii jatkamaan lapsen kanssa hänen oman asiakassuhteensa luomista, joka käynnistyy jo arvion aikana.

Tämä tutkielman alussa on lainaus kirjasta Pikku Prinssi (De Saint-Exupéry 1984). Se kuvastaa mielestäni monella tavalla lapsen ja sosiaalityöntekijän välistä suhdetta. Kettu pyytää pikku prinssiä kesyttämään hänet ja kehottaa häntä olemaan kärsivällinen sitä tehdessään. Pikku prinssi empii ensin, koska hänellä on kiire tehdä muita asioita, mutta suostuu kuitenkin. Pikku prinssi joutuu aluksi istumaan etäälle ketusta, mutta saa päivä päivältä tulla lähemmäksi kettua, kunnes pikku prinssi saa ketun kesytettyä. Lopuksi kettu kertoo pikku prinssille salaisuutensa: ainoastaan sydämellään näkee hyvin, tärkeimpiä asioita ei näe silmillä. Tässä sadun

katkelmassa tiivistyy lastensuojelutyön kiireinen arki, jossa ajan löytäminen lapselle on vaikeaa, ja sosiaalityöntekijän haasteellisena tehtävänä on pysähtyä ja antaa lapselle aikaa, jotta hän voi alkaa luottamaan sosiaalityöntekijään.

Onko lastensuojeluviranomaisen syytä luoda lapseen ylläkuvatunlainen läheinen kontakti ja onko siitä lapselle hyötyä? Vastaus kysymyksiin on mielestäni myönteinen. Lastensuojelussa tehdään lapsen elämän kannalta merkittäviä ratkaisuja, ja sitä varten sosiaalityöntekijä tarvitsee tietoa lapsen ja perheen tilanteesta. Sosiaalityöntekijän näkökulmasta kontakti lapseen on tärkeä sen tähden, että hän saa käsityksen lapsen voinnista, tunteista ja ajatuksista; hän oppii tuntemaan, minkälainen lapsi on kyseessä. Lapsen kannalta on puolestaan tärkeää, että pääsee käsittelemään mieltänsä painavia asioita ja sitä kautta ymmärtää omaa ja perheensä tilannetta.

Silloin, kun perheen ongelmat ovat vaikeita eikä lasta ja perhettä voida riittävästi tukea avohuollon keinoin, lapsen tilanne turvataan huostaanotolla. Yleensä tie lapsen huostaanottoon on pitkä ja lapsi on ehtinyt olemaan lastensuojelun avohuollon asiakkaana kauan ennen huostaanottopäätöksen tekemistä. Minkälaisia ajatuksia huostaanotosta on lapsella, joka on nähnyt päätöksen tehnyttä sosiaalityöntekijää kerran vuodessa asiakassuunnitelmanneuvottelussa? Entä minkälaisia ajatuksia on lapsella, joka on nähnyt sosiaalityöntekijää säännöllisesti ja jonka kanssa hän on käsitellyt perheensä ongelmia lastensuojeluasiakkuutensa aikana? Uskoisin, että lapsi, joka tuntee sosiaalityöntekijän ja tietää, että sosiaalityöntekijä on perillä hänen asioistaan, hyväksyy huostaanottopäätöksen paremmin kuin lapsi, jolla ei ole säännöllistä kontaktia sosiaalityöntekijään. Lisäksi uskon, että lapsi ymmärtää paljon paremmin huostaanottoon johtaneet syyt, jos hän on käsitellyt niitä sosiaalityöntekijän kanssa jo aikaisemman asiakkuutensa aikana.

Tässä esimerkkinäni oli lapsen huostaanotto, eli lastensuojelun toimenpiteistä radikaalein, mutta esille tuomiani ajatuksia on syytä soveltaa ylipäänsä lastensuojelutyössä aina alku- ja tilannearviosta lähtien. Syyt perheiden lastensuojelun asiakkuuteen ovat aina vakavia ongelmia, ja ne vetävät joskus aikuisen ammattilaisenkin hiljaiseksi. Lapsella täytyy olla oikeus käsitellä näitä asioita ammattilaisen kanssa. Sosiaalityöntekijöille lasten kanssa työskentely ei kuitenkaan ole vielä luonnollinen osa lastensuojelun arkea johtuen ajankäytön ongelmista ja aikaisemmin vallinneesta työskentelykulttuurista. Lisäksi sosiaalityöntekijät kokevat tarvitsevansa koulutusta erityisten työmenetelmien ja -välineiden käyttöön lasten kanssa työskentelyn tueksi. Minusta nämä erilaiset menetelmät ja välineet ovat hyviä apukeinoja lasten kanssa

työskentelyyn, ja myös lapset kokivat ne pääasiassa mukavina, mutta en pidä niitä täysin välttämättöminä. Hyvään alkuun pääsee, kun varaa tapaamisiin riittävästi aikaa, osoittaa kiinnostusta siihen mitä lapsi kertoo ja pitää huolen siitä, ettei tapaamisesta muodostu lapselle tuskallinen kuulustelu. Vakavista asioista voi jutella esimerkiksi leikin lomassa. Lasten antaman palautteen perusteella sosiaalityöntekijän on lisäksi syytä varata lapsen tapaamisiin ainakin kaksi asiaa: välipala ja jokin peli, jota voi pelata tapaamisen aluksi tai lopuksi yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa.

Ajan vaade liittyy mielestäni myös siihen, mitä lastensuojelun alku- ja tilannearvion keinoin voidaan saavuttaa. Kuten aikaisemmin toin esille, kolmen kuukauden aikana arvioinnin keinoin on mahdollista selvittää perheen tilannetta ja herätellä perheen jäsenten omia ajatuksia tilanteestaan. Jos pulmat ovat pieniä, voi alku- ja tilannearvio olla sinällään riittävä lastensuojelun interventio. Mutta jos perheen ongelmat ovat hiukankin suurempia, ei alku- ja tilannearvio ole riittävä keino auttaa lasta ja hänen perhettänsä, ja silloin heidän lastensuojelun asiakkuutensa jatkuu. Lähes puolet aineistoni lapsista oli sitä mieltä, että alku- ja tilannearviosta oli ehkä apua. Tämän voisi tulkita niin, että siitä oli apua, muttei riittävästi ja siitä syystä lastensuojelun tukitoimia tarvitaan arviotyöskentelyn jälkeen.

9.4 Haasteena lastensuojelun työskentelyyn kielteisesti suhtautuvat lapset ja vanhemmat

Lastensuojelun arjessa törmää ajoittain asiakkaisiin, jotka syystä tai toisesta vastustavat lastensuojelun työskentelyä ja joiden kanssa on hankalaa tehdä yhteistyötä. Myös aineistossani nousi esiin lapsia ja vanhempia, jotka suhtautuvat kielteisesti alku- ja tilannearvioon tai ainakin osaan siitä. Vanhemmista lähes kaikki suhtautuivat palautteen mukaan positiivisesti arviointityöskentelyyn, ainoastaan yksi palautelomakkeen täyttäneistä vanhemmista piti sitä turhana, mutta hänenkin mielestään siitä oli kuitenkin apua. Pieni osa aineistoni lapsista koki alku- ja tilannearvion pääosin kurjana prosessina, vaikka he löysivät joistain tapaamisista jotain heille hyödyllistä ja mukavaakin. Olen sitä mieltä, että aineistossani nämä lastensuojeluun kielteisesti suhtautuneet ovat aliedustettuina, tai ainakin lastensuojelutyössä olen törmännyt useammin vastustukseen kuin mitä tämän aineiston perusteella voisi olettaa. Yhtenä syynä tähän voi olla se, että ainakin vanhemmat, joiden näkemys lastensuojeluun on kielteinen, eivät ole olleet halukkaita palauttamaan kyselylomaketta, jossa tiedusteltiin heidän kokemuksiaan.

Nämä lastensuojelun turhana tai häiritsevänä interventiona kokevat asiakkaat ovat haaste sosiaalityöntekijöille. Asiakkaat, jotka vastustavat työskentelyä, vievät sosiaalityöntekijältä voimaa ja paljon työaika. Lastensuojelun asiakkuus on viime kädessä asia, josta perhe ei voi kieltäytyä ja sosiaalityöntekijän on lapsen edun nimissä työskenneltävä perheen kanssa vaikka he sitä kuinka vastustaisivat. Voimassa olevan lastensuojelulain (417/2007) mukaan sosiaalityöntekijällä on oikeus tavata lapsi vastoin huoltajien tahtoa lapsen edun sitä vaatiessa ja hakea hallinto-oikeudelta lupa lasta koskevaan lääkärin tai muun asiantuntijan suorittamaan tutkimukseen, jos se on lastensuojelutarpeen selvittämisen kannalta välttämätöntä ja, jos huoltaja kieltää tutkimuksen tekemisen. Jos perhe ei suostu minkäänlaiseen yhteistyöhön eli pakoilevat lastensuojelua ja jos huoli lapsesta on suuri, joudutaan vakavasti pohtimaan lapsen huostaanoton tarvetta, koska muutoin ei ole varmuutta lapsen tilanteesta kotona.

Edellä olevat keinot lapsen tuen tarpeen selvittämiseksi ja lapsen tilanteen turvaamiseksi ovat äärimmäisiä, mutta niihin joudutaan kuitenkin ajoittain turvautumaan. Mielestäni onkin syytä pohtia, onko sana ”asiakas” oikea kuvaamaan lastensuojelun kohteina vasten tahtoaan olevia henkilöitä. Lisäksi on tärkeää kehittää työtapoja, joilla lastensuojelua vastustavat lapset ja vanhemmat saataisiin edes jollain tavoin mukaan yhteistyöhön, koska pakkokeinot, joihin lastensuojeluviranomaiset joutuvat viime kädessä turvautumaan, heikentävät jo huonoa yhteistyötä entisestään sen sijaan, että kannustaisi siihen.

Mielestäni lastensuojelun alku- ja tilannearvio on hyvä alku lastensuojelun asiakkuudelle, jos se jatkuu arvioprosessin jälkeen. Alku- ja tilannearvion aikana kaikki osapuolet, lapset ja vanhemmat, saavat mielipiteensä kuuluviin ja heillä on omia tapaamisiaan sosiaalityöntekijän kanssa. Suurin osa lapsista ja vanhemmista omassa aineistossani koki arvioprosessin ainakin jossain määrin positiivisena, heidän perhettänsä auttavana interventiona. Se on hyvä lähtökohta jatkotyöskentelylle.

9.5 Lapsen oikeus olla osallisena omassa lastensuojelun asiakkuudessaan

Lähdin tekemään tutkielmaani siitä lähtökohdasta, että haluan selvittää, mitä lastensuojelun asiakaslapsen ajattelevat omasta osallisuudestaan alku- ja tilannearvioprosessissa ja kuinka vanhemmat suhtautuvat lapsen osallisuuteen, ja näihin kysymyksiin sain mielestäni vastaukset palautelomakkeen avulla. Lasten ja vanhempien näkemyksiä olen käsitellyt laajemmin edellisessä luvussa. Käydessäni läpi lasten ja vanhempien täyttämiä palautelomakkeita aloin pohtia, mitä lapsen oikeus olla osallisena lastensuojelun työskentelyssä tarkoittaa ja kuinka paljon pitää antaa painoarvoa sille, mitä lapsi siitä itse ajattelee. Alun perin olin ajatellut, että jos lapsi kokee osallisuutensa kurjana, on syytä miettiä uudelleen lapsen osallisuuden tarpeellisuutta. Tutkielman teon aikana olen kuitenkin todennut, että on usein liikaa vaadittu, että lapsen mielestä osallisuus olisi mieluisaa. Se ei mielestäni kuitenkaan vähennä lapsen osallisuuden merkitystä.

Lapsella on oikeus olla osallisena lastensuojelun työskentelyssä alusta loppuun. Lapsi on lastensuojelun ensisijainen asiakas, henkilö, jonka eteen työtä tehdään. Lapsen osallisuuteen on perusta kansainvälisissä ja kansallisissa säädöksissä, joita olen käsitellyt aikaisemmissa luvuissa. Lapsella on oikeus saada tietää, miksi hän on lastensuojelun asiakkaana, miten hänen asiassaan aiotaan toimia ja luonnollisesti hänellä on oikeus sanoa mielipiteensä asioista ja olettaa, että hänet otetaan vakavasti ja että häntä kuunnellaan. Mutta mitä jos lapsi itse ajatteleekin, ettei hän halua olla osallisena lastensuojelutyössä?

Lasten mielipide omasta osallisuudestaan ja lastensuojelun alku- ja tilannearvion tapaamisista oli vaihteleva. Osa lapsista ajatteli, että alku- ja tilannearvio oli kokonaisuudessaan ihan hyvä, toisten ollessa sitä mieltä, että se oli lähes kokonaisuudessaan kurja prosessi. Melko suuri osa lapsista ei osannut sanoa jyrkkää kantaansa alku- ja tilannearviosta, ja he usein vastasivat kysymyksiin ”ehkä” tai ”en tiedä” ja mielialaa kuvaavista hymiöistä he valitsivat usein ”epävarman”, jonka tulkinta oli minusta hankalaa. Kun laitetaan vaakakuppiin puhtaasti lapsen oikeus olla osallisena omassa lastensuojeluasiassaan ja lapsen kokemus osallisuudestaan, kumpi on tärkeämpi? Jos lapsi kokee osallisuutensa kurjana tai tylsänä, onko se riittävä syy siihen, ettei lapsen kanssa työskennellä?

Mielestäni lapsen oikeus olla osallisena on tärkeämpää kuin se, millaisena lapsi työskentelyn kokee. Toki sosiaalityöntekijän vastuulla on harkita lapsen edun mukaisesti, missä tapaamisissa lapsen on syytä olla mukana ja miten asiat lapsen kanssa käsitellään. Lasta ei saa turhaan järkyttää, ja hänen kanssaan on syytä käsitellä asiat hienovaraisesti hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Oman aineistoni lapsista kukaan ei kertonut kokeneensa alku- ja tilannearviota järkyttävänä tai pelottavana asiana. Lasten vanhemmat eivät huomanneet työskentelyn aikana muutoksia lapsen tunteissa hämmennystä lukuun ottamatta. Tästä päätellen lapset eivät ole kärsineet osallisuudestaan alku- ja tilannearviossa. Pääperiaatteena mielestäni on, että lapsella on lainsäädäntöön perustuva oikeus olla osallisena omassa asiassaan huolimatta siitä, mitä lapsi omasta osallisuudestaan ajattelee niin kauan kun lapsi ei kärsi osallisuudestaan. Lastensuojelun työskentely ja tapaamiset ovat varmasti vanhempienkin mielestä yleensä ikäviä ja ne herättävät monenlaisia tunteita, kuten myös aineistostani käy ilmi. Kukaan ei ole koskaan kuitenkaan esittänyt, että vanhemmat sivuutettaisiin työskentelystä, miksi siis lapsi työnnettäisiin syrjään?

Ottaen huomioon tutkimustulokset, jotka ovat jälkepäin selvittäneet aikuistuneilta ja nuoruusikäisiltä lastensuojelun asiakkailta heidän kokemuksiaan (kts. mm Hotari 2007), ja tutkimustulokset, jotka ovat selvittäneet lasten toiveita sosiaalityöntekijään nähden (kts. mm. Andersson 2000; ref. Hurtig 2006, 167), pidän tärkeänä, että lapsi otetaan osalliseksi työskentelyyn, vaikkei se lapsen mielestä olisikaan mukavaa. Aikaisempiin tutkimuksiin vedoten on todennäköistä, että lapsi kokee aikuistuttuaan erittäin huonona asiana, jos hänet on jätetty omassa lastensuojelun asiakkuudessaan ulkopuolisen rooliin. Mielestäni on liikaa vaadittu, että lastensuojelun työskentely tai tapaamiset olisivat mukavia, koska syyt asiakkuuteen ovat vakavia ongelmia, joihin viranomaisten on pitänyt puuttua. Uskon, että lapsen osallisuudesta on lapselle hyötyä ja apua riippumatta siitä, kokeeko lapsi osallisuutensa kivana asiana vai ei.

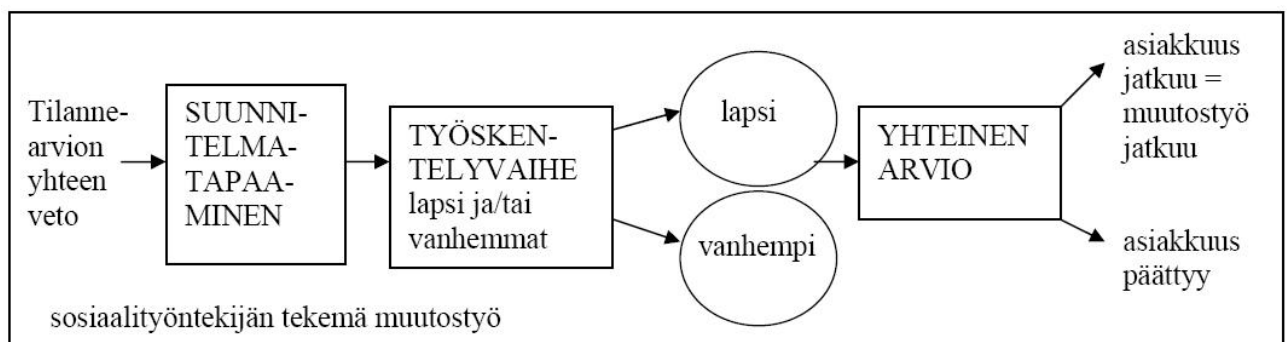
9.6 Alku- ja tilannearviosta suunnitelmalliseen muutostyöhön

Olen keskittynyt tutkielmassani lastensuojelun alku- ja tilannearvioon, joka on menetelmä, jolla selvitetään lapsen ja perheen lastensuojelun tarvetta, ja se tehdään heti asiakkuuden alkuvaiheessa lastensuojeluasian tultua vireille. Perheen lastensuojelun asiakkuus siis käynnistyy alku- ja tilannearviolla tai muulla vastaavalla lastensuojelutarpeen selvittämisen

työmenetelmällä. Lastensuojelulailla ja valtakunnallisilla ohjeistuksilla pyritään siihen, että lastensuojelutarpeen selvitys muodostuu samankaltaiseksi prosessiksi kaikissa kunnissa, mikä tasa-arvoistaa lastensuojelun asiakkaita, ja yhtenäiset työkäytännöt helpottavat myös sosiaalityöntekijöiden työtä. Viimeisten vuosien aikana lastensuojelun alkuvaiheen työskentelyn kehittämiseen on panostettu paljon, ja se on tuottanut työkäytäntöjen kehittämisen ja niiden soveltamisen perusteella tulosta niin sosiaalityöntekijöiden itsensä kuin myös asiakkaiden näkökulmasta.

Nyt mielestäni huomiota olisi kiinnitettävä siihen, miten työskentely jatkuu lastensuojelutarpeen selvittämisen jälkeen silloin, kun lastensuojelun asiakkuus jatkuu. Hyväksi koettu arviointityöskentely on vaarassa valua hukkaan, jos avohuollon tukitoimien käynnistäminen viivästyy tai jos lapsen kanssa työskentely unohtuu. Kuinka työskentelyä jatketaan lapsen ja hänen vanhempinsa kanssa lastensuojelun alku- ja tilannearvion jälkeen?

Lastensuojelulain (417/2007) 30 §:n mukaan lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on tehtävä asiakassuunnitelma, jollei asiakkuus pääty lastensuojelutarpeen selvityksen jälkeen. Asiakassuunnitelmaan kirjataan ne palvelut ja tukitoimet, joilla lapsen olosuhteisiin ja asioihin pyritään vaikuttamaan, ja suunnitelma pyritään laatimaan yhteistyössä lapsen ja hänen vanhempinsa kanssa. Asiakassuunnitelmaa tehtäessä pitää siis pyrkiä huomioimaan lapsen näkemys ja lastensuojelulain (417/2007) 29 § velvoittaa sosiaalityöntekijää tapaamaan lasta lastensuojelua toteutettaessa, joten sosiaalityöntekijä ei saisi unohtaa lasta lastensuojelutarpeen selvityksen jälkeen. Muukkosen ja Tulensalon (2006) ajatus lapsikeskeisen muutossosiaalityön kehittämisestä on mielestäni hyvä keino uudistaa avohuollon sosiaalityön työskentelymalleja ja herätellä sosiaalityöntekijöitä muistamaan lapsen olemassaolo myös lastensuojelutarpeen selvityksen jälkeen.

Kuvio 8. Muutossosiaalityön prosessi (Muukkonen & Tulensalo 2006, 6)

Muukkosen ja Tulensalon (2006, 5-11) mukaan lapsikeskeinen muutossosiaalityö keskittyy sosiaalityöntekijän tekemään suunnitelmalliseen työskentelyyn lapsen ja hänen vanhempiensa kanssa. Keskeinen osa prosessia on muutostyön arviointi, jonka perusteella lapsen lastensuojelun asiakkuus jatkuu tai vaihtoehtoisesti se huolellisesti päätetään. Edellä oleva työskentelyprosessia kuvaava kuvio lapsikeskeisestä muutossosiaalityöstä ei tuo muita suuria muutoksia vanhoihin työskentelymalleihin kuin sen, että lapsi huomioidaan entistä enemmän työskentelyssä sekä puheen tasolla että lapsen omina tapaamisina sosiaalityöntekijän kanssa. Vuonna 2006 pääkaupunkiseudulla on käynnistynyt hanke (Muukkonen & Tulensalo 2006), jonka tarkoituksena on kehittää lapsikeskeistä muutossosiaalityötä, ja jään mielenkiinnolla odottamaan hankkeesta nousseita kokemuksia ja kehitysideoita.

9.7 Lapsi tutkimuskohteena – tutkimuksen arviointia

Tämän tutkielman keskeinen anti on kaksijakoinen. Esittämieni tutkimuskysymysten valossa olen nostanut esiin lasten näkemyksiä heidän omasta osallisuudestaan ja vanhempien mielipiteitä lasten osallisuudesta. Ne ovat tärkeää tietoa asiakkaiden kokemuksista ja niitä on syytä hyödyntää jatkossa kehittämistyössä. Lapsikeskeisyys näyttää aidosti toteutuvan alku- ja tilanearviotyöskentelyssä, eikä lasten ja vanhempien palaute viittaa siihen, että palaaminen aikuiskeskeiseen työhön olisi lastensuojelun asiakkaiden kannalta toivottavaa. Tutkielman teon aikana merkittäväksi on noussut myös lapsen osallisuuden oikeudellinen perusta. Lapsen oikeus olla osallisena omassa asiassa on keskeistä lastensuojelutyössä ja se on mielestäni tärkeämpää kuin se, kokeeko lapsi osallisuutensa ja omat tapaamisensa mukavina vai tylsinä. Lapsen osallisuus ei saa kuitenkaan järkyttää lasta, vaan sen tavoitteena on auttaa lasta käsittelemään hänen ja perheensä ongelmia. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on muodostaa lapsen asiakkuudesta hänen ikä- ja kehitystasonsa mukainen prosessi.

Tutkielmani painottui enemmän lapsen osallisuuden oikeudelliseen perustaan ja sen merkitykseen, kuin mitä olin alun perin ajatellut. Painopisteen muutokseen on osaltaan vaikuttanut julkisoikeuden opintoni. Mielestäni kuitenkin lapsen osallisuuden oikeudellinen perusta ja lapsen kokemukset osallisuudestaan liittyvät hyvin toisiinsa, koska lapsen ollessa oikeutettu osallisuuteensa, sosiaalityön tehtävänä on kehittää työtä lapsen tarpeita vastaavaksi prosessiksi lasten ja vanhempien ajatusten perusteella, joita olen pyrkinyt nostamaan tässä

tutkielmassa esille. Aineistossani lasten ja vanhempien näkemykset alku- ja tilannearviosta kannustavat sellaisten työmenetelmien kehittämiseen, jossa asiakkaat, siis lapset ja vanhemmat, ovat entistä enemmän osallisena työskentelyssä.

Yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus, joka on ollut viitekehyksenä tutkielmalleni, mahdollistaa myös lapsen osallisuuden oikeudellisen taustan käsittelemisen, vaikkakin painopisteeni siirtyi vahvemmin juridiikan puolelle vasta sen jälkeen, kun olin valinnut tutkielmani viitekehyksen ja aloittanut tekemään tutkielmaani. Olen käsitellyt oikeudellisia säännöksiä lapsen osallisuuden ja toimijuuden kannalta, ja kyseinen tarkastelutapa paikantuu mielestäni hyvin yhteiskuntatieteellisen lapsuustutkimuksen teorialähtöisten tutkimusten joukkoon, koska olen pyrkinyt tarkastelemaan säännöksiä lapsilähtöisesti korostamalla lapsen asemaa ja oikeuksia. Tutkielmani on siis tasapainoilua yhteiskuntatieteellisen lapsuustutkimuksen empiria- ja teorialähtöisten lähestymistapojen välillä, koska tutkielmani sisältää myös empiirisen osuuden.

Vaikka olen koko tutkielman ajan painottanut lapsen mielipiteen ja aseman tärkeyttä, olen itsekin useaan otteeseen pohtinut, voiko lapsen mielipiteitä selvittävä tutkimus tuottaa todella tieteellisesti merkittävää tietoa? Lapsiin kohdistuvissa tutkimuksissa pitää hyväksyä se, että jos lapsi sanoo ”en tiedä” tai ”en muista”, se on jo tutkimustulos sinänsä. Laajemmassa aineistossa lasten ”en tiedä” ja ”en muista” -vastauksista voisi päätellä, minkä ikäiset lapset kykenevät paremmin vastaamaan esitettyihin kysymyksiin, oma aineistoni jäi tällaisten yleistysten osalta liian pieneksi. Lasten ajatusmaailmaan ja kokemuksiin perehtyvä tutkimus tuottaa siis kahdenlaista tietoa: tutkimuskysymysten perusteella saatavaa tietoa lasten näkemyksistä ja tutkimuksen onnistumiseen liittyvää tietoa lasten ikätason ja kehityksen mukaisesta kyvystä toimia informantteina.

Palautelomakkeen käyttö lasten kokemusten selvittämisen keinona on melko uusi tapa, jota ei ole vielä juuri muualla käytetty. Pesäpuun toteuttama palautteenkeruu vuonna 2007 tehtiin samalla menetelmällä kuin minun tutkielmassani. Paaso (2007, 16–17) kuvaa artikkelissaan, että osalle työntekijöistä palautelomakkeen käyttö oli vierasta ja se tuntui teennäiseltä. Lisäksi osa lapsista ei täyttänyt palautelomakkeen joka kohtaa tarkasti tai ei välttämättä ymmärtänyt kysymystä. Minulla oli omassa tutkielmassani samankaltaisia ongelmia. Aika ajoin minusta tuntui, että osalle työntekijöistä lomakkeen antaminen lapsille ja vanhemmille oli vaikeaa tai teennäistä, ja se on todennäköisesti vaikuttanut siihen, että lomake on jäänyt antamatta joillekin

perheille. Minusta tuntui, että sosiaalityöntekijöistä palautteen pyytäminen vanhemmilta oli hankalampaa kuin lapsilta, ja siitä syystä erityisesti palautteen saaminen vanhemmilta jäi niin vähäiseksi.

Jälkeenpäin arvioidessani tutkielmani tekoa, joudun toteamaan, että teemahaastattelun keinoin olisi ollut mahdollista saada paremmin esiin lasten ja vanhempien kokemuksia. Palautelomake rajasi huomattavasti esille tulevia asioita sekä lasten ja vanhempien vastaustapaa. Lapset tosin yllättivät minut positiivisesti sen suhteen, kuinka hyvin he pääosin vastasivat palautelomakkeen kysymyksiin, vaikkakin pieni osa lapsista jätti vastaamatta joihinkin kysymyksiin. Harva lapsi kuitenkaan vastasi palautelomakkeen avoimiin kysymyksiin, joilla olisi voinut perustella valitsemaansa hyimiötä ja suuri osa vanhemmistakin vastaisi kysymyksiin lyhyesti. Olen kuitenkin sitä mieltä, että en olisi itse kyennyt tekemään lasten haastatteluja, koska en mielestäni ole siihen tarpeeksi pätevä tutkija eikä kokemukseni lasten kanssa työskentelystä ole kovin pitkä. Palautelomakkeiden avulla oli mahdollista nostaa esille joitakin lasten ja toki myös vanhempien kokemuksia, mutta niiden avulla oli hankalaa vetää laajempia johtopäätöksiä siitä, miksi he kokivat jonkin asian niin kuin kokivat. Tämä jättää oivan mahdollisuuden jatkotutkimukselle, jossa voisi lasten haastattelun keinoin selvittää tarkemmin heidän ajatuksiaan lastensuojelutyöstä ja omasta osallisuudestaan.

LÄHTEET

Aarnos, Eila (2001) Kouluun lapsia tutkimaan: havainnointi, haastattelu ja dokumentit. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Jyväskylä: PS-kustannus, 144–157.

Andersson, Gunvor (2000) Barnen i socialt arbete – en maktlös grupp? Teoksessa Meeuwisse, Anna, Sunesson, Sune & Swärd, Hans (toim.) Socialt arbete. En grundbok. Stockholm: Natur und Kultur, 172-186.

Araneva, Mirjam (2001) Lastensuojelulain muutostarpeet. Teoksessa Törrönen, Maritta (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Vantaa: Pelastakaa lapset, 108–127.

Archard, David (1993) Children. Rights and childhood. London: Routledge.

Asetus kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen sekä siihen liittyvän valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamisesta 8/1976.

Burr, Vivien (2004) Sosiaalipsykologisia ihmiskäsityksiä. Suom. Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino.

Department of Health (2000) Framework for the Assessment of Children in Need and their Families.

<http://www.dh.gov.uk/assetRoot/04/01/44/30/04014430.pdf> (viitattu 1.8.2007)

De Saint-Exupéry, Antoine (1984) Pikku Prinssi. Suom. Irma Packalén. Porvoo: WSOY.

Ervast, Sari-Anne & Tulensalo, Hanna (2006) Sosiaalityötä lapsen kanssa. Kokemuksia lapsikeskeisen tilannearvion kehittämisestä. SOCCAn ja Heikki Waris – instituutin julkaisusarja 8/2006.

Eskonen, Inkeri (2005) Perheväkivalta lasten kertomana. Acta Universitatis Tamperensis 1107. Tampere.

Euroopan ihmisoikeussopimus 63/1999.

Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006) Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen Aino & Törrönen, Maritta (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Juva: PS-kustannus, 5-18.

Forsberg, Hannele (2000) Lapsen näkökulmaa tavoittamassa. Arviointitutkimus turvakotien lapsikeskeisyyttä kehittävästä projektista. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Haapa, Päivi (2007) Valvotusti tavattu. Valvottu tapaaminen lapsen kokemuksena. Tampereen Yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Sosiaalityön pro gradu – tutkielma.

Hallberg, Pekka (1999) Perusoikeusjärjestelmä. Teoksessa Hallberg, Pekka, Karapuu, Heikki, Scheinin, Martin, Tuori, Kaarlo & Viljanen, Veli-Pekka (toim.) Perusoikeudet. Oikeuden perusteokset. Juva: WSOY, 31–58.

Hallintolaki 2003/434.

Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. HE 252/2006.

Heino, Tarja (2007) Keitä ovat lastensuojelun uudet asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Stakesin työpapereita 30/2007. Helsinki.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2008) Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino: Helsinki.

Holland, Sally (2004) Child and family assessment in social work practice. London: SAGE Publications.

Hotari, Kaisa-Elisa (2007) Kuulluksi tuleminen lastensuojelussa nuorten kertomana. Tampereen Yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Sosiaalityön pro gradu – tutkielma.

Hurtig, Johanna (2006) Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen Aino & Törrönen, Maritta (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Juva: PS-kustannus, 167–193.

Hurtia, Paula & Ojala, Nina (2006) Tilannearvio lastensuojelun sosiaalityössä. Keino rakentaa kuva perheen arjesta. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Sosiaalityön kandidaatin tutkielma.

Hällman, Heidi & Nousiainen, Kirsi & Saurama, Erja (2006) Esipuhe teoksessa Ervast, Sari-Anne & Tulensalo Hanna Sosiaalityötä lapsen kanssa. Kokemuksia lapsikeskeisen tilannearvion kehittämisestä. SOCCAn ja Heikki Waris – instituutin julkaisusarja 8/2006. Helsinki: Yliopistopaino, 3-4.

James, Allison & Prout, Allan (toim.) (1990) Constructing and reconstructing childhood: contemporary issues in the sociological study of childhood. London: Falmer Press.

Jokinen, Arja & Kuronen, Marjo (2007) Tapaustutkimus.

<http://www.uta.fi/laitokset/sospol/sosnet/ammlis/tapaustut.htm> (viitattu 5.6.2007)

Jouste, Nanna (2006) Lastensuojelun tilannearvio Lempäälässä. Lastensuojelukoulutuksen lopputyö. Julkaisematon.

Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Kansalaisyhteisö- ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 8/1976).

Kuusela, Pekka (2002) Sosiaalipsykologian maailmahypoteesit. Tieteenalan historia ja sosiaalisen konstruktionismin muodot. Kuopio: Unipress.

Kyrönlampi-Kylmänen Taina (2007) Arki lapsen kokemana – Eksistentiaalis-fenomenologinen haastattelututkimus. Acta Universitatis Lapponiensis 111. Rovaniemi.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000.

Lapsen oikeuksien yleissopimus SopS 60/1991.

Lastensuojelulaki 417/2007.

Lastensuojelulaki 683/1983.

Lastensuojelulaki 52/1936.

Levengood, Mark & Lindell, Unni (2004) Ystävää sä lapsien anna villoja. Suom. Bruun, Seppo & Hakkola, Kirsti. Helsinki: Schildts Förlags.

Maahi, Katri, Paasivirta, Annukka & Vuori Anna (2008) Tilannearviotyöskentely lastensuojelun ja A-klinikan yhteistyönä. Sosiaaliportti. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/lastensuojelutarpeenselvitys/>

Mahkonen, Sami (2007) Lastensuojelu ja laki. Helsinki: Edita.

Mayall, Berry (2005) The Social Condition of UK Childhoods: Children's Understandings and Their Implications. Teoksessa Mason, Jan & Fattore, Toby (toim.) Children taken seriously in theory, policy and practice. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 79-90.

Mayall, Berry (2002) Towards a Sociology for Childhood – thinking from children's lives. Buckingham: Open University Press.

Menetelmätietovaranto <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/paattely/paattely.html> (viitattu 23.11.2007)

Merton, Robert, Fiske, Marjorie & Kendall, Patricia (1990) The focused interview. A manual of problems and procedures. Toinen painos. Glencoe, IL: Free Press.

Miles, Matthew & Huberman, Michael (1994) Qualitative data analysis. An expanded sourcebook. Toinen painos. London: Sage.

Moberg, Erja (2008) ”Kova koulu mutta hyvä koulu”. Narratiivinen tutkimus perhekotinuorten lapsuuden ja nuoruuden kokemuksista, perhekokemuksista ja tulevaisuudenodotuksista. Tampereen Yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Sosiaalityön pro gradu – tutkielma.

Muukkonen, Tiina & Tulensalo Hanna (2006) Lapsikeskeinen muutossosiaalityö lastensuojelussa. Lapsen kanssa – hankkeen toimintasuunnitelma 2006–2007
http://www.hel2.fi/waris/kohka_hanna/Hankesuunnitelma2006_2007.pdf (viitattu 14.9.2008)

Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna (2004) Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Selvityksiä 1. Helsinki.

Möller, Sointu (2006) Lapsi haastaa lastensuojelun. Teoksessa Tapola-Haapala, Maria & Pekkarinen, Elina & Hoikkala, Susanna (toim.) Tutkiva sosiaalityö. Sosiaalityön muuttuva tiedontuotanto. Talentia-lehti / sosiaalityön tutkimuksen seura, 18–21.

Möller, Sointu (2005) Arviosta sanoisin. Tutkimus lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheeseen liittyvän arvioinnin mallintamisesta. Tutkimuksia 1/2005. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Möller, Sointu (2004) Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen kartoitus lastensuojelussa. Opas- ja käsikirjat 1/2004. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Nieminen, Liisa (1990) Lasten perusoikeudet. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Nousiainen, Kirsi (2005) Alkuvaiheen tilannearviointi lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä. Julkaisematon.

Nätkin, Ritva (2006) Äitiys ja päihteet – kertomus ja politiikka. Teoksessa Nätkin, Ritva (toim.) Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat. Juva: PS-kustannus, 23–53.

Ojanen, Minna (2006) Äiti korvaushoidossa. Teoksessa Nätkin, Ritva (toim.) Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat. Juva: PS-kustannus, 107–135.

Oranen, Mikko (2007) Mitä osallisuus on? Sosiaaliportti. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/hallinto/lapsenosallisuus/#otsikko2> (viitattu 20.8.2008)

Oranen, Mikko (2006) Tutkimista ja tunnustelua – Lastensuojelun alkuarvioinnin käytäntöjä, malleja ja kehittämisuuntia. Alkuarviointi ja avohuolto-työryhmän loppuraportti 22.3.2006. Lastensuojelun kehittämisohjelma. <http://www.sosiaaliportti.fi/File/a79d1456-1e50-4116-8815-96c6e88f21fd/Alkuarviointi+Loppuraportti.pdf> (viitattu 30.8.2007)

Oranen, Mikko (toim.) (2001) Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämisestä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Osman, Neriman (2005) Children's Perceptions of School. Teoksessa Mason, Jan & Fattore, Toby (toim.) Children taken seriously in theory, policy and practice. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 182-190.

Paaso, Sari-Anne (2007) Lapsilta kerätään suoraa palautetta lastensuojelusta. Sosiaaliturva 16/07, 16–17.

Pellonpää, Matti (2005) Euroopan ihmisoikeussopimus. Jyväskylä: Gummerus.

Pesäpuu ry. <http://www.pesapuu.fi/tuotteet.shtml#valineet> (viitattu 5.6.2007)

Raunio, Kyösti (2000) Sosiaalityö murroksessa. Helsinki: Gaudeamus.

Reinikainen, Sarianna (2007) Läheisneuvonpito lapsinäkökulmasta. Stakes. Raportteja 7/2007. Helsinki.

Ritala-Koskinen, Aino (2001) Lasten haastattelu tutkijan haasteena. Teoksessa Kangassalo, Marjatta & Suoranta, Juha (toim.) Lasten tietoyhteiskunta. Tampere: Tampere University Press, 145–169.

Ruegger, Maria (2001) Seen and Heard but How Well Informed? Children's Perceptions of the Guardian and Litem Service. *Children and Society* 15 (3), 133–145.

Ruisniemi, Arja (2006) Vanhemmuus päihderiippuvuudesta toipumisen voimavarana. Teoksessa Nätkin, Ritva (toim.) Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat. Juva: PS-kustannus, 165–187.

Ruoppila, Isto (1999) Lasten tutkimuksen eettisiä kysymyksiä. Teoksessa Ruoppila, Isto; Hujala, Eeva; Karila, Kirsti; Kinos, Jarmo; Niiranen, Pirkko & Ojala, Mikko (toim.) Varhaiskasvatuksen tutkimusmenetelmiä. Jyväskylä: Gummerus, 26–51.

Räty, Tapio (2007) Uusi lastensuojelulaki. Helsinki: Edita.

Saarela-Kinnunen, Maria & Eskola, Jari (2007) Tapaus ja tutkimus = tapaustutkimus? Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Jyväskylä: PS-kustannus, 184–195.

Siltanen, Anja-Riitta (1987) ”Enemmän kohteena kuin subjektina”. Lastensuojelun asiakkaiden kokemuksista. *Sosiaalihuollituksen julkaisuja* 8/1987. Helsinki.

Sinko, Päivi (2007) Lastensuojelutyötä lapsen kanssa. *Sosiaaliturva* 18–19/07, 12–13.

Sinko, Päivi (2004) Laki ja lastensuojelu. Juridisoituvat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä. Helsinki: Palmenia-kustannus.

Sinko, Päivi (2001) Lastensuojelu, juridisoituminen ja lapsen oikeudet. Teoksessa Törrönen, Maritta (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro.

Vantaa: Pelastakaa lapset, 128–149.

Strandell, Harriet (1992) Uusi lapsi on syntynyt? ”Uuden” lapsitutkimuksen arviointia. Nuorisotutkimus 10 (4), 19–27.

Suomen perustuslaki 1999/731.

Särkelä, Antti (2001) Välittäminen ammattina. Tampere: Vastapaino.

Tala, Jyrki (1988) Keskustelua oikeudellistumisesta. Teoksessa Tuori, Kaarlo (toim.) Teorioita oikeuden kehityksestä. Esittelyjä ja erittelyjä. Helsingin yliopiston julkisoikeuden laitoksen julkaisuja D:1, 165–194.

Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 61/1976).

Tarvainen, Lauri (1954) Lapsen sosiaalinen huolto. Lastensuojelun Keskusliiton julkaisuja 15. Helsinki.

Taskinen, Sirpa (2007) Lastensuojelulaki (417/2007) Soveltamisopas. Stakes. Oppaita 65.

Uudistettu Euroopan sosiaalinen peruskirja (SopS 80/2002).

Valli, Raine (2001) Kyselylomaketutkimus. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Jyväskylä: PS-kustannus, 102–125.

Viljanen Veli-Pekka (1999) Perusoikeuksien rajoittaminen. Teoksessa Hallberg, Pekka, Karapuu, Heikki, Scheinin, Martin, Tuori, Kaarlo & Viljanen, Veli-Pekka (toim.) Perusoikeudet. Oikeuden perusteokset. Juva: WSOY, 157–186.

LIITTEET

Liite 1. Tutkimuskunnassa käytössä oleva runko lastensuojelun alku- ja tilannearvion yhteenvetoraportin kirjoittamiselle

LASTENSUOJELUN ALKU- JA TILANNEARVIOINTI

Perheen tiedot

Tarvearvioinnin syy

Aiempi asiakkuus ja mahdolliset muut lapsen tilanteen arvioinnit

Lapsen ja vanhempien tapaamisten ajat, paikat ja paikalla olleet

Käytetyt teemat ja menetelmät

Asioita, joista haluamme lasta ja vanhempia kehua

Asioita, joita lapsi ilmaisi elämästään

Asioita, joita vanhempien tapaamisessa tuli esille

Asioita, joita viranomaiset ovat tuoneet esiin

Asioita, joita läheiset ovat tuoneet esiin

Tapaamisten herättämiä kysymyksiä

Lapsen ilmaisemat toiveet ja tarpeet

Ehdotuksia jatkosta

Mahdolliset muut lapsen tilanteen arvioinnit

Suunnitelma-/tarkistamisajankohdasta sopiminen

Lapsen ja vanhemman toiveet ja mielipiteet asiakkuuden jatkosta

Tekijät, paikka ja päiväys

Liite 2. Lasten palautelomake

Tämän palautelomakkeen avulla on tarkoitus kerätä tietoa sinun kokemuksistasi lastensuojelun tilannearviosta. Tavoitteenamme on kehittää työtämme paremmin lapsille sopivaksi.

Tiedot kerätään 1.1.2007–30.6.2008 välisenä aikana. Lomakkeen tiedot tulevat tutkimuskäyttöön pro gradu- tutkielmaa varten.

Palautelomake täytetään nimettömänä.

On tärkeää, että:

- Vastaat rehellisesti niin hyvin kuin muistat.
- Pyydät aikuiselta lisää paperia jos tarvitset. Voit myös kirjoittaa paperin toiselle puolelle.
- Pyydä aikuiselta apua jos et ymmärrä kysymystä tai tarvitset muuten apua

TAUSTATIEDOT:

IKÄSI:

OLET:

* TYTTÖ

*POIKA

KERRO OMIN SANOIN, MIKSI SINULLE TEHTIIN LASTENSUOJELUN
TILANNEARVIO?

OLITKO JUTELLUT JONKUN SOSIAALITYÖNTEKIJÄN KANSSA ENNEN
LASTENSUOJELUN TILANNEARVION TEKEMISTÄ? JOS OLIT, NIIN MIKSI?

ALOITUSTAPAAMINEN

JÄNNITIKÖ SINUA TULLA ENSIMMÄISEEN TAPAAMISEEN VANHEMPIEN
KANSSA?

- KYLLÄ
- EHKÄ VÄHÄN
- EI

KETÄ OLI PAIKALLA, KUN TAPASIT ENSIMMÄISEN KERRAN
SOSIAALITYÖNTEKIJÄN?

LAPSEN OMAT TAPAAMISET

JÄNNITTIKÖ SINUA TULLA YKSIN TAPAAMAAN SOSIAALITYÖNTEKIJÄÄ?

- KYLLÄ
- EHKÄ VÄHÄN
- EI

KUINKA MONTA KERTAA TAPASIT SOSIAALITYÖNTEKIJÄN ILMAN VANHEMPIA?

MISSÄ TAPASITTE?

OLISITKO HALUNNUT TAVATA SOSIAALITYÖNTEKIJÄN USEAMMIN?

- KYLLÄ
- EHKÄ
- EN

MIKÄ SOSIAALITYÖNTEKIJÄN TAPAAMISISSA OLI KIVAA TAI KURJAA?

NALLEKORTIT
MITÄ TEITTE NALLEKORTEILLA?

VAHVUUSKORTIT
MITÄ TEITTE VAHVUUSKORTEILLA?

PELIEN PELAAMINEN
MITÄ PELEJÄ PELASITTE?

KUVAN TEKEMINEN PERHEESTÄSI
MILLAISEN KUVAN TEIT PERHEESTÄSI?

ASIOISTA JUTTELEMINEN

VÄLIPALA

KOTIKÄYNTI

TULIKO SOSIAALITYÖNTEKIJÄ KÄYMÄÄN TEILLÄ KOTONA?

- KYLLÄ
- EI

MITÄ SINÄ TEIT KOTONA, KUN SOSIAALITYÖNTEKIJÄ OLI KÄYMÄSSÄ?

MITÄ SOSIAALITYÖNTEKIJÄ TEKI TEILLÄ KOTONA?

MILTÄ SINUSTA TUNTUI, KUN SOSIAALITYÖNTEKIJÄ OLI KÄYMÄSSÄ TEILLÄ KOTONA?

MIKSI SINULLA OLI SELLAINEN OLO?

YHTEENVETOTAPAAMINEN

MITÄ MIELTÄ OLIT YHTEENVETORAPORTISTA (ELI TEKSTISTÄ, JONKA SOSIAALITYÖNTEKIJÄ KIRJOITTI)?

KUVASIKO YHTEENVETORAPORTTI OIKEIN ELÄMÄÄSI?

- KYLLÄ
- EHKÄ
- EI

KETÄ OLII PAIKALLA VIIMEISESSÄ TAPAAMISESSA?

MINKÄLAISTA OLII JUTELLA ASIOISTA VANHEMPIEN JA SOSIAALITYÖNTEKIJÄN KANSSA VIIMEISESSÄ TAPAAMISESSA?

PERUSTELE.

OLIKO TILANNEARVION TEKEMISESTÄ SINUN MIELESTÄSI APUA?

- KYLLÄ
- EHKÄ
- EI

KIITOS VASTAUKSISTASI!

Liite 3. Vanhempien palautelomake

Tämän palautelomakkeen avulla on tarkoitus kerätä tietoa perheenne kokemuksista lastensuojelun tilanearviosta.

Tavoitteenamme on kehittää työtämme lapsi- ja perhekeskeisemmäksi. Asiakkaiden antama palaute on ensiarvoisen tärkeää.

Kysymykset tässä lomakkeessa koskevat sinun omia kokemuksiasi ja sinun mielipidettäsi siitä, mitä ajattelet lapsesi olevan mieltä lastensuojelun tilanearviotyöskentelystä.

Tiedot kerätään 1.1.2007–30.6.2008 välisenä aikana. Lomakkeen tiedot tulevat tutkimuskäyttöön pro gradu- tutkielmaa varten.

Palautelomake täytetään nimettömänä.

TAUSTATIEDOT:

OLET LAPSEN * ÄITI *ISÄ *MUU, MIKÄ

LAPSESI ON * TYTTÖ *POIKA

LAPSESI IKÄ:

KERRO OMIN SANAIN, MIKSI PERHEELLENNE TEHTIIN LASTENSUOJELUN
TILANNEARVIO?

ONKO PERHEENNE OLLUT LASTENSUOJELUN ASIAAKKAANA ENNEN
LASTENSUOJELUN TILANNEARVION TEKEMISTÄ? JOS ON, NIIN MIKSI?

ALOITUSTAPAAMINEN

JÄNNITTIKÖ SINUA TULLA ENSIMMÄISEEN TAPAAMISEEN?

- KYLLÄ
- EHKÄ VÄHÄN
- EI

JÄNNITTIKÖ LASTASI TULLA ENSIMMÄISEEN TAPAAMISEEN?

- KYLLÄ
- EHKÄ VÄHÄN
- EI

KETÄ OLI PAIKALLA, KUN TAPASITTE ENSIMMÄISEN KERRAN
SOSIAALITYÖNTEKIJÄN?

LAPSEN OMAT TAPAAMISET

MITÄ SINÄ OLET MIELTÄ LAPSEN OMISTA TAPAAMISISTA
SOSIAALITYÖNTEKIJÄN KANSSA?

MITÄ LUULET LAPSESI AJATELLEEN OMISTA TAPAAMISISTAAN?

MILTÄ LAPSI VAIKUTTI OMIEN TAPAAMISTENSA JÄLKEEN?

VANHEMPIEN OMA TAPAAMINEN

MITÄ MIELTÄ OLET VANHEMPIEN OMASTA TAPAAMISESTA?

KÄYTTITTEKÖ JOITAIN KORTTEJA TAI MONISTEITA KESKUSTELUN APUNA?

- KYLLÄ
- EHKÄ
- EI

JOS APUVÄLINEITÄ KÄYTETTIIN, MITÄ OLET NIISTÄ MIELTÄ?

KOTIKÄYNTI

TEKIKÖ SOSIAALITYÖNTEKIJÄ KOTIKÄYNNIN?

- KYLLÄ
- EHKÄ
- EI

JOS KOTIKÄYNTI TEHTIIN, MITÄ OLET SIITÄ MIELTÄ?

YHTEENVETOTAPAAMINEN

MITÄ MIELTÄ OLET YHTEENVETORAPORTISTA?

KETÄ OLI PAIKALLA VIIMEISESSÄ TAPAAMISESSA?

MILTÄ SINUSTA TUNTUI KESKUSTELLA YHTEENVEDOSTA JA ASIAKKUUDEN MAHDOLLISESTA JATKUMISESTA YHTEENVETOTAPAAMISESSA?

MITEN USKOT LAPSESI KOKENEEN YHTEENVETOTAPAAMISEN JA YHTEENVETORAPORTIN?

LOPUKSI

TUNTUIKO SINUSTA, ETTÄ TULIT KUULLUKSI TILANNEARVIOTYÖSKENTELYSSÄ?

- KYLLÄ
- EI

TULIKO LAPSESI MIELESTÄSI KUULLUKSI?

- KYLLÄ
- EI

MITEN SINÄ KOIT LASTENSUOJELUN TILANNEARVIOTYÖSKENTELYN
KOKONAISUUDESSAAN?

MITEN USKOT LAPSESI KOKENEEN LASTENSUOJELUN
TILANNEARVIOTYÖSKENTELYN KOKONAISUUDESSAAN?

OLIKO LASTENSUOJELUN TILANNEARVIOTYÖSKENTELYSTÄ PERHEELLENNE
APUA?

- KYLLÄ
- EI

KIITOS VASTAUKSISTASI!!